

T.C.

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

LİBYA'DAKİ KAMU HARCAMALARI VE GAYRİSAFİ
YURTIÇİ HASILA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

AMMAR AYYAD ZAYİD BIN ZAED
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. SERKAN DİLEK

KASTAMONU- 2019

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**LİBYA'DAKİ KAMU HARCAMALARI VE GAYRİSAFİ
YURTIÇİ HASILA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

Ammar Ayyad Zayid BIN ZAED

**Danışman
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi**

**Doç. Dr. Serkan DİLEK
Doç. Dr. Tolga ULUSOY
Dr. Öğr. Üyesi Tahir BENLİ
Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Ali KONAK**

TEZ ONAYI

Ammar Ayyad Zayid BIN ZAED tarafından hazırlanan “**Libya’daki Kamu Harcamaları ve GayriSafi Yurtiçi Hasıla Üzerindeki Etkisi**” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve **oy birliği** ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı**’nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Doç. Dr. Serkan DİLEK
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Tolga ULUSOY
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Tahir BENLİ
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ
Karabük Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali KONAK
Karabük Üniversitesi

02/05/2019

Enstitü Müdür V.

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

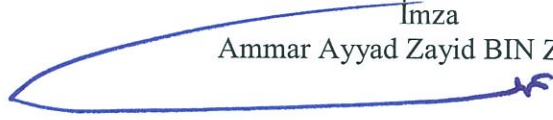

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu taahhüt ederim. Ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

Ammar Ayyad Zayid BIN ZAED

ÖZET

DOKTORA TEZİ

LİBYA'DAKİ KAMU HARCAMALARI VE GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ammar Ayyad Zayid BIN ZAED

Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Serkan DİLEK

GSYİH, Libya'daki ana milli hasıla kaynaklarını temsil etmektedir, bu ürün devletin GSYİH'sına en az (%83.7) katkı sağlamaktadır. Libya'nın ekonomisi, son yıllarda (1990-2009) uluslararası pazarda ürünlerin pahalalanmasının neden olduğu büyük petrol gelirlerinin artışı ile desteklenen kayda değer bir gelişmeye be aynı zamanda (1990-2009) süresince üretilen petrol miktarlarının büyümesine tanıklık etmiştir, bu durum da, GSYİH'nın cari fiyatlarla (1990) yılında (28253) milyon dinardan (2009) yılında (49854) milyon dinara yükseldiği, büyük ve özel hükümet projelerinin uygulanmasından dolayı ekonomik faaliyetin hızında bir artışa neden olmuş ve bunların hepsi kalkınma hızı yüzdesinin (%77) aşılmasına neden olmuştur; bir başka deyişle, Libya'daki GSYİH son yıllarda (1999-2009 AD) yarıdan daha fazlasını ikiye katlamıştır. Araştırmanın standart biçimlerinin analizinin bir sonucu olarak, Libya milyon dinarı ile kamu harcamalarındaki artış GSYİH (1.398) milyon artmasına neden olduğu için ve kamu harcamaları, GSYİH'da meydana gelen değişimlerin açıklanması ve yorumlanmasında yüzde (%78) katkı sağladığı için, GSYİH üzerinde kamu harcamalarının güçlü bir etkisi mevcuttur, standart modellerin tahmin edilmesi sonuçları, hem ana hem de ikincil GSYİH bileşenleri üzerinde kamu harcamalarının anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu harcaması, GSYİH, Libya ekonomisi.

2019, 200 Sayfa

Bilim Kodu:

ABSTRACT**DOCTORAL THESIS****PUBLIC SPENDING AND ITS IMPACT ON GROSS DOMESTIC PRODUCT IN LIBYA**

Ammar Ayyad Zayid BIN ZAED

Kastamonu University
Social Sciences Institute
Department of Business Administration

Supervisor: Doç. Dr. Serkan DİLEK

GDP represents one of the main sources of national income in Libya, this output contributes by at least (83.7%) of the gross national income of the state. Libya's economy has witnessed a remarkable development over the past (1990-2009m) supported by the increase of large oil revenues caused by the escalation of prices in the international market, and also the growth of produced quantities of oil during the period(1990-2009), this led to a rise in the pace of economic activity due to the implementation of large and private government projects, where the gross domestic product at current prices rose from (28253) billion dinars in (1990) to (49854) billion dinars in(2009),all this led to exceed the growth rate percentage (77%), in other words, that the gross domestic product in Libya has doubled more than half times over the past(1990-2009AD). As a result of the analysis of standard forms to search, there is a strong influence on the public spending on GDP, as the increase in public spending in Libya million dinars leads to increase of GDP (1.398) million, and public spending contributes to percentage (78%) in explaining the changes occurring in gross domestic product and their interpret, the results of estimating standard models have shown that there is a significant effect on public spending on both components of main and secondary to GDP.

Key Words: Public spending, GDP, Libyan economy.

2019, 200 Pages

Science Code:

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
ÖNSÖZ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ VE KAVRAMLAR	7
1.1. Giriş	7
1.2. Bu Çalışmanın Arka Planı	9
1.2.1. Genel Harcama Kavramı	9
1.2.1.1. <i>Nakit nafaka miktarı</i>	9
1.2.1.2. <i>Kamu kişileri tarafından yapılan kamu harcamaları</i>	9
1.2.1.3. <i>Bir kamu çıkarı elde etmek anlamına gelen kamu harcamaları</i>	10
1.2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomideki Rolü	11
1.2.2.1. <i>Klasik düşünce</i>	11
1.2.2.2. <i>Modern düşünce</i>	11
1.2.3. Kamu Harcamaların Artmasının Nedeni.....	11
1.2.3.1. <i>Kamu harcamalarına gerçek büyümenin nedeni</i>	12
1.2.3.2. <i>Kamu harcamaları için ortaya çıkan artışın nedenleri</i>	14
1.2.4. Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkisi	16
1.2.4.1. <i>Milli hasıladaki genel harcamaların etkisi</i>	16
1.2.4.2. <i>Milli tüketimde kamu harcamalarının etkisi</i>	17
1.3. Araştırma Problemleri	17
1.4. Çalışmanın Amaçları	19
1.5. Çalışmanın Önemi	19
1.6. Çalışmanın Teorisi.....	22
1.7. Çalışmanın Yöntem Bilimi	23

1.8. Çalışma Değişkenleri.....	23
1.8.1. Kamu Harcamaları	23
1.8.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı.....	27
1.9. Araştırmanın Sınırları	28
1.10. Eski Çalışmaların Önemi	28
1.11. Yöntembilimsel Prosedürler.....	29
İKİNCİ BÖLÜM: KAMU HARCAMALARI	30
2.1. Giriş	30
2.2. Kamu Harcamaları Kavramları	32
2.2.1. Kamu Harcaması Kavramı ve Çalışanları	32
2.2.1.1. <i>Kamu harcamalarının nakit formu</i>	32
2.2.1.2. <i>Bir yönetim ya kamu kişisinden kamu giderlerinin düzenlenmesi</i>	33
2.2.1.3. <i>Kamu harcamalarının amacı kamu ihtiyaçlarını karşılamaktır</i>	34
2.2.2. Hükümet Harcamalarının ve Denetimlerinin Sınıflandırılması.....	36
2.2.2.1. <i>Hükümet harcamalarının sınıflandırılması</i>	37
2.2.2.2. <i>Kamu harcamalarının düzenlenmesi</i>	38
2.2.3. Kamu Harcamalarının Bilimsel ve Ekonomik alt Bölümleri	39
2.2.3.1. <i>Doğrudan amacı açısından kamu harcamalarının ayrılması</i> .	40
2.2.3.2. <i>Alım gücünün kullanılması veya aktarılması açısından kamu harcamalarının ayrılması</i>	41
2.2.3.3. <i>Dönemsel olmasından yola çıkarak kamu harcamalarının ayrılması (normal ve anormal giderler)</i>	42
2.2.3.4. <i>Ölçek etkisinden yola çıkarak kamu harcamalarının ayrılması (milli giderler ve yerel giderler)</i>	43
2.2.3.5. <i>Ekonomik etkisinden yola çıkarak kamu harcamalarının ayrılması</i>	43
2.2.4. Kamu Giderleri Boyutunun Belirleyici Unsurları.....	44
2.2.4.1. <i>Devlet rolü</i>	45
2.2.4.2. <i>Milli mali güç</i>	46
2.2.4.3. <i>Ekonomik etkinlik düzeyi</i>	47

2.3. Kamu Harcamalarının Artması Olgusu ve Uluslararası Para Fonunun bu Artışın Düzeltilmesine Yönelik Talimatları	47
2.3.1. Kamu Harcamalarının Büyümesi Olgusu ve Nedenleri	47
2.3.1.1. <i>Kamu harcamaları büyümesinin temel nedeni</i>	48
2.3.1.2. <i>Belirgin artışın nedenleri (resmi)</i>	51
2.3.2. Kamu Harcamalarının Düzeltilmesi için Uluslararası Para Fonunun Yönlendirilmesi.....	52
2.3.2.1. <i>Harcamaların düşmesi</i>	52
2.3.2.2. <i>Kamu harcamalarının yeniden yönlendirilmesi</i>	53
2.3.2.3. <i>Kamu bütçesinin planlanması ve düzenlenmesi</i>	54
2.4. Kamu Giderlerinin Ekonomik Etkisi	54
2.4.1. Kamu Harcamalarının Ulusal Üretim Üzerindeki Etkileri	55
2.4.1.1. <i>Kamu giderlerinin bireysel güç ve çalışma, birikim ve yatırım istekleri üzerindeki etkileri</i>	55
2.4.1.2. <i>Üretim unsurlarının geçişinde kamu harcamalarının etkisi ...</i>	55
2.4.1.3. <i>Kamu harcamalarının üretimin fiziksel gücü üzerindeki etkileri</i>	56
2.4.2. Kamu Harcamaları ve Tüketim Düzeyi.....	56
2.4.3. Kamu Harcamaları ve Fiyatların Düzeyi.....	57
2.4.4. Kamu Harcamalarının Milli Gelirin Yeniden Dağıtılması Üzerindeki Etkileri.....	58
2.4.5. Kamu Giderlerinin Fiili Talep ve İşletme Düzeyi Üzerindeki Etkisi	59
2.4.5.1. <i>Kamu harcamalarının fiili talep üzerindeki etkileri</i>	59
2.4.5.2. <i>Politik kamu giderlerinin işletme düzeyi üzerindeki etkisi</i>	60
2.5. Özet.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA	63
3.1. Giriş	63
3.2. Milli Hasıla Kavramı	64
3.2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı.....	66
3.2.2. Gerçek Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı.....	66
3.2.3. Nakit Milli Gelir Kavramı	67
3.2.4. Gerçek Mili Gelir Kavramı.....	67

3.2.5. Net Milli Gelir Kavramı	68
3.3. Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı Ölçme Yöntemleri.....	68
3.3.1. Gelir Yöntemi	68
3.3.2. Ürün Yöntemi	69
3.3.3. Harcama Yöntemi	70
3.4. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Öğeleri	71
3.4.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Ana Öğeleri	72
3.4.1.1. Tarım ve hayvan kaynakları ve balıkçılık sektörü	72
3.4.1.2. Petrol ve doğal gaz sektörü	73
3.4.1.3. Sanayi sektörü	73
3.4.1.4. Elektrik sektörü.....	73
3.4.1.5. Konut ve yardımcı hizmetler sektörü	74
3.4.1.6. Ulaşım sektörü.....	74
3.4.1.7. Sosyal hizmetler sektörü.....	76
3.5. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Önemi	76
3.5.1. Yatırımcılar İçin Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Önemi	77
3.5.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Bireyler İçin Önemi	77
3.5.3. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Devlet İçin Önemi	78
3.6. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki.....	78
3.6.1. Teori Yönünden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki	79
3.6.2. Daha Önce Uygulanan Çalışmalardan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki.....	80
3.7. Özet.....	82
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ANALİTİK ÇALIŞMA	83
4.1. Giriş	83
4.2. Libya Ekonomisi	86
4.3. Libya Ekonomisinin Yapılanması	88
4.3.1. Libya Ekonomisinin Yapılanması.....	89
4.3.2. Ekonomik Etkinlikte Uzman Kamu Sektörünün Rolü	92
4.3.3. Hazırlanan Ekonomik Faaliyet Yönetmeliği	95
4.3.4. Ekonomik Faaliyetin ve Kurucu Sektörlerinin Yeniden Yapılandırılmasındaki Yönetmelik.....	99

4.3.5. Fabrikalara ve Kuruluşlara Sahip Olma Yolu	105
4.3.6. Beklenen Sonuçlar	107
4.4. Libya Ekonomisinin Gelişimi	108
4.4.1. Yerel Yatırımın Gelişmesi (1970-1988).....	113
4.4.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Gelişimi (1970-1991).....	118
4.4.2.1. <i>Bireysel gelir</i>	122
4.5. Model ve Değerlendirme Analizi	123
4.5.1. Model Değişkenlerinin Açıklanması.....	124
4.5.1.1. <i>Hükümet harcamaları (H)</i>	124
4.5.1.2. <i>Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH)</i>	126
4.6. Çalışma Döneminden Önce Kamu Harcamalarının Gelişimi	129
4.6.1. Çalışma Dönemindeki (2000-2015) Libya'daki Kamu Harcamalarının Gelişimi	132
4.6.2. Araştırma Döneminde Artan Kamu Harcamaları Olgusu	135
4.6.3. Araştırma Dönemindeki Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Gelişimi.....	137
4.7. Ana ve İkincil Bileşenlerin ve Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Analizi	139
4.7.1. Mali Olmayan Proje Sektörü	139
4.7.1.1. <i>Tarım ve balık ve hayvan devrimi sektörü</i>	139
4.7.1.2. <i>Maden çıkarma sektörü</i>	141
4.7.1.3. <i>Dönüşüm sanayileri</i>	142
4.7.1.4. <i>Elektrik, gaz ve su</i>	143
4.7.1.5. <i>Yapı ve inşaat sektörü</i>	144
4.7.1.6. <i>Ulaşım, depolama ve iletişim sektörü</i>	144
4.7.1.7. <i>Oteller ve restoranlar sektörü</i>	146
4.7.1.8. <i>Kişisel ve sosyal hizmetler sektörü (sosyal tesisler)</i>	146
4.7.2. Mali Projeler Sektörü (Bankalar ve Sigortalar)	147
4.7.3. Hükümet Hizmetleri Sektörü.....	148
4.7.4. Diğer Hizmetler Sektörü.....	149
4.8. Standart Analizin Çıktısındaki Form.....	151
4.8.1. Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	151
4.8.1.1. <i>Zaman serileri</i>	152
4.8.1.1.1. <i>Birim kökler testleri</i>	153
4.8.1.1.1.1. <i>Genişletilmiş dickey-fuller testi – adf</i>	155

4.8.2. Standart Araştırma Modelleri Hesaplaması.....	158
4.8.2.1. İlk modelin hesaplanması.....	159
4.8.2.2. İkinci modelin hesaplanması.....	165
4.8.2.3. Üçüncü modelin hesaplanması.....	168
4.9. Araştırma Modellerinin Yorumlanması ve Analizi.....	172
4.9.1. İlk Modelin Yorumlanması ve Analizi.....	172
4.9.2. İkinci Modelin Yorumlanması ve Analizi.....	173
4.9.3. Üçüncü Modelin Yorumlanması ve Analizi.....	175
4.10. Özet.....	177
BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	179
5.1. Giriş	179
5.2. Sonuçlar	180
5.2.1. Genel Sonuçlar.....	180
5.2.2. Araştırma Konusuna İlişkin Sonuçlar	181
5.3. Öneriler	184
5.3.1. Genel Öneriler.....	184
5.3.2. Araştırma Projesine İlişkin Öneriler	185
KAYNAKLAR.....	187
ÖZGEÇMİŞ.....	199

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller
CBL	Libya Merkez Bankası
CE	Tüketim Harcamaları
CPI	Tüketici Fiyat Endeksi
DW	Kalan Seri Düzeltme için Durbin Watson Testi
EA	Ekonomik Etkinlik
ECM	Hata Düzeltme Modeli
EG	Ekonomik Büyüme
EGR	Ekonomik Büyüme Oranı
FP	Mali Politika
GCM	Granger Nedensellik Modeli
GDP	Gayri safi yurtiçi hasıla
GE	Hükümet Giderleri
GNI	Brüt Ulusal Gelir
GSR	Gerçek Hükümet Harcamaları
IE	Yatırım Harcamaları
MEM	Makro Ekonomik Modelleme
OGR	Optimum Büyüme Oranı
PB	Kamu Bütçesi
PE	Kamu giderleri
R	Çoklu Düzeltme Katsayısı
R ²	Belirleme Katsayısı
SPPS	Sosyal Bilimler için İstatistiksel Paket Program
t	Test İstatistikleri
TP	Transfer Ödemesi

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 3.1. Ekonomik sistemdeki akış karteli	66
Şekil 4.1. Krediler ile Finanse edilmesi Kabul edilen Şirketlerin Sayısındaki Gelişme (1981-1992).....	103
Şekil 4.2. Kooperatiflerin finanse edilmesi için kabul edilen miktarların gelişimi (1981-1992)	104
Şekil 4.3. Katılımcı faaliyet oranı yapısı ve kooperatiflerin faaliyetinde farklı faaliyetlerin önemi (1981-1991)	104
Şekil 4.4. Gayri safi yurtiçi hasıla dizileri.....	161
Şekil 4.5. Kamu harcamalarının seri istikrarı.....	163
Şekil 4.6. (MDH) (1990-2000) yıllarında Birleşik Arap Emirlikleri için GSYİH.....	173

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 4.1. 1970 ve 1990 yıllarında gayri safi milli hasıla yapısı (dış gelir unsurlarının maliyeti ile) (Milyon Dinar).....	91
Tablo 4.2. Yatırımın ekonomik sektörlerin brüt döneme(1970-1988) katkısı .	91
Tablo 4.3. Ulusal ekonomide kullanım yapısının gelişimi 1970-1990 (Yüzdelere).....	93
Tablo 4.4. Faaliyet yönlerine göre üretim şirketleri	101
Tablo 4.5. Katılımcının finanse edilmesi için bankaların finansmanı ile kabul edilen talepler	102
Tablo 4.6. (1981-1991)dönemindeki ekonomik faaliyete göre,finanse edilen şirketlerin sayısı ve alınan miktarlar	103
Tablo 4.7. Faaliyete göre çalışanlara sahip bazı fabrikalar	106
Tablo 4.8. (1970-2005) dönemindeki en önemli ekonomik göstergeler.....	110
Tablo 4.9. Ekonomik faaliyetlere yoluyla brüt sabit sermaye oluşumu	115
Tablo 4.10. Kamu ve özel sektörler arasında yatırımların dağılımı	118
Tablo 4.11. Libya'daki GSYİH evrimi	120
Tablo 4.12. Ekonomik faaliyete göre gayri safi yurtiçi hasıla (1970-1991).....	121
Tablo 4.13. Ortalama bireysel gelirin nispi GSYİH payının değişimi (1991 – 1970).....	123
Tablo 4.14. (1990-2009) döneminde Libya'daki kamu harcamalarının gelişimi	125
Tablo 4.15.(1990-2009) döneminde kamu harcamaları ve GSYİH'NİN gelişimi	128
Tablo 4.16. Güncel giderler ve idari bütçe tahsisi (1968-1986).....	130
Tablo 4.17. (2000-2009) Libya'daki kamu harcamalarının gelişimi.....	134
Tablo 4.18. (1970-2010) Kamu harcamaları ve GSYİH gelişiminin yönetimi..	135
Tablo 4.19. GSYİH ve kişi başına GSYİH payı.....	137
Tablo 4.20. Ekonomi sektörüne göre GSYİH	140
Tablo 4.21. Libya'daki gayri safi yurtiçi hasılanın nispi önemi ve yıllık büyüme oranı	149
Tablo 4.22. GSYİH ve kamu giderleri arasındaki ilişkinin gösterilmesi.....	159
Tablo 4.23. Korelasyonlar	160
Tablo 4.24. (2000-2015) yıllarında Libya'daki basit GSYİH doğrusal sapma modelinin sonuçları.....	160
Tablo 4.25. Dickey-Fuller testi.....	161
Tablo 4.26. Dickey-Fuller testi.....	162
Tablo 4.27. Dickey-Fuller testi.....	162
Tablo 4.28. Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	163
Tablo 4.29. Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	164

Tablo 4.30. Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	164
Tablo 4.31. Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	165
Tablo 4.32. Kamu harcamaları ve değişkenleri arasındaki ikinci model ilişkisinin incelenmesi	165
Tablo 4.33. Model Özeti	166
Tablo 4.34. ANOVA ^a	166
Tablo 4.35. (2000-2015) dönemindeki kamu harcamalarına göre ana gayri safi yurtiçi hasıla kaynaklarının lineer regresyon modellerinin sonuçları	166
Tablo 4.36. Model Özeti	167
Tablo 4.37. ANOVA ^a	167
Tablo 4.38. Katsayılar	168
Tablo 4.39. Kamu harcamaları ve ikincil GSYİH kaynakları arasındaki ilişkinin incelenmesi	169
Tablo 4.40. Model Özeti	169
Tablo 4.41. ANOVA ^a	170
Tablo 4.42. Libya'daki ikincil GSYİH kaynaklarının basit lineer regresyon modellerinin sonuçları	170
Tablo 4.43. Model Özeti	171
Tablo 4.44. ANOVA ^a	171
Tablo 4.45. Katsayılar	171
Tablo 4.46. Libya'daki basit GSYİH lineer regresyon modeli sonuçları	172
Tablo 4.47. Libya'daki ana GSYİH kaynaklarının basit lineer regresyon modellerinin sonuçları	174
Tablo 4.48. (2000-2015) döneminde kamu harcamalarına göre Libya'daki gayri safi yurtiçi hasılanın ikincil kaynaklarının basit lineer regresyonunun sonuçları	175

ÖNSÖZ

Libya ekonomisi, açık ve gelişmekte olan bir ekonomi olarak kabul edilmektedir ve tamamen petrol gelirlerine bağımlıdır. Yüksek büyüme oranlarının gerçekleşmesinde, petrol ihracatından elde edilen gelirin önemli rolü vardır. Ayrıca toplam GSYİH'nın, tasarrufun, yatırımın ve kişi başına düşen toplam ulusal gelirin artmasında da rol sahibidir.

Libya ekonomisinin, nüfusun büyüklüğüne rağmen yerel pazarın küçüklüğü gibi bir dezavantajı söz konusudur. Bunlara iş imkanının yetersizliği, üretim sektörünün zayıflığı, özellikle kalkınma konusunda ekonomik politikaların istikrarsızlığı ve yetersizliği de eklemek mümkündür.

Libya ekonomisi, sosyal gelişmeler için büyük çaba göstermesine rağmen geri kalmışlığın çoğu göstergelerini taşımaktadır, bu durum 1980'lerin başında petrol fiyatlarının sert düşüşünden sonra açık olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki ister genel, isterse kısmi manada olsun büyüme göstergeleri yüksek oranda düşmüş, ayrıca yapısal dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Bunların düzeltilmesi adına bazı ekonomik düzenlemelerin yapılması gerekmiştir.

1952 senesine ait kişi başı milli gelir (42) dolar olarak gerçekleşmiştir, o dönem Libya ekonomisi, gelir düzeyi, yatırım ve üretim yönünden yetersiz ve bütçe açığı olan bir ekonomi olarak sınıflandırılmıştır. Bunlara ilaveten ülkenin, ana gelir kaynağı olarak Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgüt ve kuruluşların sunduğu yabancı yardım ve desteklere bağımlı olduklarını söyleyebiliriz. Ulaşılabilen o dönem verileri, 1959 yılına kadar bu yardımların ulusal gelir verilerinde büyük bir oran oluşturduğunu göstermektedir. Üretim politikasının yokluğundan dolayı halkın ana ihtiyaçlarını karşılama adına ithalata bağımlılık açık şekilde görülmektedir. Buna karşılık yeterli ihracat da bulunmamaktadır. Bu durum ticaret dengesi açısından ülkenin sırtına bütçe açığını yüklemiştir. Ticarete ki bu dengesizlik bütçe açığına sebep olmuştur.

1960'ların başında petrolün bulunması, Libya ekonomi tarihinin değişim noktası olmuştur. Öyle ki Libya ekonomisinde ki mevcut geleneksel sosyal ve ekonomik durum kökten değişikliğe uğramıştır. Libya ekonomisi, petrol ihracatından elde ettiği nakit akışı sayesinde olarak bütçe açığından kurtulmuştur. Ayrıca devlet farklı finans sektörlerinde kalkınma ve gelişme yoluna gitmiştir. Libya ekonomisinde birçok olumlu ekonomik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlileri olarak, yüksek kalkınma hızı, toplam talep artışı, kişi başına düşen milli gelir oranının artışı ve bunlara ek olarak da fiyatlar genel seviyesinin iyileşmesi, ithalatın ve vatandaşlar için yeni iş imkanlarının ve istihdamın yaratılması sayılabilir. Bu istihdam imkanları özellikle şehirlerde yoğunlaşmış, bu durum da o şehirlerde demografik nüfus dağılımında değişikliklere sebep olmuştur. Kalkınma oranları açısından bakıldığında, ulaşılabilen veriler, petrol ihracatının başlamasından sonraki dönemde (1962-1969) ülkenin yüksek büyüme oranlarına şahit olduğunu göstermektedir. Bu dönem, dünyada en yüksek büyüme oranının yaşandığı dönem olarak tanımlanmıştır. Toplam senelik GSYİH artışı (%22,6) 'ya ulaşmış, bu durum da kişi başı yıllık ortalama reel gelir oranını (%16) oranına yükseltmiştir. Gayri safi yatırım / toplam sabit yatırım senelik (%15,6) oranında gelişme gerçekleştirmiştir. Sektör bazında ise elde edilen veriler, petrol sektörünün (%46,7) oranında kalkınma gerçekleştirdiğini göstermektedir. İnşaat sektörü (%19,9), ulaşım ve nakliyat sektörü (%16,6), hizmet sektörü (%13,4), ticaret sektörü ise (%12,7) oranında gelişme gerçekleştirmiştir.

Petrol, ülke için ek gelir kaynağı oluşturmuş, o da ekonominin kalkınmasında önemli bir etken sayılan sermaye birikimini sağlamıştır. Petrolün bulunması, ihracat gelirleri, modern teknolojinin şirketler aracılığıyla ülkeye girmesi, ülkenin geleneksel sosyal yapısında köklü değişikliklere sebep olmuş, ayrıca bütçesindeki açıktan da kurtulmasını sağlamıştır.

Libya ekonomisi incelendiğinde açıkça şuna şahit olunmaktadır. Libya ekonomisi petrol gelirleri sayesinde büyük bir gelişme ve kalkınma yaşamıştır. Mevcut veriler, petrol gelirlerinin diğer genel gelirlere oranla artış gösterdiğine işaret etmektedir. Petrol gelir katkı oranları toplam gelir oranlarına göre (1962-1963) ekonomik yılında (%26) oranından (1968-1969) ekonomik yılında (%80) oranına artmıştır. Diğer

tarafından genel harcamalar (1955-1962) senelerinde (%1,7) oranından (1963-1968) yıllarında (%3,17) oranına artış göstermiştir.

Yaşanan bu artışlar ülkeyi yeni kalkınma programları geliştirmeye teşvik etmiştir. Bu programlar hayat şartlarını kısa sürede iyileştirmeyi ve kırsal kesimden kentlere göçün önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bunu da gıda maddelerinin elde edilmesinde temel kaynak olan ziraat alanına destek verilmesi; Eğitim, sağlık, ulaşım ve iskan alanlarında kamunun payını artırarak sağlamayı planlamıştır. (1963-1968) döneminde ekonomik ve sosyal değişim politikası hayata geçirilmiştir.

Kalkınma koşullarının yerine getirilmesi, ekonomik istikrarın gerçekleşmesi ve kişilerin hayat standartlarının iyileştirilmesi adına (450) milyon dinar kadar büyük bir bütçe ayırmıştır. Bunun (%43)'ünü ziraat ve hizmet sektörüne geri kalan (%57)'lik kısmını da petrol yatırımlarına ayırmıştır. Bu yöneliş ve ekonomik faaliyetlere petrol sektörünün hakim olması gibi Libya'nın içinde bulunduğu tarihi şartlar da katkıda bulunmuştur. Öyle ki, ekonomik faaliyetlere katkı payı 1958 senesinde (%6,9), 1964 senesinde (%53,9), 1968 senesinde (%62) artmıştır. Diğer sektörlerin katkısı ise mütevazı oranlarda kalmıştır.

Petrol sektörü, ihracatta öncü rol oynayarak Libya ekonomisinde ihracat merkezli ve ithalat çeşitliği odaklı yeni bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Petrol ihracat gelirleri, toplam diğer ihracat gelirlerinin üstüne çıkmıştır. Bir yandan gelir artışından kaynaklı açıkça görünen tüketim talebinin karşılanması adına, yerli üretim eksikliği sebebiyle yurt dışından ithal edilen mallar için dövizle yapılan ödemeler ve diğer yandan kalkınma ve gelişmenin sağlanması adına artan ve çeşitlenen gereksinimler için veriler Libya ithalatının günümüze kadar bu çeşitlilik ihtiyacının süregeldiğini göstermektedir. Dış ticaret istatistikleri, gıda ve içecek ithalatının toplam ithalat harcamalarına kıyasla (%40)'ın altına düşmediğini göstermektedir. Bu da ülkedeki gıda açığına ve Libya toplumunda ki tüketim eğilimine işaret etmektedir.

(1970-1981) dönemi, (1973-1974) yıllarında yaşanan petrol fiyatları şoku sebebiyle sermaye birikiminin yaşandığı en önemli dönemlerden biri sayılır.

(1982-1988) dönemi, petrolün bulunmasından sonra Libya ekonomisinin küçülme/daralma yaşadığı en zor dönemlerden birisidir. Bu dönemde petrol fiyatlarının düşmesi sebebiyle, kalkınma hızında gözle görülür bir gerileme yaşanmış ve ekonomi darboğaza girmiştir. Ayrıca bunda Libya ile bazı batı devletleri arasında Locrabie olaylarından dolayı yaşanan siyasi problemler de etkili olmuştur.

(1989 ‘ dan günümüze kadar) olan dönem ise, ekonomik reform dönemi olarak tanımlanır, bu dönem ekonomik bakış açısında ve daha sonrasında ise ekonomik politika ve mekanizmalarda temel değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem, piyasa sisteminde dramatik değişimlere sahne olmuştur. Ekonomik faaliyetlere katkı sunması için özel sektöre daha fazla fırsat tanınmış ve yatırım ve finansal politikalarda özel mülkiyet alanında bazı değişikliklere gidilmiştir.

Libya ekonomisi petrol sektörüne dayalı olup, merkezi olarak yönetilmektedir. Libya ekonomisi, seksenli yıllarda sosyalist sisteme geçişinden sonra doksanlı yıllarda yaşanan abluka döneminde uygulanan uluslararası yaptırımlardan olumsuz olarak etkilenmiştir. Libya üzerindeki uluslararası yaptırımların 2003 yılında kaldırılmasında sonra Libya hükümeti ekonomik reformlara girişmiştir. Libya hükümeti özel sektörü kuvvetlendirme ve destekleme adına aşağıda bahsi geçen bazı icraate imza atmıştır, özel sektörü krediye teşvik etmek için faiz oranları düşürülmüş, yerli ve yabancı yatırımcılar teşvik edilmiş, yeni vergi kanunu çıkarılmış, kamu kurumlarından gümrük ayrıcalıkları kaldırılmış, ithalat mallarına vergiler düşürülmüş, Libya merkez bankasının para politikası yönetiminde bağımsızlık imkanı sağlanması ve bankacılık denetiminin güçlendirilmesi adına yeni banka kanunu hazırlığına girişilmiştir. Fakat sosyalist sisteme geçiş ülkenin ekonomik aktivitelerini felce götüren birçok ekonomik problemlere sebep olmuştur. İşte bu durum Libya vatandaşlarının hayat standartlarının düşmesine sebep olan en büyük etken idi. Maaşını devletten alan veya bilinen ekonomik ölçülerde başarıyı yakalayamayan kamu sektörüne bağlı şirketlerde çalışan halkın çoğunluğu hükümetin sırtında bir yüke dönüşmüştür. Libya ekonomisinin (2010-2015) yılları arasında bazı değişimlere şahit olmasına rağmen, ekonomik hareketlilik hala çok sınırlı seviyede olup, hala sermaye ve mal hareketliliğini kısıtlayan bazı kısıtlamalar vardır. Ayrıca Libyalıların çoğunluğu için henüz ekonomik hayat standartları

iyileşmiş değildir. Bundan dolayı Libya hükümeti fertlerin hayat standartlarını yükseltme adına vatandaşların kullandığı gıda maddelerini desteklemekte olup, mallar vatandaşlara maliyetinin altında satılmaktadır. Aynı şekilde akaryakıt, elektrik desteği de sağlanmakta olup sağlık ve eğitim hizmetleri de ücretsiz sunulmaktadır.

Ülkenin sahip olduğu petrol rezervlerinin bir sonucu olarak, Libya 2009 yılında Afrika'da; insan gelişimi açısından en yüksek göstergeyi ve GSYİH açısından da dördüncü sırayı yakalamış olup petrol üretimi açısından da dünyada on yedinci sırada yer almakta idi.

Libya ekonomisi, 2011 devriminden sonra hızlı bir canlanma yaşamıştır, bunun sebebi de petrol üretiminin devrim öncesi düzeyine geri dönmesidir. Uluslararası para fonu 2012 yılında bu canlanmanın sayesinde gerçekleşen kalkınmanın (%116,6) düzeyinde olduğunu tahmin etmektedir. Fakat bütün bunlara rağmen devletin imar çalışmaları, yabancı şirketlerin ülkeye geri dönmesi, temelde güvenlik problemlerinden dolayı hala sorunlar yaşamaktadır. Bundan dolayı Libya ekonomisi iç savaşlar nedeniyle çok zarar görmüştür.

Uluslararası birçok petrol şirketi Libya'ya geri dönmeyi başarmış, seksenlerin (1980) ortalarında petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ve doların değerini kaybetmesiyle beraber ekonomik politikanın dengesi bozulmuştur. Sebebi de yatırımın desteklenmesi adına akaryakıt için alternatif gelir kaynaklarının olmayışı idi. Fakat 2000 yılından itibaren petrol fiyatlarının yükselmesiyle beraber durum da yavaş yavaş kademeli olarak düzelmeye başladı ve Libya bu durumdan büyük gelir elde etmeye başlamıştır. Daha sonrasında tekrar beş yıllık planlar ve programlarla kalkınmanın tekerleğini çevirmeye çalışmıştır.

Ülkeyi sarsan güvenlik krizi sebebiyle duran tekerleği tekrar çevirme, bundan kaynaklı kötü sonuçlarını tedavi etme, kurumları canlandırma, buna ek olarak kurum ve kuruluşların, havaalanların, yolların, altyapısını iyileştirme ve Libya ulusal ekonomisini tekrar canlandırma adına Libya hükümeti, kamu harcamalarını genişletme politikasını hayata geçirmek için yüksek miktarda harcama gerçekleştirmiştir. Bunun için getirisi olan ekonomik sektörler başta olmak üzere,

kamu harcamalarını artırmıştır. Getirisi olmadan sermayenin harcanması, ülkenin yükünü ve problemlerini artırmaktadır. Ülke içi ekonomik performansı ölçme araçlarından biri olarak görülen kamu harcamaları, işsizliği çözme adına devletin yöneldiği ekonomik bir politikadır. Bunu da kamu harcamalarının ulusal ekonomiyi destekleyeceğini/iyileştireceğini savunan Keynes yaklaşımına dayanarak yapmaktadır. Bundan dolayı artan kamu harcamaları ekonomik kalkınmaya götürecek, bunun yanında işsizliği de azaltacaktır. Tabi bu yaklaşım, hükümetin harcamaları sonucunda artan ek mal ve talebe, yerli üretim mekanizmasının ne kadar hızlı cevap verebileceği temel hipotezine bağlıdır. Kamu harcamalarının artışı, ülkenin karşılaştığı en bariz ekonomik problemlerden biridir, özellikle kamu harcamalarının yüksek ekonomik gelir getiren sektörlerle yapılması ve bunların nasıl yapılacağı ile ilgili durum, kapsayıcı ve süreklilik arzeden bir kalkınmaya ulaşabilmek için ekonomik gelişme sürecini gerçekleştirme adına devletin bir çabası idi.

Kamu harcamaları ve GSYİH konuları, pek çok ülkenin ekonomik durgunluktan kaçınma adına hükümet politika ve programlarını yönlendiren temel sütunlardan görüldüğü için gelişmiş ülkelerdeki birçok araştırmacı ve ekonomistlerin önem verdikleri araştırma konularındandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ VE KAVRAMLAR

1.1. Giriş

Kamu harcamaları, ekonomi ve ekonomik kalkınma da önemli rol oynamaktadır. (Dilek 2018) Aynı şekilde o, mali kaynakların değerlendirilmesinde, devletin kullandığı ekonomik politikalarda, en önemli etken sayılır. Karar alıcıların geleceğe ait ekonomik bağımsızlık adına plan ve programların uygulanması adına bilimsel gerçeklere ulaşmada kullanılan araştırmalarda geniş yer tutar.

Oynadığı üç rolden dolayı kamu harcamalarının milli ekonomide büyük önemi vardır. Bu roller arasında dikkate alınması gereken, birinci rol kaynakların verimli biçimde kullanılmasıdır. Aynı şekilde sağlık, eğitim ve güvenlik hizmetleri gibi hayati gereksinim taleplerinin artması, hükümetin temel sorumluluklarının artmasına neden olmaktadır. Bunlar, talebe cevap verilmesi adına yapılan ve artarak devam eden kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarının ülke ekonomisinde ve kalkınmasında büyük bir rol oynadığı düşünülmektedir. Ayrıca kamu harcamaları en önemli bir mali politika araçlarından biri sayıldığı kanaatine hakim oluyoruz ki bu durum da kamu harcamalarına özel bir konum kazandırmaktadır.

Devletin, toplumdaki rolü ve ekonomik hayata müdahil olma yolları genişlemiştir. Bu konu da, bütüncül ekonomik yaklaşım analizlerinde büyük yer almakta olup ekonomi bilimcilerinin görüşleri de ekonomik doktrinler ışığında doygunluğa ulaşmıştır. Bununla beraber kamu harcamaları anlayışı da (Adam Smith) tarafından savunulan (savunma, güvenlik ve adalet) gibi gerekli zaruri harcamalarla sınırlı kalan sınırlı rol, anlayışından gelişmiştir.

Devletlerin, ekonomik faaliyetlerde ki rolünün artması, genelde gelişmekte olan ülkelerde ve özelde de Libya da, kamu harcamalarında artış olduğu olgusunu açıkça göstermektedir. Ülkenin kalkınma düzeyi, ekonomik felsefe ve Politik doktrinleri ne

kadar farklı olursa olsun, daha önce bahsettiğimiz gibi literatür, özellikle toplam ekonomi örnekleme; hükümet harcamaları ile GSYİH arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir; bu ilişki uzun zamandan bu yana ekonomi uzmanlarının ve araştırmacılarının dikkatini çekmektedir.

(Jean Baptiste Say)’ın söylediği ; “En iyi harcama en az olanıdır” ifadesi...bu yöndeki klasik bakış açısını anlatan en güzel cümledir. Bu anlayış ve bakış açısının değişmesiyle Keynesyen yaklaşımının ifade ettiği, ekonomide devlete etkili rolün verilmesi gerektiği anlayışına doğru kaymıştır. Bu durum da kamu harcamaları, toplam talebin artmasında ve işsizliğin azalmasında önemli payı olan üretimin hareketlenmesinde,büyük rol oynamıştır.

Günümüzde öne çıkan en önemli özelliklerden biri, kamu harcamalarında devam eden artıştır, kamu harcamalarında devam eden bu büyüme; siyasi sistemi ve ekonomi politikası ne olursa olsun, dünyanın bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde görülmektedir.

Ekonomi hipotezleri, özellikle toplam ekonomik örnekler, kamu harcamalarındaki artış ile GSYİH’nın büyümesi arasında bir ilişkinin olduğuna dikkatleri çekmektedir. Bu ilişki uzun yıllar boyunca pek çok araştırmacının ve ekonomi uzmanlarının dikkatini çekmiş ve bir tartışma konusu olagelmıştır. Teorik açıdan, bu ilişkinin yapısı hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır; bunlardan ilki, Wagner Low diğeri de Keynesyen hipotezidir. Keynes hipotezi, kamu harcamalarında ki artış ekonomik kalkınma sebebidir görüşünü, Wagner law hipotezi ise ekonomik kalkınma kamu harcamalarının artmasına sebeptir görüşünü savunur. bu durum gelişmekte olan ülkelerde büyük öneme sahiptir, zira kamu sektörü toplumun ekonomik gelirinin büyük payını oluşturmaktadır.

Kamu harcamaları ile GSYİH arasındaki ilişki hakkında gerek teorik ve gerekseuygulamalı çalışmalar arasında bir fikir uyuşmazlığı olmaması, bu konuyu seçmemde ki ana sebeplerden birini oluşturdu, özellikle ekonomik faaliyetlerde kamu harcamalarının gözle görülür bir artış sergilemesi ve buna ilave olarak bu çalışma, araştırmanın hipotezini test etme manasında modern ve gelişmiş tekniklerin

kullanılarak test edildiği ilk uygulamalı çalışmadır. Zira Libya da buna benzer uygulamalı bir çalışma yapılmamıştır.

1.2. Bu Çalışmanın Arka Planı

1.2.1. Kamu Harcamaları Kavramı

Devlet bütçesinden veya kurumlarından kamu yararına çıkan nakit paradır. (Abdul Karim Sadek Barakat, 1987, s 243).

Bu tanımdan üç temel harcama çeşidi olduğu görölmektedir:

1.2.1.1. Nakit harcamalar

Hükümet- kamu ihtiyaçlarına cevap verebilme adına; mal ve hizmet elde edebilmek, yardım ve sosyal, kültürel ve başka destekler sunabilmek adına bazı harcamalar yapar. Günümüzde bu mal ve hizmetlerin elde edilebilmesi için devlet bu bahsi geçen harcamaları nakit para olarak yapmaktadır. Eski dönemlerde bu hizmetlere mukabil aynı ödemeler yapar ve insanlar ücretsiz kullanılır ve hizmetlerine de herhangi bir karşılık verilmeden el konulurdu. Fakat bu durum günümüzde artık kabul görmemektedir. Eski dönemlerde devletin aldığı hizmetlere karşılık olarak kişilere kısmen veya tamamen sunduğuyı karşılıklar/ödemeler günümüzde yerini nakit ödemelere bırakmıştır.

1.2.1.2. Tüzel kişilerin yaptığı kamu harcamaları

Araştırmacılar, (kamu harcamalarını yapan yapının konumuna göre) kamu harcamalarında iki akımdan bahsetmektedirler. (birincisi; hukuki – ikincisi ise sosyo-ekonomiktir).

***Kamu harcamalarında kamu hukuku ekolü :** Klasik iktisatçılar harcamaları, kamu ve özel harcamalar olarak, harcamaları yapan kişi açısından ikiye ayırmışlardır. Harcamalar, şirket ve kurum gibi özel tüzel kişiler tarafından yapılırsa

buna özel harcamalar, kamu tüzel kişileri tarafından yapılırsa bun da kamu harcamaları adını vermişlerdir.

Kamu harcamalarında sosyo- ekonomik ekol:Bu akım,harcamaları kamu ve özel harcamalar olarak kullanıldığı işin doğasına göre ayırmıştır. Buna göre kamu harcamaları, otoriteyi elinde tutan devlet tarafından veya özel veya ortak kişiler eliyle devletin müsadese ölçüsünde doğrudan yapılır.

1.2.1.3. Bir kamu çıkarı elde etmek amacıyla yapılan kamu harcamaları

Bir harcamanın kamu harcaması olabilmesi için, kamu yararına hizmet etmesi gerekir. Bunun gerçekleşmesi için de iki şartın yerine gelmesi gerekir

- Kamu gideri, kamu ihtiyacına cevap vermelidir.
- Eğer kamu harcaması bir kamu yararı sağlarsa, bu da kamu yüklerinin vatandaşlar arasında eşit paylaşımına sebep olacaktır.

Yukarıda bahsi geçenlerden yola çıkarak, kamu harcamalarıyla ilgili şu sonuca varırız: kamu harcamaları, kamu sektöründen kamu yararı sağlamak için çıkan nakit paradır. Ülkelerin çoğunun kamu harcamaları ile alakalı kabul ettiği bu tarif günümüzde kamu harcamalarının boyutunu gösteren açık ve net bir tarif olmaktan çıkmıştır. Zira bu tarif sadece nakit üzerinde durmaktadır. Oysaki bunun yanında başka bir harcama türü olarak aynı harcamalar da vardır. Bu tür harcamaların boyutu ülkeden ülkeye farklılık arzeder. Ayrıca kamu harcamalarına, devletin nakit ödemedi zorla elde ettiği mal ve hizmet değeri de hesaplanması gerekir. Buna, silahlı kuvvetlerin kamu yararına ücret ödemedi vatandaşlarına yaptırdığı zorunlu askerlik örnek verilebilir. Bunun yanında gerçek kamu harcamalarını elde edebilmek için, aynı harcamaların nakde çevrilerekdeğeri nakit harcamalara eklenmesi gerekir. Bunu yapmak kolaydır. Daha sonrasında aynı ve nakdi giderler, kamu harcamalarında ki yerini adil bir şekilde alabilmesi için, bu aynı ve nakdi giderleri aynı anda kapsayacak bir tarife ihtiyaç vardır. Bu da bizi bu giderler için aşağıda ki tarife götürmektedir; kamu harcaması, kamu ihtiyaçlarını karşılamak için tüzel kişilerden birisinin değeri bilinebilennakit olarak yaptığı harcamadır. (Hamid Draz, mebedi el-maliyye el-amme 1988, S 398).

1.2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomideki Rolü

Bu, giderlerin rolünün artması ve ekonomik hayatta devletin rolünün değişmesi ile alakalıdır. Klasik Bakış açısına göre harcamalar tarafsız olmaktan çıkmış olup, modern bakış açısına göre ise o pozitif bir rol almıştır. Devlet bu yolla bazı hedeflerini gerçekleştirebilir ve belirli bazı etkiler oluşturabilir.

1.2.2.1. Klasik düşünce

Tarafsız harcam aile, ekonomik yaşamda veya genel olarak toplumsal yaşamda hiçbir etkiye sahip olmayan harcamalar kastedilmektedir. Bir başka ifadeyle insanlar arasındaki serbest rekabetten doğan ürünün üretimde, dağıtımda ve tüketimde ekonomik rolünü etkilemez ve sosyal sınıfların konumunu da düzeltmez.

1.2.2.2. Modern/çağdaş düşünce

Modern pozitif harcama düşüncesi:

Pozitif harcama ile, (veya basit harcama), mali etkisinin yanı sıra ekonomik ve sosyal başka etkiler de yaratmayı amaçlayan harcama kastedilmektedir. Kamu harcamaları, devletin farklı amaçlarını özellikle de ekonomik alanda ki hedeflerini gerçekleştirmede en çok önem verdiği araç haline gelmiştir. Bu sahada devletin müdahale şekli değişerek artmıştır. Bunlara, yaptığı yardımlar, bazı projeler veya toptan bir planı hayata geçirmek amacıyla ulusal ekonomiyi tamamen kontrolü altına alması örnek gösterilebilir. Kamu harcamalarının etkisini anlamak için, milli geliri oluşturan farklı durumlar, bu harcamaların boyutu ve finanse edilen farklı yöntemlerin açıklanması gibi durumların ele alınması gerekir (Abdul Karim Sadek Barakat, s 252 - 256).

1.2.3. Kamu Harcamalarının Artış Sebepleri

Herhangi bir ülkedeki kamu harcamalarının artışını araştıran herhangi bir araştırmacı, bu harcamanın her yıl artış gösterdiğini görecektir. Bu harcamalarla alakalı istatistiklere dayanarak ekonomistler, bu olguyu ekonomik ve sosyal

gelişimin genel bir kuralı olarak ele almışlardır. Bu kamu olgusuna ilk dikkatleri çeken kişi, Alman ekonomist Wagner'dir. Çalışmasını, on dokuzuncu yüzyıl boyunca Avrupa Devletlerindeki kamu harcamaları artışına dayanarak yapmıştır ve daha sonra Wagner'ın Yasası diye kendi adıyla anılan ekonomik yasaya ulaşmıştır. Özetle bu kanun;(Eğer herhangi bir toplum, ekonomik bir gelişme yakalamışsa, bu durum devletin faaliyet alanını genişletmesine yol açacaktır, bu da kamu harcamaları payını GSYİH payından daha fazla oranda harcamaya itecektir. (Dilek, 2018) Fakat kamu harcamalarındaki bu artışın hepsi gerçek sebeplere dayanmamakta olup bazıları görünüşte bir artış göstermektedir. Aşağıda bu iki çeşit artış sebeplerini açıklayacağız (Abdel Moneim Fawzi, el-maliyye el-amme ve es-siyasiyye el-maliyye 1965, P. 56-66).

1.2.3.1. Kamu harcamalarının gerçek artış edeni

Kamu harcamalarının geçen senelerde birçok ülkede gerçek/reel artış nedeni, bu harcamaların boyutundaki orantılı artışa işaret etmektedir ki bu artışın sebepleri ülkelerin gelişim ve kalkınma düzeyine göre farklılıklar arz etmektedir. Bu nedenler; ekonomik, sosyal, politik, idari ve mali olmakla beraber meydana gelen savaşlar da bu artışa neden olabilmektedir.

Ekonomik nedenler:

Kamu harcamalarındaki artış olgusunun en önemli nedenleri arasında, milli gelirdeki artış, kamu projelerindeki genişleme, ekonomik faaliyetleri etkileyen dalgalanmaların tedavisi, (özellikle durgunluk döneminde) milli gelirdeki artıştır. Modern çağda ülkedeki maliyetlerin, vergilerin, harçların ve diğer yüklerin artması devleti farklı şekillerde harcama arttırmaya zorunlu hale getirmiştir. Son olarak da, nedeni ne olursa olsun, Uluslararası ekonomik rekabet, kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Bunun nedeni, ihracatı teşvik etmek amacıyla ulusal projeleri desteklemek şeklinde veya uluslararası pazarda yabancı projelerle rekabet edebilmek şeklinde olabilir. Veya milli projelerin ulusal pazarlarda yabancı rakabetin karşısında durgunluktan kurtulabilmesi için yapılan yardımlar şeklinde de olabilir.

Sosyal nedenler:

Kamu harcamaları artışının bir başka nedeni, Şehir nüfusunun gereksinimlerinin ve ihtiyaçlarının kırsal kesimin ihtiyaçlarından daha fazla olmasıdır. Ayrıca eğitimin yaygınlaşmasına bağlı olarak sosyal bilinçlenmenin artması vatandaşların, daha önceki dönemlerde bilinmeyen hizmetleri devletten talep etmeye başlamalarına sebep olmuştur. Bunlara; işsizlik maaşı, yoksulluk yardımı, sağlık sigortası, engelli ve yaşlılık maaşını örnek verebiliriz. Devletin bu yardımları yapması ve birçok sosyal hizmeti sunması sonucunda genelde kamu harcamaları ve özelde de transfer giderleri artmıştır

Politik nedenler:

Demokratik prensiplerin yaygınlaşması sonucunda devletin, maddi imkanları kısıtlı insanlarla ilgilenmesini ve onları ilgilendiren zorunlu hizmetleri sunmasını gerektirmiştir. Çoğu zaman yönetimi elinde tutan hükümet, seçmenini razı etmek amacıyla sosyal projelerin ve onu destekleyenleri mükafatlandırmak amacıyla da memurların sayısını artırma yönüne gider. Bütün bunların sonucunda da doğal olarak kamu harcamaları artar.

İdari nedenler:

Şüphesiz, kötü yönetim, toplumun ekonomik, sosyal ve bilimsel gelişmesine ayak uydurulamaması, memur sayısındaki fazlalık, iş kapasitesinin üzerinde insan istihdamı, araba ve mobilya gibi konularda kamudaki israf kamu harcamalarının artmasına neden olur. Kamu harcamalarında ki bu artış reel bir artıştır ve bunlar vatandaşlar üzerinde ki kamu giderlerinin yükünü artıracaktır. Ve bu artış direk üretimden kaynaklı bir artış değildir, zira bunun üzerine kamu yararına reel bir değer artışı olmamaktadır. Bu yönüyle bu durum, reel harcamalardan daha çok transfer harcamalarına daha yakındır.

Mali nedenler:

Günümüzde kredi kolaylığı, devleti kamu hazine kaynaklarına ulaşma konusunda çokça kredi vermeye yönlendirilmiştir. Bu da hükümetin özellikle askeriye payını arttırmasına sebep olur. Bu durum kamu harcamalarında ki artıştan kaynaklı faiz ve taksit borçlarını artırır. Eğer gelir veya spesifik bir hedefe ayrılmayan rezervde bir artış olursa, bu durum devleti gereksiz yerlere harcama yapmaya yönlendirilecektir ve bu nedenle de kamu harcamaları büyüyecektir. Bu politikanın tehlikesi, masrafları azaltmak adına sağlam bir politikanın uygulanması gerektiği dönemde görülecektir. Bilindiği gibi bunun sebebi de, çoğu kamu harcamalarını azaltmanın zorluğundan kaynaklanmaktadır.

Askeri nedenler

Günümüzde ki savaş alanlarının genişlemesine ve onlar için yapılan hazırlıklara bakılınca, devletin askeri harcamalardaki artış nedeninin günümüzde daha önce bahsedilen nedenlerden daha önemli olmasa bile daha az öneme de sahip değildir. Bu durum sadece savaş zamanları ile de sınırlı olmayıp, barış zamanların da bile artış gösterebilir. Bu durum, dünyanın bütün ülkelerindeki küresel gerilimin yol açtığı mevcut koşullar tarafından doğrulanmaktadır. Askeri kamu harcamalarındaki artış, her ülkenin uluslararası gerilimde içinde bulunduğu politik ve ekonomik şartlardan dolayı farklılık arzedebilir. Öte yandan, savaş mağdurlarına, şehit ve gazi ailelerine ödenen tazminatlar ve maaşlar gibi farklı sebeplerden dolayı yapılan ödemeler savaş sona erdikten sonra kamu harcamalarını arttırmaktadır. Bunun yanında savaşın yıkıp yerle bir ettiği mili gelir üretim mekanizmasını yeniden tamir ve imar çalışmalarının yükleyeceği masraflar ve savaş giderlerini karşılamak için savaş sırasında aldığı borçları ve onların faizlerini de unutmamak gerekir.

1.2.3.2. Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenleri

Kamu harcamalarında bu manada bir artışın nedenleri olarak aşağıdaki nedenler sayılabilir. Paranın değerini kaybetmesi, alım gücünün düşmesi, bütçe ve kamu harcamaları hesaplama şekli, devlet sınırlarının genişlemesi, bazen de nüfus artışıdır.

Paranın değerini kaybetmesi:

Paranın değerini kaybetmesi veya enflasyon kamu harcamalarında ki artışın bir kısmı görünüşte bir artıştır. Gerçekleşen bu kamu harcamalarından reel ve gerçek bir yararlanma söz konusu değildir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, kamu harcamalarında ki bu artışın nedeni; fiyatların artmasıyla alakalı olup, kamunun satın aldığı veya ürettiği hizmet ve mal miktarında ki artıştan kaynaklanmamaktadır. Günümüzde kamu harcamalarında gerçekleşen görünüşteki artışın ana nedeni paranın değerini kaybetmesi olarak görülür.

Bütçe usullerinin değişmesi

Bu konu bütçe ve kamu harcamalarının hazırlanmasıyla alakalıdır. Kamu harcamalarındaki artış, bütçe usullerinde ve mali hesap kayıt yöntemlerinde gerçekleşen değişiklikle ilgilidir. Genel devlet bütçesi hazırlanmasında bilinen temel usullerden birisi, safi veya toplam bütçe fikridir. Safi usul, genel gelirlerin tahsis edilmesi şeklinde olup, bu da bazı kamu kurum ve kuruluşların gelirleri ile giderleri arasında istediği kesintiye yapma fırsatı verir. Tahsil ettiği gelirlerden harcamaları çıkarma yetkisine sahip olur. Bu durum, devletin genel bütçesinde gelirlerin giderlerden fazla olduğu imajını verir

Devlet sınırlarının genişlemesi:

Eğer kamu harcamaları, ülkenin asıl, orijinal sınırlarını veya nüfusunu etkilemeden sadece devlet sınırlarının genişlemesi veya nüfusun artmasıyla alakalı olarak bir artış gösteriyorsa bu durum da kamu giderleri görünüşte bir artış sergiliyor demektir. Kamu harcamalarındaki böyle bir artışın sebebi, devletin daha önceden sunduğu kamu hizmetlerindeki büyümeden kaynaklı olmayıp, aynı hizmet çeşitlerine ülkeye katılan yeni alanlarda ki ihtiyaçtan veya artan nüfusun bu hizmetlere olan ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu da kamu harcamalarının artışına neden olmaktadır.

1.2.4. Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkisi

Kamu harcamalarının en önemli doğrudan etkisi, ulusal ekonomiye etkisinden dolayı, üretim ve tüketimde meydana getirdiği etkiler olabilir ve bu etkiler aşağıdaki açıklanmıştır. (**Mr. Abdel Mawla**, s 57).

1.2.4.1. *Kamu harcamalarının/giderlerinin ulusal üretime etkisi*

Veya üretime etki eden fiziksel /maddi faktörler. Bu, ülkenin tabii kaynaklarını, çalışma/iş unsurunu, aynı sermayeyi, üretimde kullanılan teknikleri kapsamaktadır.

- **Milli gelirin gücü:** veya gelirin maddi etkisi diyebiliriz.

Bu da devletin doğal kaynaklarını, devletin iş unsurunu ve optik sermayeyi ve üretim prosesinde üreticinin sanatsal üretimini kapsamaktadır.

- **Fiili talep:**

Fiili talep, tüketim ve yatırım mallarına olan talep olarak tanımlanabilir. Bilindiği gibi kamu harcamaları, sermayeli kamu harcamaları (yatırım ve üretim) ve tüketimli kamu harcamaları olmak üzere ikiye ayrılır. Yatırım amaçlı kamu harcamaları, (maaş ve ücretler) cari milli gelirden doğrudan bir artışa neden olmaktadır. Aynı şekilde tüketim amaçlı kamu harcamaları da üretim kapasitesinin artmasına etki eder. Buna bir örnek verecek olursak; eğitim, sağlık, kültür hizmetlerine ve çalışanlara verilen eğitim ve kurslara yapılan sosyal harcamalar, çalışan ekibin kalitesinin artmasına, o da üretim kapasitesinin artmasına neden olmasının yanında, cari milli gelirin artmasında da pay sahibi olmaktadır. Ayrıca özel ve kamu projelerine yapılan kamu yardımları, o projelerin kar oranlarının artmasına, bu da üretim kapasitesinin artmasına neden olur. Bunun yanında savunma, güvenlik, adalet mekanizmasına yapılan klasik kamu harcamaları, üretim sektöründe olması gereken zorunlu istikrarı sağlamakla beraber, diğer yandan kamu harcamaları fiili talebi (veya tüketim veya yatırım mallarına talebi) oluşturan etkenlerin en önemli kısmını teşkil eder ki bu da doğrudan üretim kapasitesine etki eden bir olgudur. Bunun şartı da üretim etkenleri (iş yeri, iş, sermaye) açısından ekonomik faaliyet düzeyinin, işletme düzeyinden daha

aşağı olmasıdır. Bu açıdan üretim mekanizmasının farklı ekonomik faaliyetler arasında geçişe imkan sağlayan gerekli esnekliğe sahip olması gerekir. Burada dikkat çeken sağlık, kültür, eğitim iskan gibi aynı sosyal transfer ve hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi fakir kesimleri ilgilendiren nakdi sosyal taransfer kamu giderleri de tüketim mallarında ki cari artışa neden olur. Bunun yanında, gelir düzeyi kısıtlı kişilere yapılan nakdi transferler zorunlu tüketim mallarına talebin artışına neden olacak ve o da bu malların üretimini artıracaktır. Aynı şekilde bazı özel ve kamu projelerine, ekmek ve benzin gibi bazı temel mal ve hizmetlere yapılan destekler, fiyatların düşürülmesi yoluyla enflasyonla mücadeleyle ve kamu yararı sağlayan bazı projelerde ekonomik dengenin kurulması milli gelirin artmasına götürür. Bunu da bütçesinde ki açığı kapatma, ihracatçılara destek yaparak ihracatı teşvik etme, yatırım ve kalkınmayı(özellikle ekonomik kalkınmayı sağlamak için bazı zorunlu sanayi alanlarını) teşvik etme yoluyla gerçekleştirir

1.2.4.2. Milli tüketimde kamu harcamalarının etkisi

Kamu harcamaları, bu harcamalardan dolayı tüketim mallarına oluşantalepteki ilk artış nedeniyle tüketimi doğrudan etkilemektedir. Maaş ve ücret ödenmesi gibi bireylere yapılan bu çeşit ödemeler, milli tüketimde kamu harcamalarını doğrudan etkileyen nedenlerdir. Bunların büyük oranını tüketim ihtiyacını karşılamak için sunulan mal ve hizmet giderleri oluşturur.

1.3. Araştırma Problemleri

Ekonomik durumun değişmesi ve onu çok çeşitli ekonomik krizlerintakip etmesi, hükümetin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesine ve tarafsızlık ilkesine bağlı kalamamasına neden olmuştur. Özellikle (1963) Keynes yaklaşımının yayılmasının ardından hükümetlerin müdahaleleri daha derin ve daha güçlü bir hal almıştır. Ekonomik istikrarın gerçekleşmesi ve muhafazası adına bu müdahalealanı genişlemiş ve makul bir ekonomik ve sosyal kalkınma oranını gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bundan dolayı, devlet harcamaları ve ekonomik kalkınma arasındaki sebepsel ilişki, ekonomistler ve araştırmacılar arasında geçmiş dönemlerdetartışma noktasını oluşturmuştur. Onlardan bazıları, ekonomik kalkınmanın kamu harcamalarının

artmasına yol açtığını düşünürken, diğerleri de bunun aksiolan kamu harcamaları, ekonomik kalkınmaya sebeptir görüşünü kanıtlamıştır. Bu ilişkiden emin olmak için, bu ilişki, sonuçları ikna edici olmayan birçok ampirik çalışmaya konu olmuştur. İkifarklı görüş ve değişken arasındaki ilişkinin yapısını belirlemek amacıyla bu geniş çaplı tartışma, üç farklı görüşü ortaya çıkarmıştır: birinci görüş, GSYİH'nın büyümesi ile hükümet harcamalarının (kamu harcamaları) artması arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu savunan Wagner yasasına uygun görüştür.

İkinci görüş, kamu harcamalarındaki büyümenin ekonomik gelişmeye yol açacağını ifade eden Keynes yaklaşımıyla uyusmaktadır. üçüncü görüş ise, kamu harcamaları ve GSYİH arasında karşılıklı sebepsel (çift yönlü) bir ilişkinin olduğunu ifaden görüşüdür. Burada sorulması gereken soru, eğer kamu harcamaları, ekonomik kalkınmaya yol açıyorsa veya ekonomik kalkınma kamu harcamalarının artmasının nedeni ise, aynı şekilde kamu harcamaları ekonomik kalkınmada ne kadar rol oynayabilir. İşte bu durum araştırmacıyı yukarıda geçen hipotezleri uygulayarak bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Kamu harcamalarının artması önemli ve olumludur, fakat bu artışın olumsuz bir yönü vardır. O da kamu harcamalarında özellikle de genel tüketim mallarında ki artışın devamlı olması makbul bir durum değildir. Aynı şekilde bu durum kalkınma mekanizmasını finansmanında kullanılan zorunlu kamu gelirlerine negatif etkisi de olabilir. Bundan dolayı kamu harcamalarının özellikle de cari harcamaların, cari artış ve kalkınmanın istikrarının sağlanması adına reelleştirilmesi gerekir. Ayrıca kamu harcamalarının, canlı ve büyük ekonomik getirisi olan ve devlet bütçesini destekleyecek ekonomik sektörlere yapılması gereklidir.

Yukarıda bahsi geçenlerden sonra çalışmanın problemi olarak önümüze; kamu harcamalarının GSYİH oynadığı rol ve aynı şekilde kamu harcamalarının GSYİH üzerinde ki etkisini test etme olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4. Çalışmanın Amaçları

Bu çalışmanın amaçlarını şu şekilde açıklayabiliriz, (2000-2015) yıllarında yapılan çalışmalar üzerinden kamu harcamalarının, GSYİH etkisinin ne boyutta olduğunu öğrenmek ve GSYİH meydana gelen değişikliklerde kamu harcamalarının katkı payını öğrenmek, bunun yanında kamu harcamalarının, GSYİH büyük ve küçük her bileşeni üzerinde ki etkisini öğrenmek, ayrıca kamu harcamaları ile gayi safi yurtiçi hasıla arasında ki ilişkinin doğasını ve yönünü belirlemek, yine bunlara ek olarak iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklayan teorileri test etmek.

1.5. Çalışmanın Önemi

Kamu harcamaları, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için temel güç olarak görülmektedir. Öyle ki bu güç, eğer önemli ekonomik sektörlerle doğru, yerinde ve doğru yönlendirilebilirse üretim kapasitesinin artmasında pay sahibi olmaktadır. Yok eğer kamu harcamaları cansız ve ölü ekonomik sektörlerle doğru yönlendirilirse bu durumda devlet bütçesini destekleyecek gelirler olmayacaktır. Bu durum da, devlet bütçesinde kesinlikle açığa neden olacak ve ardından ülkede ekonomik durgunluk meydana gelecektir. Kamu harcamalarının analizinin yapılması ve ekonomik hayattaki rolünün ortaya konulması için kamu harcamaları kavramının ve temel bileşenlerinin açıklanması gerekmektedir. Kamu harcamaları, milli harcamaların bir parçasıdır ve kamu sektörünün, gerekli mal ve hizmeti elde edebilmesi adına ekonomide üzerine düşen rolü yerine getirebilmesi için yaptığı bütün ödemelerde kendisini gösterir. (Jawartina James ve Ricardo Straw, S. 230-231). Kamunun farklı birimlerinin, mal ve hizmetleri satın almak için doğrudan yaptığı kamu harcamaları, onların ekonomik değerini gösterir. Kamu transfer harcamaları, milli gelirin yeniden dağılımını ve piyasanın sebep olduğu dengesizliklerin düzeltilmesini ifade eder. Fakat o kaynakları tüketmez, sadece gelir dağılımını yeniden yapar ve devlet bunun için herhangi bir karşılık almaz. Bu, fertlere nakit transferini, iş yerlerine milli üretimi desteklemek amacıyla yapılan destekleri ve kamu borcundan kaynaklı faizleri ödemeyi kapsamaktadır. (Osama Al-dabagh v.d, 2005, S. 143).

Kamu harcamaları iki gruba ayrılır; bunlardan biri, yatırım harcamalarını temsil eden geleneksel finansal sistemler kapsamında istisnai/olağanüstü harcamalardır. Ve bu çeşit kullanımlar günümüzde daha genel bir hal almıştır. Öyle ki yatırım harcamaları kalkınmayı teşvik etmek için birçok nedenden dolayı olmazsa olmaz zorunlu etkenlerden sayılmaktadır. Bu etkenler arasında farklı ekonomilerin maruz kaldığı birçok dengesizlikler, gelişigüzel devam eden pazar mekanizmalarının ekonomiyi teşvik edeceği görüşünü ve aynı şekilde sermayenin üretim alanında yatırıma ihtiyacı olan bir ülkeden başka bir ülkeye intikal etmesiyle kalkınmanın da, ülkeler arasında gelişigüzel intikal edeceği fikrini yıkmasıdır.[Mohammed Nairobi, 1974, P (691-693)]. Ayrıca yatırımın, sektörler arasında tüketici olanaklarına ve ülkedeki kalkınma zorunluluklarına ve önceliklerine göre uygun dağılımının yapılması, bu çeşit yatırıma verilen önemi artırmıştır. İkinci türe gelince o, tüketim harcamalarıdır ki eğitim, sağlık, sosyal güvence ve yardımlar, yabancı rekabette karşı bazı üretim projelerinin desteklenmesi şeklinde karşımıza çıkan harcamalardır. Fakat bu çeşit harcamaların bir kısmı reel olmayabilir. Başka bir ifadeyle ifade edecek olursak, yardım ve parasal destek konularında olduğu gibi, bu mal ve hizmetlere hükümetin doğrudan talebi söz konusu olmayabilir. Çoğu mal ve hizmetlere doğrudan talep olmakta ve bu durum tüketim harcamalarının çoğunluğunu oluşturmaktadır. Burada hatırlatılması gereken bir durum da eğitim örneğinde olduğu gibi bu harcamaların bazıları insan unsuruna yapılan yatırım olarak görülmektedir ki bu da ekonomik kalkınmayı hızlandırmada önemli bir role sahiptir. (Ajmiyeh Mohammed v.d, 1983, 140) Bu çalışmanın önemi, birinci dereceden kamu harcamaları ile GSYİH'ki ilişkiyi incelemede gizlidir. Bunun yanında bir diğer önemi de kamu harcamalarındaki artış olgusunu incelemek, bu olguyu inceleyen ekolleri arzetmek ve kamu harcamaları ile GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek, ayrıca önem arzeden ekonomik sektörleri belirleyebilme ve gerekli önemi o sektörlerle gösterebilme adına GSYİH'nın her maddesinin önem oranını beyan edip açıklamak ve sonrasında kamu harcamalarını diğer yatırımlara yönlendirmedir. Devletin ekonomi politika mekanizmalarından biri olan kamu harcamalarının önemi, farklı grupların hayat standartlarını iyileştirmede pay sahibi olmasından ileri gelir. Bu da devletin üretim kapasitesini artırarak ekonomik kalkınmayı canlandırmasındaki rolünden ileri gelmektedir.

Son olarak bir takım istikrar/kararlılık ve ortak entegresyon testleri standart modeline, Granger nedenselliğine, kamu harcamalarının önemi ve devletin kalkınmasını gerçekleştirmedeki rolüne göre, kamu artışı olgusunu açıklayan en önemli hipotezler incelenecektir. Ekonomistler çalışmalarında konuyu incelemişler ve artış nedenlerini ve önemini açıklayan çok sayıda çalışmayla konuya katkı sağlamışlardır. En önemli ekonomistlerden olan ve harcama boyutundaki artış nedenleri hakkında bir hipotez ortaya koyan Alman ekonomist Wanger'dir. Kamu hayatının karmaşıklığı, ekonomik ve sosyal gelişmeler, nüfus artışı ve aynı zamanda milli gelirin artışıyla beraber kamu hizmetleri dairesinin genişlemesine olan ihtiyacın artması gibi birçok etkenle görüşünü destekler. Wagner'in ortaya koyduğu hipotezinin doğruluğunu ispatlamak için kamu harcamaları esnekliğinin birden yüksek olması gereklidir. Bu hipotezi çürütmek için gelişmiş ülkelerde ortaya konulan bütün analitik çalışmalar wagnerin görüşüne uygun ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar bu hipoteze Wagner yasası tanımlamasının yapılmasına sebep olmuştur. Fakat bu hipotez gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Bunun dışında bu olguyu (kamu harcamalarının artışı) açıklayan başka örneklerde vardır. Bunlara, kamu harcamalarındaki artışla alakalı Musgrave tarafından ortaya konan hipotez örnek verilebilir. Musgrave bu programında, ilk kalkınma/büyüme döneminde, ekonomik getirisinin azlığı ve maliyetinin fazlalığı dolayısıyla özel sektörün isteksiz olduğu ve uzak durduğu, elektrik, liman gibi sosyal kamu hizmetlerine ciddi ihtiyaç olduğu üzerinde durur. Bu durum hükümeti bu hizmetlerin sağlanması adına kamu sektörü yatırımlarının toplam yatırımlardan daha çok yüksek olmasına zorlar. Daha sonra ekonomik gelişmenin yaşandığı ilerdeki aşamalarda bu pay düşmeye başlar ve kademeli olarak özel sektörün katkısı artışa geçer. Bu bakış açısı gelişmekte olan ülkelerde geçerli olmayabilir fakat ekonomisi gelişmiş birçok ülkenin durumunu anlatmakta geçerlidir.

Burada, (GSYİH hasıla karşısında kamu harcamalarının oranı) konusunu temsil eden, kamu harcamalarının artışı olgusunu anlamak için ekonomistlerin kullandıkları bazı göstergelere değinmek gerekir. Bu durum aynı zamanda devletin ekonomik hayata müdahalesi olgusunda kamu sektörünün kapasitesini ölçme adına önemli bir araç olarak da görülür. Bütün bu bahsi geçenlerden sonra çalışmanın amaçları aşağıda ki şekilde belirlenebilir.

- Kamu harcamalarının, GSYİH üzerindeki rolünü belirlemek.
- Kamu harcamaları ile GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek.
- GSYİH'nın her bir bileşeninin nispi önemini açıklamak.
- GSYİH'nın her bir bileşeninde meydana gelen değişimlerdeki kamu harcamalarının katkı oranını açıklamak.
- Kamu harcamaları için istihdama katkıda bulunabilecek öneri ve tavsiyeleri sunmak.

1.6. Çalışmanın Teorisi

Çalışma; kamu harcamaları, kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır ana hipotezine dayanmaktadır. GSYİH yüksek payı ile Libya devleti için ekonomik gelişmişlik ve yatırım ve tüketim giderlerinin her iki türü de ülke kalkınması için iki önemli unsuru oluşturmaktadır. Yatırım harcamaları geleneksel mali ekonomik finansal sistemlerde olağanüstü giderleri oluşturmaktadır. Fakat günümüzde onun kullanılması daha yaygın bir hal almış durumdadır. Yatırım harcamaları kalkınmayı teşvik etmek için birçok nedenden dolayı olmazsa olmaz - zorunlu etkenlerden sayılmaktadır. Bu etkenler arasında farklı ekonomilerin maruz kaldığı birçok dengesizlikler, gelişigüzel devam eden pazar mekanizmalarının ekonomiyi destekleyeceği/teşvik edeceği görüşünü ve aynı şekilde sermayenin üretim alanında yatırıma ihtiyacı olan bir ülkeden başka bir ülkeye intikal etmesiyle kalkınmanın da, ülkeler arasında gelişigüzel intikal edeceği fikrini yıkmıştır.

Ayrıca yatırımın, sektörler arasında tüketici olanaklarına ve ülkedeki kalkınma önceliklerine göre uygun dağılımının yapılması bu çeşit yatırıma önemi artırmıştır. İkinci türe gelince o tüketim harcamalarıdır ki eğitim, sağlık, sosyal güvence ve yardımlar, yabancı rekabette karşı bazı üretim projelerinin desteklenmesi şeklinde karşımıza çıkan harcamalardır. Fakat bu çeşit harcamaların bir kısmı reel olmayabilir. Başka bir ifadeyle ifade edecek olursak, yardım ve para desteği konularında olduğu gibi, bu mal ve hizmetlere doğrudan hükümetin talebi söz konusu olmayabilir. Çoğu mal ve hizmetlere doğrudan talep tüketim harcamalarının çoğunluğunu oluşturmaktadır. Burada hatırlatılması gereken bir durum da eğitim örneğinde olduğu gibi bu harcamaların bazıları insan unsuruna yapılan yatırım olarak

karşımıza çıkmaktadır ki bu da ekonomik kalkınmayı hızlandırmada önemli bir role sahiptir. Bu çalışmada, kamu harcamaları, GSYİH 'nın artışında ve ekonomik kalkınmada pay sahibidir ana hipotezinin doğruluğu incelenecektir. Aynı şekilde bu hipotezin doğruluğu, aşağıda ki alt hipotezler test edilerek incelenecektir.

- Kamu harcamalarının her çeşidi ile toplam GSYİH arasında nedensellik ilişkisi vardır.
- Kamu harcamalarının GSYİH'ya pozitif bir etkisi vardır.
- Tüketim harcamalarının, GSYİH üzerinde olumlu etkisi vardır.
- Yatırım harcamalarının, GSYİH üzerinde olumlu pozitif etkisi vardır.

1.7. Çalışma metodolojisi

Çalışma, (2000-2015) yılları arasında ülkede ki kamu harcamalarının ve GSYİH artış nedenlerini ve bileşenlerini açıklamada analitik tanımlayıcı yaklaşımı içeren deneysel yaklaşım programını benimsemiştir. Daha sonra kamu harcamalarının toplam GSYİH 'na ve bütün bileşimlerine etkisini açıklamak amacıyla standart bir model oluşumunda standart yöntemler kullanılarak nicel analitik yaklaşımı benimsemiştir. Ekonomi ve planlama bakanlığının, uluslararası para fonunun ve Libya merkez bankasının çalışma ile ilgili hazırladığı resmi rapor verilerine ulaşmak için istatistiksel hazır program kullanılacaktır.

1.8. Çalışma Değişkenleri

1.8.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları; devletin bir kısım nakdi tutarı, farklı kurumları aracılığıyla kamu yararına harcaması olarak tanımlanmaktadır. Kapitalizmle idare edilen ve ekonomik faaliyetlere hükümet müdahalesinin olmadığı ülkelerin maruz kaldığı krizler tarafsızlık veya (Adam Smith) in savunduğu koruyucu devlet ilkesinin yıkılmasına sebep olmuştur. Devletin ekonomik ve sosyal hayatta ki rolü, koruyucu devlet rolünden, müdahaleci devlet rolüne dönüşmüştür. Devletin rolündeki bu değişimle beraber devletin harcama (kamu devleti) yükümlülükleri de gelişmiştir. Bilinen

geleneksel yükümlülüklerin sınırını aşarak GSYİH, dağılımına ve bütün toplum fertlerinin ekonomik ve sosyal refah düzeylerinin artmasına etki eder bir şekil almıştır. Ekonomik gelişmişliğine, ekonomik ve politik felsefesine bakılmaksızın bütün ülkelerde devletin rolünün gelişmesi, kamu harcamaları artışı olgusunun meşrulaştırır. İktisatçılar, kamu harcamalarının artışı olgusunu bir kısım sanal/görünüşte ve reel nedenlere bağlamaktadırlar. Görünüşteki nedenlerini, paranın değerinin düşmesine, enflasyona, devletin kamu harcamalarını ve kaydını hesaplamada uyguladığı muhasebe yöntemlerinin farklılığına bağlanmaktadır. Reel nedenlere gelince, milli gelirin ve kişi başına düşen gelirin artışı yol açar. Bu durum kamu harcamalarının artışına neden olur. Ayrıca idari mekanizma ve bakanlıklardaki ekonomik, sosyal, politik gibi farklı alanlarda ki kamu harcamalarının büyümesini temsil eden idari nedenlerde bulunmaktadır. Sosyal, sağlık ve eğitim alanlarında ki hizmetlerin devamını garanti altına almak adına devletin bu sahalara harcama yapmasını gerekli kılar. Ayrıca demokratik ilkelerin yaygınlaşması ve nüfusun artışı, sunulan hizmetlerin seviyesini ve kalitesini koruması adına devletin kamu harcamalarını artırmasını gerekli kılmıştır. Bütün bunlara ek olarak günümüzde bütün devletler birçok ekonomik, sosyal ve politik projeleri destekleme adına kredi verme yoluna gitmektedir. Bunların doğal sonucu da hiç şüphesiz kamu masraflarının artışı şeklinde olacaktır. Toptan ekonomi örneğiyle bağlantılı olan ekonomik model, kamu harcamaları ile (toplam) GSYİH arasında bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Bu ilişki, daha önceki dönemlerde araştırmacı ve ekonomi uzmanlarının dikkatini çekmiş ve ikisi arasında ki ilişki konusunda sert tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışma, 1982 yılında Wagner tarafından ortaya konan klasik ekol ile 1929-1933 yılları arasında dünyayı saran büyük bunalım sonrasında ekonomist Keynes tarafından ortaya konan Keynes ekolu arasındaki ekonomik görüşlere dayanmaktadır. Aşağıda bu iki teori analiz edilmiştir.

Wagner Yasası: Alman ekonomist Wagner, (1982) yılında bu ilişkiyi ilk fark eden ve uygulayan kişidir. Kamu faaliyetlerinde sürekli büyüme olarak ileri sürdüğü bu yasa, kamu harcamalarının toplumdaki kalkınma durumuna göre gerek boyut olarak ve gerekse göreceli olarak sürekli büyüdüğünü ifade etmektedir. Wagner'e göre devletin harcamalarının artmasının üç nedeni bulunmaktadır.

- Kamu mallarına talep, kentleşme ve sanayileşme oranının artması ve sonrasında ekonomik performans etkinliğini sağlamak için kamu sektöründeki büyüme ile yükselir.
- Ekonomik kalkınma, kültürel, sosyal refah ve eğitim harcamalarının artmasına neden olur, o da doğal olarak kamu harcamalarının artmasına neden olur
- Doğal tekellerin yönetim ve finansmanında hükümet müdahalesi.

Ekonomik kalkınma ve hükümet harcamaları arasında bir ilişkinin olduğunu ifade eden bu teori, temelinde ekonomik teorinin talep kısmını desteklemektedir; bu teorinin destekçileri, mal ve hizmet talebini teşvik etmek, ekonomik kalkınmayı istikrara kavuşturup garanti altına almak adına harcama yaparak ve mal sağlayarakdevletin ekonomide etkili müdahalesini savunmaktadır. Buna rağmen bu görüş genel ekonomide arz yaklaşımı ile çatışmaktadır. Zira Kamu harcaması, enflasyon sebebiyle ekonomik gelişmeyi olumsuz etkiler. Bu yasa gelişmiş devletlerde kamu harcaması ile milli gelir arasında uzun vadeli bir ilişkinin olduğunu savunur.

Bu kanunun içeriği, GSYİH'nın artışı kaçınılmaz olarak kamu harcamalarına götüreceğine işaret eder. Ekonomik kalkınmada ki artış da devletin faaliyet alanını genişletmesine götürür ve sonrasında kamu harcamalarında gerçekleşen bu artış kişi başına düşen ortalama oranın GSYİH'dan daha fazla olmasına götürür. Ekonomik kalkınma genel talebin artmasına o da kamu harcamalarının artmasına götürür. Ayrıca harcamalarda oluşan artışı finanse etmek için kullanılacak olan ve ek gelirlerden elde edilen ekonomik kalkınma kaynaklı kamu sektörü tarafından sağlanan bu kaynak artışı Wagner yasasının bir gereyidir.

Keynes Teorisi:

1919-1933 yıllarındaki kapitalist sistemde yaygınlaşan ciddi ekonomik krizin etkisi ve ardından gelen büyük bunalımın etkileri yüzünden, ekonomik bakış açısında yeni bir plan ve büyük bir dönüm noktası yaratmak için İngiliz ekonomist Keynes'in

teorisi ortaya koyulmuştur. Keynes, daha önceki teori ve kanunların önem verdiği gibi problemin toplam arz konusunda olmadığına inanıyordu. Tam tersine, bu durumun temelinde, toplam talep konusunun olduğunu düşünmektedir ve bu sebeple Keynes bakış açısı, kamu harcamalarına büyük bir önem vermiştir. Burada ki temel hedef ise aktif talebi arttırmaktır. Bu bakış açısına göre uzun vadeli mükemmel bir kalkınma ortalamasının gerçekleşmesi için gerekli koşulların yaratılıp temel ekonomi politika mekanizmasının oluşmasını hükümet harcamalarının artışıyla görmüşlerdir.

Keynes, yeni bireysel girişimler yaratabilme gücünün, çarpan mekanizmasını kullanarak yatırım harcamalarının milli gelir artışı üzerinde ki etkisini açıklayan, kamu harcamaları artışıyla milli hasılanın yükselmesi arasında bir ilişki olduğunu ortaya koydu. Daha sonra, satın alma gücündeki artış ve bütün Keynes modellerindeki çarpan modeli, kamu harcamalarının özel konumunadayanır. Bundan dolayı bu hipoteze göre kalkınma teorilerinde ki kamu harcamaları harici bir değişken olarak ele alınır.

Kalkınma, milli gelirin artmasına sebep olur. Toplam ekonomik örneklerinin çoğu kalkınma ve gelişmeyi etkileyebilen değişken politikası gibidir. Keynes hipotezinin kavramsal çerçevesini; GSYİH, toplam talep seviyesine eşit olduğu zaman, gelir dengesini dört sektör örneği üzerinden göstermek mümkündür.

$$\text{Üretim (Y)} = \text{Toplam Talep} = \{(C+I+G+(X-M))\}$$

C: Özel Tüketim.

I: Özel Yatırım.

G: Kamu Harcamaları.

(X-M): Net İhracatlar.

1.8.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı

herhangi bir ülke sınırları içersinde belirli bir zaman diliminde üretilen bütün mal ve hizmetlerin parasal değeridir. GSYİH'ya rağmen, genelde senelik hesaplandığı gibi çeyrek dönem olarak da hesaplanabilir. GSYİH, kamu harcamaları, belirli bir

bölgede meydana gelen yatırım ve ithalatve ihracat gibikamu ve özel harcamaları kapsar. Basit bir ifadeyle, GSYİH, bir ülkedeki kamu ekonomisi aktivitesinin genel ölçümüdür.

Aşağıdaki formülü kullanarak GSYİH'yı hesaplamak mümkündür.

$$NX + I + G + C = GDB$$

C: Toplam tüketim.

G: Toplam Yatırım Harcamaları.

I: Yatırım.

NX: İthalatlar-İhracatlar.

GDB: GSYİH.

GSYİH, ülke ekonomisinin sağlık düzeyini belirleyen bir gösterge olarak kullanılmaktadır, bunun yanı sıra, o hayat standartlarını gösteren bir ölçü aracı olup ayrıca farklı ülkelerdeki üretim düzeyini kıyaslamak için kullanılır. GSYİH herhangi bir ülkenin ekonomik kalkınmanın bir ölçümüdür ve GSYİH, herhangi bir ülkenin önemli bir ekonomik göstergesi sayılır. Ülkenin bir sene boyunca geçsterdiği toplam performansı ve ekonomik etkinliği buna yansır. Bu durum ülkenin çalışma düzeyini, hayat standartlarını, iahracat ve ithalatını gösteren devletin genel ekonomik yapısına etki eder. Diğer taraftan GSYİH ile yatırım kapasitesi arasında karşılıklı bir ilişki sözkonusudur. GSYİH kamu harcamalarından etkilenir. Kamu harcamaları arttığı sürece etkinliği de artar ve böylece GSYİH artış gösterir. Aynı zamanda GSYİH, kamu harcamalarına etki eder zira bu sonuç GSYİH bir parçasıdır, diğer taraftan kamu harcamalarının boyutunun GSYİH etkisinde özel bir durum vardır. Bu etki aynı sene içersinde ortaya çıkmayıp ortaya çıkması birkaç seneyi bulabilir. Bu da, yeni yatırım projelerinin hayata geçirilme hızıyla alakalıdır. Bütün bunlar, GSYİH bahsederken uygun yöntemlerle araştırmayı gerektirmektedir

1.9. Araştırmanın Sınırları

Araştırma, yer olarak Libya ekonomisinde kamu harcamalarının ve gerçek GSYİH'nınve fert başına düşen pay ile aynı zamanda kamu harcamalarının

GSYİH'daki önemi ile sınırlıdır; zaman olarak ise, çalışmanın (2000-2015) dönemlerindeki zaman değişkenlerine uzanır.

1.10. Eski Çalışmaların Önemi

Kamu harcamaları ve GSYİH ile olan ilişkisini teorik olarak inceleyendaha önceden yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. fakat bunların çok azı bu ilişkiyi ve analizini açıklayan istatistiksel modeller oluşturmaktadır ayrıca Libya ekonomisine yönelik bu ilişkiyi açıklayan hiçbir çalışma bulunmamaktadır ve bu çalışmaların en önemlileri aşağıda özet olarak verilmiştir.

- Kamu harcamalarının ekonomik kalkınma ortalamasına etkisi adlı Mısır (devleti) üzerine yapılmış analitikkoktora tezi. Araştırmacı Sami ve lesen habib Kahire üniversitesi 1995
- Suriye Mali Politikası ve (1970-2000) yıllarındaki GSYİH'nın büyümesine etkisi adlı doktora tezi.AraştırmacıMohammed Mohammed Saleh Dımeşk Üniversitesi, 2002,
- Suriye ekonomi politikası taslağının çizilmesinde Mali Politikanın rolü adlı doktora tezi. Araştırmacı Khaled Amo Al-zamelDamascus üniversitesi, 2005
- Kamu harcamalarının (1994-2003) yıllarında Suriye GSYİH'sı üzerindeki etkisi adlı yüksek lisans tezi.Araştırmacı Nebal Mahmood Kasaba Damascus üniversitesi, 2006,
- Kamu harcamalarının Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerindeki ekonomik kalkınmaya etkisi adlı doktora tezi.Araştırmacı Salwa bent Abdul Rahman Al-Essa King Saud üniversitesi, 2006,

Araştırmacı kendi çalışmasının şu iki yönden farklı olduğunu düşünmektedir:

- Elimizde ki bu çalışma (15) yıllık nisbeten uzun sayılabilecek bir dönemi dayanmakta olup, araştırmacı bütün dünya ülkelerini farklı oranlarda etkileyen (2008-2009) ekonomik krizinin Libya ekonomine etkisini incelemektedir.

- Nicel istatistiksel yöntemlerin ve çıkarımsal istatistikler konularının kullanılması ve bahsedilen çalışmaların kullanılmadığı hipotezlerin test edilmesi. Bu durum elimizdeki mevcut çalışmaya büyük güvenilirlik sağlar çünkü çalışmada güvenilir bilimsel yöntemler kullanılmıştır.

1.11. Metodoloji Prosedürleri

Bu çalışmadayandığı metodolojiye göre beş bölüme ayrılmaktadır:

- Birinci bölüm: Giriş ve Kavramlar.
- İkinci bölüm: Kamu harcamaları.
- Üçüncü bölüm: Gayri safi yurtiçi hasıla.
- Dördüncü bölüm: Uygulamalı çalışma.
- Beşinci bölüm: Sonuçlar ve Öneriler.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

2.1. Giriş

Kamu harcamaları, gerek geleneksel gerek modern ekonomistlerin büyük ilgisini çekmektedir ve hepsinin düşüncesi, harcanan miktarı ve kamu yararını sağlamak için devlet işleri arasında nasıl bölüneceğini belirlemeye odaklanmaktadır.

“Hükümetler, serbest piyasa ekonomi politikalarını izlemektedir ve bu politikaların fonksiyonları sadece ülkeyi yabancı saldırıya karşı korumakla ve bölgeleri arasında kanun ve düzeni sürdürmekle sınırlıdır. Fakat şimdilerde, tüm dünyada hükümet harcamaları artış göstermiştir. Dolayısıyla, modern iktisatçılar kamu harcamalarının ülkedeki gelir ve istihdam üretimi, sağılımı ve düzeylerinin etkilerini analiz etmeye başlamıştır. Halifeler dönemindeki İslami hükümet ve Abbasi halifesinin ardından Emevi devleti haricinde burada hak edenlere zekâtın verilmesini, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım dağıtılmasını, okulların ve bilim yuvaları ve akabinde büyük camilerin inşa edilmesini, hükümet stoklarından geri ödeme yaparak düşünürlerin ve bilim insanlarının desteklenmesini kapsama dahil etmek için hükümet harcamaları askeri ve genel masrafları aşmıştır (Eisa, Khataf, 2006, P. 82)).

“Bu eski serbest piyasa felsefesi şimdilerde terk edilmiştir. Her hükümet, kendi ülkesinin örgütlenmesinde aktif bir rol oynar. Ekonomik etkinlik aralığı daha da genişlemiştir. Hükümet harcamalarında kayda değer bir artış görülmektedir, eski dönemlerde hükümetler, amaçları geleneksel fonksiyonlarının finanse edilmesi ile kısıtlı olduğu için bu konuda öncü bir rol oynardı. “Klasik ekonomistler kamu harcamalarına çok önem vermezdi. Serbest piyasa politikasını savunurlardı. Hükümet harcamalarının idaresiz olma eğiliminde olduğunu düşünürlerdi. Para özel sektörün elinde kalırsa, daha iyi sonuçlar getireceğine sebatla inanırlardı. Onlara göre, bu harcamalarının sosyal ve ekonomik tarafına ve harcamaların boyutunu kısıtlayan unsura önem verilmeksizin, serbest ekonomik rekabet mevcut olduğu

zaman, ticaret ve sanayi gelişecek ve fiyatlar düzenlenecektir çünkü geleneksel düşünce, harcamalarının kendi tarafsızlığı ile nitelendirildiği koruyucu devlet grubu kavramı ile ilişkilidir ve burada kamu harcamaları milli ekonomi dengesini etkilemez ve ekonomist Jean-Bapiste Say'ın düşüncesi ve “*En iyi masraflar daha düşük ölçekli olanlardır*” şeklindeki ünlü ifadesi belki de bu eğilimin daha iyi bir yansımasıdır (Al-khatib, Ahmed, Shamia (2008, P.49) fakat modern ekonomik düşüncesinin gelişmesi ile ekonomistler tarafsız harcamanın sağlanamayacağından ve her tür kamu harcamasının mutlaka ekonomik, sosyal ve politik etkileri olacağından emin olmuştur. “Keynes tarafından geliştirilen makroekonomik teori sayesinde, gelir düzeyinin ve dağılımının belirlenmesinde kamu harcamalarının rolü şimdilerde iyi anlaşılmıştır. Keynes yeni makro ekonomisi, gelişmiş ülkelerdeki kamu harcamaları programlarındaki en son gelişmeler için teorik bir temel sağlamaktadır.” Ekonomik ve sosyal denge sorumluluğu üretim araçlarının büyük bir kısmına sahiptir ve bu konuda, kamu harcamalarının boyutu hükümetin ne kadar üretim kaynağına sahip olduğunun iyi bir göstergesidir. Aynı zamanda, ekonomik dalgalanmaları her düzene koyması ve ekonomik dengeyi sağlayıp bu dengeyi koruması gerektiğinde iyileştirilecek olan, hükümetin önemli bir politika aracı ve finans aracı haline gelmektedir.

Kamu harcamalarına ilişkin daha fazla açıklama için, bir araç olarak bizler Libya'daki kullanımını değerlendirmeye çalışacağız; üç kısma ayrılan teorik bölüme bunu da ekliyoruz; birinci bölümde, kavramını, çalışanlarını, denetimlerini, çeşitli yönleri ve belirleyicilere dayanan birtakım alt bölümlerini inceliyoruz, ikinci bölümde kamu harcamalarının büyümesi olgusunu, Uluslararası Para Fonunun talimatları ile sabitleştirilmesinin nedenini ele alıyoruz ve üçüncü bölümde ise, kamu harcamalarının farklı ekonomik etkilerini bu konu üzerinden sizlere sunuyoruz.

2.2. Kamu Harcamaları Kavramları

2.2.1. Kamu Harcaması Kavramı ve Çalışanları

Kamu harcamalarının tanımı, farklı formatlardaki mali ve ekonomik taraftan kaynaklanmaktadır; bir kısmından şu şekilde bahsedebiliriz:

“Fonksiyonlarını yerine getirmek için, hükümetler işgücü hizmetlerini ve diğer faktör birimlerini (tam olarak sosyalist bir ekonomi haricinde) sağlamalı ve özel işletmelerin ürettiği malları elde etmelidir. Kamu harcamaları, bu gibi harcamaların büyük bölümünden sorumlu olan merkezi hükümet ile, merkezi hükümetin, eyalet hükümetlerinin ve yerel hükümetlerin (belediyeler ve kamu kuruluşları gibi) yapmış olduğu harcamalardan oluşur. Bu nedenle, devletin iyi yollar, köprüler, savunma faaliyetleri, kanallar ve limanlar sağlaması, ticareti koruması, para basımını devam ettirmesi ve sosyal güvenlik, eğitim ve dini talimatları sağlaması gerekir.” Devletten gelen para miktarı olarak bilinen kamu harcamaları, kamu ihtiyaçlarını sağlamak için yönetimi, kurumları, kuruluşları ve çeşitli bakanlıkları tarafından depolanmaktadır. (Al-Haj, 2009, P.122).

Kamu harcamalarının, kamu yararının sağlanması yoluyla devlet veya genel bir şahıs kaynaklı bir para miktarı olduğunu söyleyebiliriz Al-Khatib, Ahmed, Shamia (2008, P.53) ve bu tanıma ilişkin, kamu harcamalarının sahip olması gereken bir kadro seçebiliriz.

2.2.1.1. Kamu harcamalarının nakit formu

Kamu harcamalarının parasal bir yapısı vardır ve bu da, bu harcamaların parasal akışlar üzerinden yapıldığı ve aynı türden bir araç olarak zamanı geri kullanan tüm parasal olmayan araçları kapsama almayarak veya topluma sunulan kamu hizmetlerine olan ihtiyacı karşılamaya yönelik temel avantajlar azaltılarak uygun şekilde yapıldığı anlamına gelir ve kamu harcamalarının parasal bir form olarak alınmasının nedeni aşağıdakilere dayanır:

- Ekonominin, değiş tokuş aşamasından parayı idare etmeyi gerekli kılan parasal ekonomi aşamasına taşınmasıdır.
- Kamu harcamalarının, farklı hükümet ve yönetim denetim türlerine ayrılmış olan hedeflere göre uygulandığından ve yönlendirildiğinden emin olması gerekir ve kamu harcamaları parasal bir formda olursa bu denetim kolay olacaktır.
- Aynı türdeki kamu harcamaları, ne şekilde değerlendirilmesi gerektiğı, hükümet otoritelerinin rahatlığı ve kesinliğın olmaması ve bu otoritelere göre alanın bir diğır alana göre bazı bireylerin fikrini etkilemesine yol açması gibi pek çok sorunu ortaya çıkarır.
- Aynı türden kamu harcamalarının kabul edilmesi, kamu genel giderlerini üstlenmek için bireyler arasındaki eşitlik prensibinin etki altında kalmasına yol açar ve bu nedenle devlet, bu durumu ele alırsak, vergilerin tahsili ile bireyler arasındaki eşitliğı sağlar. üstlerindeki vergi yükünün azaltılmasına yol açan aynı türde karlar sağlayarak bazılarını hızlı bir şekilde etkisi altına almamaktadır.

2.2.1.2. Bir yönetim ya kamu kişisinden kamu giderlerinin düzenlenmesi

Uygulanması mümkün kanunlar ve yasama meclisine göre idare merkezleri dahil olma üzere farklı araçlar üzerinden kamu harcamalarını düzenleyen tek yönetim devlettir; bireylerin veya kurumların bir cami, veya örneğın bir okul veya hastane, gibi bina yapımlarına bağıştta bulunması halinde, bir kamu harcaması olarak ele alınmaz çünkü devlet stoklarının dışına çıkmıştır (Al-Haj, 2009, P.122).

Mali düşünce, kamu harcamaları ve özel harcamalar arasında iki standarda göre ayırım yapılmasına dayanmaktadır; bu standartlar Al-Wadi (2007, P119).

- Harcamayı yapanlar için yasal yapıya dayanan ve geleneksel bir standart olan yasal bir standart.
- Harcamaların kaynaklandığı fonksiyonel yapıya dayanan fonksiyonel bir standart.

Yasal standart

Kamu harcamalar standardı, devlet yerel kamu organları ve kamu kurumları olan kamu yasal kişileri anlamına gelen, aynı türden genel şahısların yapmış olduğu harcamalar olarak ele alınmaktadır, dolayısıyla özel harcamalar özel hukuki şahısların yaptığı harcamalardır.

Kamu hukuki şahıslarının aktif yapısı, özel hukuki şahısların aktif yapısına göre farklıdır; ilk şahıslar bir kamu yararı sağlamayı ve buna bağlı olarak yönetmelikler veya yönetim kararları anlamına gelen otorite düzenlemeleri yapılmasını amaçlarken, ikinci şahıslar Sözleşme yapanlar arasındaki eşitlik ilkesine göre yapılan özel hukuki şahısların yönettiği özel bir çıkarın sağlanmasını amaçlamaktadır.

Fonksiyonel standart

Bu standart, devlet bireylerin gerçekleştirilenlere göre benzer bir faaliyet yürüttüğü zaman gerçekleştirilenlerin yasal yapısına değil kamu harcamalarından ortaya çıkan istihdam yapısına dayanır, bu sebeple bu standart devletin ekonomik ve sosyal görüşlerine dayanır ve ilk durumu ele alırsak, bu standarda göre kamu harcamaları, kamu hukuki şahısları tarafından gerçekleştirilir.

2.2.1.3. Kamu harcamalarının amacı kamu ihtiyaçlarını karşılamaktır

Kamu harcamalarının amacı, toplum için kamu yararının sağlanmasıdır; toplumun bireyleri devletin sağlamış olduğu bu hizmetlerden genel olarak faydalanır ve bu nedenle bu harcamaları kapsayan fonlar kamuya aittir.

Ele alınan kamu ihtiyacı kavramı, her toplumun medenileşme, sosyal ve kültürel gelişimine göre ülkeden ülkeye farklı olan göreceli bir durumdur ve burada kamu harcamalarının anlamı konusunda akla gelmektedir çünkü (John Stewart, Karl Marx ...,v.b.) gibi klasik iktisatçılar, kamu harcamaları devletin geleneksel fonksiyonlarının sınırları dahilinde kamu ihtiyacını karşılamak üzere ayrılırsa kamu yararının sağlanacağını görmektedir.

Modern dönemde, kamu harcamalarının amaçları şöyledir:

- Rasyonel bir şekilde toplumun tüketimini optimum hale getirmek ve sosyal ve ekonomik refahı en üst boyuta çıkarmak için müşterek ihtiyaçların karşılanması.
- Piyasa ekonomisindeki bunalıma yönelik eğilimin kontrol edilmesi. Kamu harcamalarının, kalkınma ile tam istihdamın sağlanması gibi bir şekilde yatırım düzeyini optimum hale getirmek üzere tasarlanmalıdır. Piyasa ekonomilerinde, uygun kamu çalışmaları programı için gerçekleşen kamu harcamaları yoluyla, özel sektördeki yatırım yetersizliği boşluğunun yeterli düzeyde doldurulması gerekmektedir. Bu nedenle Keynes'e göre, kamu harcamalarının bir ekonomideki etkin talep düzeyini ayakta tutması gerekmektedir.
- Gelişmemiş bir ekonomide, kamu harcamaları ekonominin altyapısını inşa ederek ve mallar ve hizmetlerin üretimi için sanayi faaliyetlerinin arttırılması için sermaye birikimi arttırılarak ekonomik gelişmenin temposunu hızlandırmalıdır.
- Daha iyi bir gelir dağılımı da, sosyalizm kapsamında eşit ölçüde önemli bir hedeftir. Kamu hizmetlerinin sağlanması için kamu harcamaları adil bir refah dağılımına yol açmalıdır.”
- Gereklilikler: savunma, sağlık, v.b. gibi toplumun ve bireylerin yaşamının desteklenmesini sağlamak için vazgeçilmezdir.
- Parçacıklar: hayatın onsuz daha zor bir hal almasına ve ekonomik ve sosyal gelişim olanakları ve politik hizmetler gibi kaybedilmesi ile de zahmetli olmasına neden olur.
- Miktarlar: bireylerin hayatlarını kolaylaştırır ve hayatlarına rahatlık ve parklar, eğlence parkları ve turist tatil yerleri, v.b. eğlence aktiviteleri gibi zevk katar.

Fakat devlet rolünün gelişmesi ile, ekonomik ve sosyal dengeyi sağlamak için paylaşıldığı için ekonomik ve sosyal devlet yardımları kamu yararının sağlanmasına neden olduğu zaman, kamu harcamalarının içeriği ekonomik ve sosyal amaca yönelik harcamaları dâhil etmek üzere genişlemiştir; bu şekilde, bu işler kamu

harcamalarının yanlış kullanılmaması için insanların genel ihtiyaçlarını belirlemek için insanları temsil eden temsilcilerkuruluna bırakılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kamu harcamalarındaki farklılık sadece ekonomik istikrarın sağlanması değil aynı zamanda ekonomik kalkınmanın oluşturulması ve üretilmesi ve istihdam fırsatlarının desteklenmesine yöneliktir. Gelişmekte olan ülkelerdeki kamu harcamaları politikası da, bu ülkelerde var olan kitlesel yoksulluğun kısmen giderilmesinde ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması için faydalı bir rol oynamaktadır. Daha sonra, kamu harcamalarının türlerini, kamu harcamalarının büyümesinin nedenlerini ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde üretim, dağıtım ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini incelenecektir.

2.2.2. Hükümet Harcamalarının ve Denetimlerinin Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının sınıflandırılması, koruyucu devlet gölgesinde pek çok ekonomist ve finansçının aklında yoktur fakat devlet rolünün gelişmesi ile, kamu harcamalarının sınıflandırılmasının önemi çeşitliliğine ve etkilerin farklılığına göre artış göstermiştir. Bu nedenle, daha az fiyatlarla en çok faydayı sağlamak için kamu harcamalarının yönlendirilmesini sağlayan bazı yönetmeliklerin yayımlanması bir gereklilik haline gelmektedir.

Kamu harcamalarının sınıflandırılması, hükümetin harcamaya sebep olduğu farklı öğelerin sistematik düzenlemesine başvurmaktadır.

Farklı ekonomistler kamu harcamalarını farklı bakış açılarından incelemiştir. Aşağıdaki sınıflandırma bu farklı görüşlere dayanmaktadır.

2.2.2.1. Hükümet harcamalarının sınıflandırılması

Hükümet harcamalarının kamusal sınıflandırması:

Hükümet harcamaları, çeşitli girişlerle hükümetin finansal bir istatistik kılavuzuna göre sınıflandırılmıştır ve bazılarında şöyle bahsedebiliriz: (Kadi, 2005, P.179)

- Mevcut giderler: şu harcamaları kapsar:
 - Mallar ve hizmetlere yönelik giderler (maaşlar, aylıklar, işverenin payı, ...v.b.)
 - Faiz ödemeleri (devlet yardımları, transferler, harici üretim, ...,v.b.)
- Sermaye masrafları:

“Bu harcama türü, her geçen yıl oluşan yinelenen bir türdür.

Bir diğer yandan, sermaye giderleri karayolları, çok amaçlı barajlar, sulama projeleri, makineler ve ekipmanların satın alınması gibi devamlı aktif varlıkların oluşturulmasından kaynaklanır. Bunlar, sermaye yatırımları formunda yinelenen harcama türü değildir. Bu gibi harcamaların, ekonominin üretim kapasitesini geliştirmesi beklenmektedir.

Libya’daki kamu harcamalarının sınıflandırılması:

Libya kamu harcamalarını şöyle sınıflandırmıştır:

“Bazı ekonomistler kamu harcamalarını gerçekleştirildikleri fonksiyonlara dayanarak sınıflandırmaktadır. Hükümet savunma, sosyal refah, tarım, altyapı ve sanayi gelişimi gibi çeşitli fonksiyonları gerçekleştirir. Bu gibi fonksiyonlar üzerinden gerçekleşen harcamalar bu sınıflandırmaya girmektedir. Bu fonksiyonlar aynı

zamanda tamamlayıcı fonksiyonlara da ayrılır. Bu sınıflandırma türü, kamu fonlarının nasıl harcandığına dair net bir fikir vermektedir.

2.2.2.2. Kamu harcamalarının düzenlenmesi

Harcamaların etkin yapılıp yapılmadığının kontrolü, iyi kamu finansal yönetiminin temel şartıdır.

Harcamalar uygulama esnasında kontrol edilemezse, mali kurallar, orta vadeli bütçe planları ve yıllık bütçeler anlamsız bir hal alır. Etkili harcama denetimlerinin olmaması sadece makro ekonomik istikrarı ve mali disiplini tehdit etmez, aynı zamanda kamu finansal yönetiminin bütünlüğünün doğruluğunu sorgulayabilir ve bir hükümetin kamu kaynaklarının idaresine olan güveni zayıflatabilir.”

- **Elde edilecek maksimum kara ulaşmanın temeli**

Kontrol biriminin çıkarı, bu konu üzerinde çalışanların aklında, kamu harcamalarının amacının her zaman olabilecek en büyük kara ulaşılması haline gelmesi anlamına gelir ve bu kontrol birimi ekonomik düşünceye ilişkin eski durumları açıklar ve kar kontrol birimi mantıklı bir durumdur çünkü bu düzenden bir kar sağlamadıkça kamu harcamalarını yönetemez (Nashed, 2009, P.53).

Bunu sağlamak için, devlet toplumun farklı projelere ne kadar ihtiyacı olduğunu incelemelidir ve kitlesel çıkarlardan sağlayabildiklerine göre aralarında bir tercih yapılır daha sonra bu projelere ilişkin harcamaların boyutuna ve süresine karar verilir.

Kamu harcamaları, her alana göre farklı sosyal sınıfların ihtiyaçlarını ele alacak şekilde bölünmelidir ve planda belirlenene amaçlara göre kamu harcamalarının farklı yönleri arasında dengeyi kimin sağlayacağı planlanır.

- Ekonomik temel

Harcamalar üzerinde çalışanlar, herhangi bir abartıdan ve savurganlıktan kaçınmalıdır çünkü bu durum herhangi bir kar sağlamadan nakit kaybedilmesine yol açar; bunun yanı sıra, mali yönetimin savurganlığı bu konudaki güvenin kaybedilmesine de yol açar ve vergi ödeyenler ve yatırımcılar tarafından vergi kaçakçılığını haklı göstermeye çalışır.

Kamu mali savurganlığının ve ölçsüzlüğünün ortaya çıkması, dünyadaki her ülkede, üç bölüm tarafından gerçekleştirilebilecek gözlemin verimliliği düştüğü için gelişim özellikle de ülkelerinde farklıdır; bu bölümler, Yönetim (Finans Bakanlığı), politik örgütlenme (Parlamento) ve diğer bağımsız ve özelleşmiş bölümler (Muhasebe Gözetim), bu nedenle, bir nedenden kaynaklanmadıkça herhangi bir miktar harcanmamalıdır; kamu harcamaları kardan elde edilenlerin bir nedenidir.

- Yetki verme dayanağı

Kamu harcamaları, daha eski bir özel bölüm yetkisine tabidir, bu yetki parlamentoyu merkezi aralığa getirerek ve geçici veya mekansal yetkilerinin sınırları ile birlikte yerel kurumları özelleştirebilir; özel anlamda, kamu harcamaları kamu giderlerini sağlamak için ayrılan büyük bir miktardır.

Bu temelin önemi, maksimum kar esası ve ekonomik ve yönetim esası olmak üzere iki eski esasın sağlandığını göstermektedir ve bu şekilde, kamu harcamaları döneminde, bilinen farklı idare yöntemlerine göre, süregelen yasama önlemlerinin gerekli gördüğü yasal prosedürlere de riayet edilmektedir.

2.2.3. KamuHarcamalarının Bilimsel ve Ekonomik alt Bölümleri: Nashed (2009, P. 35-50)

Genel masrafların sınıflandırılması için kabul edilen yöntem, işin türüne ve boyutuna, satılan ürün veya hizmetlerin yapısına ve yönetim politikasına dayanır.

Devletin kamu harcamalarının yapısını belirleyen pek çok ayırım mevcuttur, genel olarak bu harcamaların yapısı bu ayrımların türlerine göre engellenir; bu türler ve genellikle bu ayırımın esasları arasındaki ilişki yönetim, ekonomik ve mali ilişkidir. Her bir ülke kendi koşullarına uygun ayırımı takip etmesi gerektiğinde, bütün ülkelerin takip edebileceği spesifik bir ayırım mevcut olmaz ve araştırmacı pek çok yönden kamu harcamalarının bölünmesi yönteminden fazlasını takip edebilir; bazılarında şu şekilde bahsedebiliriz:

2.2.3.1. Doğrudan amacı açısından kamu harcamalarının ayrılması

- Yönetim giderleri

“Yönetim terimi, ilişkilerin politika, idare, denetim ve yönetiminin belirlenmesini ifade eder. Genel fonksiyonel harcamalar, yönetim masrafları kapsamındadır. Başka bir ifadeyle, idari hizmetler herhangi bir işletmenin etkin faaliyeti için gereklidir. Bu nedenle, bu gibi hizmet harcamaları yönetim giderleri olarak ele alınır.

Yönetim için matbu ve kırtasiye, kiralama, bedeller, genel büronun sigortası, banka masrafları, telefon, posta masrafları ve benzeri, yönetim giderlerinin örnekleridir.

- Sosyal giderler:

Sosyal yardımlar ve mali destekler hükmünün, belirli bir mal veya hizmet için doğrudan bir ödeme veya bireysel bir anlaşma veya transfer oluşturmaması kaydıyla, refahlarını kötü yönde etkileyen koşullar altında destek sağlamak için, Sosyal harcama ailelere ve bireylere yönelik sosyal yardımların ve hedeflenen mali desteklerin kamu (ve özel) kurumlar tarafından sağlanması koşuludur.

- Ekonomik harcamalar:

Sermaye malları veya sermayenin, mallar ve hizmetlerin üretiminde kullanılan mallar için harcanan paradır. Yatırım harcamaları, makine, arazi, üretim girdileri veya altyapı gibi alımları kapsayabilir.

- Mali kamu harcamaları:

Prim ödemeleri, kamu borcu, tahviller ve diğer bonoların gerçekleştirilmesi için ayrılan kamu harcamalarını kapsar.

2.2.3.2. Alım gücünün kullanılması veya aktarılması açısından kamu harcamalarının ayrılması

Kamu harcamaları satın alım gücünün kullanımı standardına ve gerçek bir harcama ve geçiş giderlerine göre milli gelir dağılımını nasıl etkilediğine göre sınıflandırılabilir.

- Gerçek giderler:

“Genel giderler veya faaliyet giderleri olarak ifade edilir; bir ürün veya hizmet oluşturulması veya üretilmesi ile alakalı olabilecek bir işin yürütülmesine ilişkin giderler olarak ifade edilir.”

Bir başka deyişle, milli gelirdeki artış yeni bir üretimin oluşması anlamına gelen milli hasıladaki doğrudan bir artışa neden olduğu için, devlet burada harcamaların dönüşünü aldığı halde, maaşlar, malzemelerin ve gereçlerin fiyatları, geleneksel kamu tesislerinin yönetilmesi için gerekli görevler, modern ve yatırım giderleri veya sermaye gibi mallar ve hizmetlerin veya ürün sermayesinin elde edilmesi için devletin yaptığı harcamalardır.

- Dönüşümsel giderler:

Devletten veya diğer organlardan bir bireyin veya ailenin aldığı para; çoğunlukla emeklilik veya işsizlik gelirdir. Ticari mallar veya alınan bir hizmet için ödenmesi yerine aktarılan para olduğu için milli gelir hesaplanırken hesaba katılmaz.

- Ekonomik dönüşümsel giderler:

Hasılasının boyutunun artması amacıyla, bazı özel veya kamu projelerinin destekleri yoluyla devletin ödemekte olduğu tüm giderleri kapsar ve pek çok farklı şekilde yapılabilir (duyarlı ve strateji sektörlerinin desteklenmesi veya gümrük vergisi ve iş veya damga ücretleri miktarına ilişkin vergiden muafiyet) ve işletme destekleri, ekonomik denge desteklerinin sağlanması, yardımların yönlendirilmesi ve dış ticaret ödenekleri ile birlikte, yardımların sağlanması amacına göre sosyal yardımlar kapsamında farklılık gösterebilir.

- Sosyal dönüşümsel giderler:

Sosyal transferler, merkezi, devlet veya yerel kurumsal birimlerin verdiği sosyal yardımı kapsar. Bunlar:

Yaşlılık (emeklilik) ve kazazedelerin (dulların ve dul adamların) emekli aylıkları, işsizlik yardımları, aileye ilişkin yardımlar, hastalık ve maluliyet tazminatı, eğitime ilişkin ödenekler, konut yardımları, sosyal yardım ve diğer ödenekler.

- Mali dönüşümsel giderler:

Devletin, kamu borcu, devlet yardımları ve dış yardım için ödeme yaptığı bütün giderleri kapsamaktadır.

2.2.3.3. Dönemsel olmasından yola çıkarak kamu harcamalarının ayrılması (normal ve anormal giderler)

Gelenek olan ekonomi, tekrarlama birliği açısından harcamaları iki kısma ayırmaktadır: Normal giderler ve anormal giderler.

- Normal giderler:

Normal kamu giderleri, düzenli ve periyodik şekilde yıllık olarak yapılan harcamalar anlamına gelir ve giderin sabit bir miktarda kalacağı veya aynı ölçüde tekrarlanacağı anlamına gelmez(Al-Wadi, Zakaria, Ahmed (2007, P137).

Genel anlamda, genel giderler girişimin tamamı veya bir kısmının genel örgütlenmesi için veya bu örgütlenmeden dolayı yapılan bütün harcamaları kapsar.

- Anormal Giderler:

Devlet bütçesinde periyodik bir şekilde yapılan tekrarlanmayan harcamalardır fakat (felaketler ve savaşlar...,v.b.) giderleri bu giderlere ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.3.4. Ölçek etkisinden yola çıkarak kamu harcamalarının ayrılması (milli giderler ve yerel giderler)

Milli ve yerel harcamalar olarak kamu harcamalarının ayrılması, kamu giderleri standardı kapsamına ve toplumun üyelerinin bundan ne kadar faydalandığına dayanmaktadır.

- Milli Giderler:

Devlet bütçesi ve merkezi hükümetin içerdiği milli giderler, savunma giderleri, hukuk ve güvenlik gibi yapılan harcamaları karşılamaktadır.

- Yerel ve İl Giderleri:

Devletlerin veya yerel hükümet kurullarının yaptığı ve bu örgütlenmenin bütçesine dayanan harcamalardır.

2.2.3.5. Ekonomik etkisinden yola çıkarak kamu harcamalarının ayrılması

Öz tüketim, ortaya çıkan giderler, üretim giderleri, hükümet giderleri ve son olarak yatırım giderleri için erişilebilir olan kamu harcamaları mevcut olduğu zaman, kamu harcamaları birçok yönden ekonomik etkilerden ayrılır.

- **Öz tüketim için ulaşılabilir kamu harcamaları:**

Kamu konutları ve su ve elektrik hizmetleri gibi hak sahiplerinin neden olduğu doğrudan harcamalardan kendiliğinden harcanan giderlerdir.

- **Kamu giderlerinin oluşturulması:**

Topluma yönelik bir ekonomik avantaj meydana getiren, dolayısıyla milli geliri arttıran giderlerdir, örneğin, kamu sağlık harcamaları ve genel eğitim harcamaları.

- **Kamu üretim giderleri:**

Faydası şimdi ile sınırlı olmayan fakat gelecek dönemlerde tüketilen, normalde uzun süreli bir hizmete ilişkin olan milli gelir ilavesini meydana getiren harcamalardır; hükümet binası ve kamu bahçeleri ve parkları gibi sürekli hizmetler de denmektedir.

- **Kamu hükümet giderleri:**

“Bir hükümet, özel sektör tarafından sağlanmayan fakat ulusun refahı için önemli olan malların ve hizmetlerin sağlanmasına yönelik para harcar. Hükümet harcamaları, ulusun savunma, altyapı, sağlık ve sosyal yardımlarına gitmektedir.”

- Kamu yatırım giderleri:

Yeni bir servet edinmeye yol açacak kamu harcamalarıdır, bu şekilde ekonomik etkinlikte büyük çapta bir iyileşme sağlar ve bu harcamalar, süreç üretkenliğini başlatan makine ve ekipman boyutunun artışında sergilenmektedir.

“Yatırım giderleri, şüphesiz transfer edilmeyen harcamalardır çünkü bu harcamalar üzerinden Hükümet sermaye varlıkları elde eder. Transfer ödemeleri olması halinde, kaynakların kullanımına karar verenlerin hak sahipleri olduğundan, aktarılamayan bir harcama türü olması halinde ise, Hükümetin kendisinin gerçek kaynakların kullanımına, özellikle tüketim veya yatırım amaçlarıyla kullanılıp kullanılmayacaklarına karar verdiğinden bahsetmek faydalı olacaktır.”**

2.2.4. Kamu Giderleri Boyutunun Belirleyici Unsurları

“Hükümet harcamalarını etkileyen çeşitli unsurlar vardır. Hükümet harcamaları, ulusal, bölgesel veya yerel hükümetlerin yaptığı herhangi bir harcama olarak tanımlanabilir. Çoğu ülkede, hükümet giderleri anlamlı bir GSYİH bölümünden oluşur ve pek çok alanda gerçekleştirilir. Genel olarak, hükümet veya kamu sektörü, gelir artışı, harcama ve borç alma ile ilgilenir. Bu roller karışık bir ekonomide çok önemlidir. Birtakım gelir getirmeyen unsurlar, seller ve depremler dahil olmak üzere hükümet harcamalarını etkileyebilir. Buna rağmen, her ülkede hükümet harcamalarının ana belirleyici unsurları bulunur.

2.2.4.1. Devlet rolü

On sekiz ve yirminci yüzyıl arasındaki dönem zarfında devletin gelişim görevleri ile artan ve gelişme gösteren bu harcamalara ihtiyacı olanlar kendi kariyerlerini tamamladığı için devletin rolünün, kamu harcamaları boyutunun seçilmesinde büyük bir etkisi vardır ve biz de aşağıdaki hususları ele alacağız:

- Koruyucu devlet kapsamındaki kamu harcamaları:

18. ve 19. Yüzyıllarda, birtakım önemli yazarlar ekonomi hakkında yorum yapmaya başlamıştır. Bu bireyler, daha iyi bir toplumu teşvik etmek için piyasalarda geçerli olabilecek teorileri ortaya koymaya çalışmıştır. Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus dönemin en etkili kuramcıları arasındadır. ve bu kuramcılar, daha az miktar ile kamu harcamalarının seçilmesini incelemiştir, bu şekilde toplumun üyeleri üzerindeki mali yükü hafifletebilirler ve devlet, ekonomik kaynaklardan elde edebileceklerinin çoğunu, kaynaklarını kullanarak hükümette en etkin olan toplum üyelerinin kontrolünde tutmalıdır AL-Wadi, Zakaria, Ahmed (2007, P21) ve yukarıda bahsettiklerimizden açıkça görülüyor ki, devlet koruması altındaki kamu giderleri, devletin rolü ışığında aşağıdaki iki sonuca yol açabilecek, ekonomi ve toplumda herhangi bir etki yaratmadan, geleneksel fonksiyonların finanse edilmesi ile sınırlıdır: Al-Khatib (2008, P66).

- Kamu harcamaları türlerinin daha az olması ve bunun nedeni, devletin sağlayabileceği kariyerlerin sınırlı olmasıdır.
- Bu harcamalar daha az sınırlı olmak üzere azaltılması gereken klasik bir gider olarak ele alındığı için kamu harcamaları ölçeğinin azalması.

- Devlet müdahalesi ışığında kamu harcamaları:

“Sağlıklı ekonomik büyüme için, bir ülkenin Hükümeti büyümeye yönelik temel altyapının oluşturulması için çok fazla harcama yapmak zorundadır. Hükümet, çeşitli ekonomi sektörlerinde ekonomik faaliyetlerin artmasını kolaylaştırmak için demiryolu ve karayolu taşımacılık sistemini geliştirmeli; barajlar, köprüler, kanallar, elektrik üretim tesisleri, v.b. inşa etmelidir.”

- Üretim durumu ışığında kamu giderleri:

Devlet kavramı 20. Yüzyılda önemli ölçüde değişmiştir. 19.yy Polis devleti kavramı, 20.yy refah devleti olarak değişmiştir. Bu gibi bir devletin temel hedefi, vatandaşlarının ekonomik, politik ve sosyal refahını desteklemektir. Artan sosyal sorumlulukların bir sonucu olarak, sosyal sigorta, işsizlik tazminatı, bedava tıbbi ve

eğitim yardımı, v.b. gibi refah unsurlarına yönelik daha fazla para harcaması gerekir. Bu nedenle, refah devletleri olarak devletler refah olanakları için daha fazla harcama yapmalıdır.

2.2.4.2. Milli mali güç

Kamu harcamaları ölçeğinin sınırları arasında, devletin bu giderleri karşılama gücü gerekli maddeleri hazırlayacaktır ve bu şekilde, vergi gücünün en önemli mali güç ögesi olarak görüldüğü, bireylerin yaşama düzeylerine veya üretim gücüne zarar vermeden, ulusal ekonomik güç aralığının kamu giderlerinin mali yüklerini üstleneceği anlamına gelir.

Ekonomik finansman gücü, iki bölüme ayrılır: (Kadi, 2005, P.185).

- Tüketim gücü:

Milli gelirin vergiler yoluyla kamu gelirlerini ne kadar finanse edebildiğine bağlıdır ve burada devletin vergilerin sektörlerinde elde edebileceği kapsamla ilgilidir.

- Sanal güç:

Devletin kamu borçlanmasına ne kadar başvurabildiği ile bağlantılıdır ve bu da ödeme gücüne ve mali piyasa düzeyine ilişkin saygınlığa bağlıdır.

2.2.4.3. Ekonomik etkinlik düzeyi

Kamu harcamaları ekonomik etkinliği etkilemektedir ve durgunluk ve ekonomik iyileşme durumlarında ulaşılan ekonomik politikada bir role sahiptir, ekonomik yönden bakarsak, kamu harcamalarının düzeyi ekonomik etkinlik düzeyi ile olumsuz yönde bağdaşmaktadır; bu nedenle, sosyal ve ekonomik devlet yardımlarının artması yoluyla ve ekonomik teşvik programları yoluyla durgunluk dönemlerinde harcamalar

artış göstermekte ve toplam siparişin azaltılmasına ve daha düşük enflasyon risklerine göre iyileşme dönemlerinde de düşüş göstermektedir.

Bu alanda bu kadar harcamanın meydana gelmesi ile, politika belirleyiciler için hükümet harcamalarının gerçekten ekonomik kalkınmayı destekleyip desteklemediğini incelemek daha önemli bir hal almaktadır.

2.3. Kamu Harcamalarının Artması Olgusu ve Uluslararası Para Fonunun bu Artışın Düzeltilmesine Yönelik Talimatları

Bu araştırmanın ilk bölümünde, devletteki kamu harcamalarının artması ve büyümesi olgusuna ve bu duruma neden olan farklı yollara değineceğiz ve ikinci bölümde ise, kamu harcamalarını düzeltmeye yönelik Uluslararası Para Fonunun (IMF) talimatlarını göstereceğiz.

2.3.1. Kamu Harcamalarının Büyümesi Olgusu ve Nedenleri

Alman ekonomist Adolph Wagner, 19. Yüzyıl sonlarında hükümet giderlerindeki artışla ilgili derinlemesine bir inceleme yapmıştır. Bu çalışmaya dayalı olarak, “Devlet Etkinliğinin Arttırılması Kanunu” adı verilen bir kanun ileri sürmüştür.

Wagner’ın kanunu, “ekonomi zaman içerisinde geliştikçe, hükümetin faaliyetleri ve fonksiyonları artacaktır” demektedir.

Adolph Wagner’a göre, “Farklı ülkelerin ve farklı dönemlerin kapsamlı kıyaslamaları, ilgili olduğumuz yenilikçi insanlar (toplumlar) arasında, hem Merkezi Hükümet hem de Yerel Hükümetlerin hem eski hem de yeni fonksiyonları daha etkili bir şekilde ve daha eksiksiz bir şekilde gerçekleştirirken, aynı zamanda faaliyetlerinde düzenli bir artışın gerçekleştiğini, sürekli olarak yeni fonksiyonlar yüklendiğini göstermektedir.

Ve genel olarak, kamu harcamaları büyümesi olgusunun iki grup içerisinde toplanan pek çok nedene dayandığı ifade edilmiştir.

2.3.1.1. Kamu harcamaları büyümesinin temel nedeni

Gerçek kamu harcamaları artışı, genel giderler yükündeki bir artış ve Vatandaşların ekonomik ve sosyal hayatındaki devlet müdahalesinin artmasıdır ve en önemli nedenler şunlardır:

- Kamu harcamaları büyümesinin ekonomik nedenleri:

Devletin kamu projelerindeki tarafsızlığını ve büyümesini kesmesinin ve farklı ekonomiler arasındaki rekabetin yanı sıra, özellikle kriz dönemlerindeki ekonomik dalgalanmalara değinerek müdahalesini arttırmasının nedenidir çünkü yatırım düzenlenmesinden elde edilenler ile tüm artışlarla ilgili tüm artışları karşılayabildiği veya içerden veya dışarıdan borç alınması ile ilgili olanak sağlananlar ile finansal konumunu iyileştirdiği zaman, milli gelirdeki artış, bireyler üzerindeki yüklerdeki artışın düzenlenmesine gerek kalmadan devletin harcamalarında bir artışa neden olmuştur.

Bir diğer yandan, etkili analizleri ile birlikte Keynesyenler, devletin gelişmiş ülkelerde ekonomik istikrarı sağlamak ve gelişmiş ülkeler kapsamındaki istikrar ile hızlandırılmış büyümeyi sağlamak için ekonomik sisteme müdahale etmesi gerektiğini herhangi bir şüpheye mahal vermeden göstermişlerdir.

- Sosyal nedenler:

Devlet kavramı, 20. Yüzyılda önemli ölçüde değişim göstermiştir. 19.yy Polis devleti kavramı, 20.yy refah devleti olarak değişmiştir. Bu gibi bir Devletin temel hedefi, vatandaşlarının ekonomik, politik ve sosyal refahını desteklemektir. Artan sosyal sorumlulukların bir sonucu olarak, sosyal sigorta, işsizlik tazminatı, bedava tıbbi ve eğitim yardımı, v.b. gibi refah unsurlarına yönelik daha fazla para harcaması gerekir. Bu nedenle, refah devletleri olarak devletler refah olanakları için daha fazla harcama yapmalıdır.

- **Kamu harcamalarının büyümesinin politik nedenleri:**

Bu nedenler iki grup olarak sınıflandırılabilir: (Al-Wadi, Zakaria, Ahmed ,2007, P.127).

- İç politika nedenleri: İç politika nedenleri temel olarak aşağıdakilere dayanır:
 - Politika gelişimi pek çok toplumda düşünülmüştür ve bu gelişime göre, kamu hizmetlerine başvuran vatandaşların farklı olmasına yol açan pek çok ilkenin ve demokratik sistemin yaygınlaşması sağlanır çünkü harcama boyutunu arttıran, toplumun yararı için sağlanması gereken haklarının bir hakkı ve hükümet görevlerinin bir görevi olarak ele alınır.
 - Eğitim ve sağlık... gibi minimum kamu hizmetlerinin sağlanması ile halkıyla ilgili sorumluluğa ilişkin artan hükümet hissi.
 - Her ne zaman, rüşvetçilik, yolsuzluk ve sahtecilik... v.b. gibi kanun adamları ve devlet çalışanları arasındaki ahlaki bazı bozukluklar yaygınlaşırsa, kamu harcamalarının boyutunu etkileyen, hükümetin resmi makamlarının ahlak kuralları düzeyine ilişkin bir sebep mevcuttur; bununla birlikte, kamu hizmetlerinin maliyeti de artış gösterir.
- Dış Politika Nedenleri: aşağıdaki şekilde temsil edilir:

Çoğu ülkede, kamu giderlerindeki en ağır artış savaş maliyetinin ve savaşa hazırlık hesabında görülmüştür. Ülke ne kadar büyükse, milli savunmaya ayrılan kaynakların yüzdesi de o kadar büyük olur.

Ülkeler arasındaki savaşlar ve söylentiler onları her zaman silahlanmaya ve bir savaş durumuyla yüzleşmek için hazırlanmaya itmektedir. Savunma maliyeti, yeni ve sofistike ekipmanların kullanımından dolayı zaman içerisinde olağanüstü bir biçimde artmıştır. Askeri sanat ve bilimlerin gelişimi o kadar hızlıydı ki savaş ekipmanları hayli pahalı ve karmaşık bir hale gelmiştir.

Uluslararası İlişkilerin Kapsamının Genişlemesi: Bizim zamanımızda, çoğu ülkenin diplomatik temsilinin önemi artış göstermiştir ve bu nedenle, pek çok uluslararası

konferansa pek çok hükümetin katılımının yanı sıra, diplomatik görevlerin miktarı, boyutu ve türleri de artış göstermiştir.

Daha önce belirtilenlere ek olarak, bu ülkedeki harcamaların boyutunu arttıran, devlet ilişkilerinin desteklenmesi için yabancı ülkelere devlet destekleri, yardımlar ve krediler sağlanması ile devletin genişlediğini görüyoruz.

- **Kamu harcamalarının artmasının mali nedenleri:**

Bu nedenler, aşağıdaki iki önemli duruma odaklanır:

Çok sayıda ülkenin, vergi açığını kapatmak için gerek duyduklarını elde etmek için kamu borçlanmasına sığınmasına ve bunun bir sonucu olarak, hizmet borçları gerekli olan primleri ve ödenekleri ödemek zorunda olduğu için kamu harcamaları artışına neden olan, dönemimizdeki borçlanma kolaylığı.

Gerekli bir harcama yöntemine göre veya böyle olmaksızın, kamu gelirinde hükümetin harcamaya yönelik artış yapmasına neden olan, bir fazlalık mevcuttur (Nashed, 2009, P.69).

2.3.1.2. Belirgin artışın nedenleri

Kamu harcamalarının boyutunun artması mutlaka kamu harcamalarının gerçek karında artış olması anlamına gelmez ve bu artışa göre herhangi bir kar artışına karar verilmeyen belirgin kamu harcamaları artışı olarak bilinmektedir ve bu tür bir artış aşağıdaki nedenlere dayanabilir:

- Para değerindeki bozulma:
Aynı mal ve kamu hizmetleri düzeyine ulaşmak için büyük miktarlarda harcama yapılması gereken, döviz değerindeki düşüş ve satın alım gücündeki bozulmadır ve bu da giderlerdeki artışın, fiyatlardaki yükselmeye dayandığı ve nedeninin elde edilen malların ve hizmetlerin miktarındaki artış olmadığı anlamına gelir.

Bu nedenle, farklı dönemlerdeki kamu harcamalarının incelenmesi ve karşılaştırılması ve kamu harcamalarının gerçek artışına göre, nakit satın alım gücündeki bozulmada meydana gelen ve sabit fiyat düzeyi kayıtları kullanılarak ve

$$\text{sabit fiyatlardaki kamu harcamaları} = \frac{\text{süregelen kamu harcamaları}}{\text{fiyatların kamusal düzeyi}}$$

Khatib, Ahmed, Shamia (2008, P79)

Denklemi kullanılarak gerçekleştirilecek değişim göz ardı edilmelidir.

- Medeniyet gelişmesi ve nüfus artışı:

Kentleşmenin yaygınlaşması, modern dönemlerde kamu harcamalarının nispeten büyümesine neden olan önemli bir unsurdur. Kentsel alanların artması ile, mülki idareye yönelik artan bir harcama eğilimi görülmektedir.

Su temini, elektrik, nakliye temini, yolların, okulların ve üniversitelerin bakımı, trafik kontroller, kamu sağlığı, parklar ve kütüphaneler, oyun alanlarına, v.b. yönelik harcamalar bu günlerde fazlasıyla artış göstermiştir. Benzer şekilde, mahkemeler, hapishaneler, v.b. yönelik giderler özellikle kentsel sektörde artış göstermektedir.”*

- Farklı mali muhasebe yöntemi:

Tahsil ettiği ek ödemeler için doğrudan giderleri karşılamak için bir miktar gelir ayrılması hususunda, bu harcamalar kamu bütçesinde yer almadığı için, kamu harcamalarındaki artış, modern bütçede mali hesaplama yönteminin değişmesini gerekli kılan sanal olarak görülen tüm gelirleri ve devlet giderlerini ortaya çıkarma ihtiyacını ortadan kaldıran, bütçe bütünlüğünün sözü edilen ilkesinin bir sonucudur (Nasha, 2009, P.65).

- Devletin il bazında giderleri:

Devletin ek giderleri be buna bağılı olarak (il veya yeni illere bağılı) il bölgesindeki artış, doğrudan kamu giderlerinin artmasına, yeni bölgelerin ihtiyaçlarını gidermeye neden olacaktır ve giderlerdeki bu artış, dijital bir sana artış olarak düzenlenir çünkü giderlerin bireysel kısmının artmasına neden olmaz Khatib, Ahmed, Shamia (2008, P80).

2.3.2. Kamu Harcamalarının Düzeltilmesi için Uluslararası Para Fonunun Yönlendirilmesi Kadi (2005, P192)

Uluslararası Para Fonu (IMF), harcamaları düşürdüğüne ve daha iyi bir kamu fonları faaliyetinin sağlanmasına olanak tanıdığına inanılan standartlara göre kamu harcamaları politikasının yönlendirilmesi üzerinde çalışmaktadır ve buradan yola çıkarak, para fonunun tercih edilen yönergesi üç konu üzerinde çalışmaktadır:

2.3.2.1. Harcamaların düşmesi

“Hükümet, hükümet harcamalarını azaltabilir. Hükümet harcama yapmazsa, bu durum daha düşük bir talep düzeyine yol açacaktır.

Hükümet altyapılar için harcama yapmakla meşguldür. Bu da, işgücü ve diğer insanlar için işler meydana getirecektir ve bu insanlar işe sahip oldukları zaman daha fazla para harcayacaktır. Fakat şimdi, harcamaları azaltmak için, Hükümet hiç para harcamayacak ve bu da kesinlikle kamu giderlerini azaltacaktır.

Fakat genel olarak her zaman böyle olmaz; aslına bakarsak, Daha düşük toplam giderler, GSYİH'YI azaltacaktır ve bu da sonuç olarak ülkenin ekonomik kalkınmasına zarar verecektir.

2.3.2.2. Kamu harcamalarının yeniden yönlendirilmesi

“Harcama zincirinin karmaşıklığına, her aşamada gerçekleştirilen denetimlerin belirli yapısına rağmen, merkezi yönetim derecesi ülkeler arasında anlamlı derecede

farklılık göstermekte ve ilgili yönetsel gelenekleri tarafından ciddi ölçüde etkilenmektedir.

Farklı idari kökenlerine rağmen, son yıllarda çeşitli giderlerin kontrol sistemleri arasında bir miktar yakınsama görülmüştür.

Bu yakınsama şu yöndedir:

- Sadece gider döngüsünün ödeme aşamasında meydana gelen denetimlerden ziyade gider beyanları üzerinden tahmin edilen denetimlere yönelik artan bir odak noktası;
- Sadece nakit giderlerinin kontrol edilmesinden ödenecek borçların birikmesinin kontrol edilmesine yönelik bir değişim; bakanlıklara ve temsilciliklerle yönelik rutin gider kontrolleri ve merkezi kontrollerin uygulanmasına yönelik daha risk temelli bir yaklaşım açısından daha büyük bir sorumluluk devri; bakanlıklar ve temsilciliklerdeki finansal denetim sistemlerinin bütünlüğünü sağlamak için dahili ve harici incelemeye olan daha güçlü bir güven ve gider fazlaları için parlamentoya ve kamuya yönelik şeffaflık ve sorumluluğa önem verilmesi. Belirli bir ülkede gider kontrolünün güçlendirilmesi bu nedenle bazen, gerek geleneksel idari düzenlemelerin desteklenmesi gerek bu düzenlemelerin modernleştirilmesinin amaçlanmasına yönelik zor kararlar verilmesini gerektirebilir.

2.3.2.3. Kamu bütçesinin planlanması ve düzenlenmesi

Kamu harcamalarının iyileştirilmesi, kamusal mali planlama ve düzenleme, yürütme ve bütçe kontrolü alanlarında bir düzenleme yapılmasını gerektirir. Bu plan şu şekilde ifade edilir:

“Gider kontrolünün amacı, kamu kaynaklarının amaca uygun şekilde harcanmasını ve güvenli finansal yönetim prensiplerine uyulmasını sağlamaktır.

Standart bir ticari işletmenin bütçesinden farklı olarak, hükümet bütçesinin ayırt edici bir özelliği de, öncelikli olarak zorunlu vatandaş vergilendirme sistemi vasıtasıyla finanse edilmesi ve bir Parlamento kanunu vasıtasıyla yetkilendirilmesidir.

Bir gider kontrol sisteminin rolü, hükümet harcamalarının düzeyinin ve payının bütçede oy verildiği üzere parlamentonun isteğini yansıtmasını sağlamaktır. Harcama denetimleri aynı zamanda, kamu kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmasını oluşturan yükümlülüklerin zamanına uygun bir şekilde açıklanmasını, kamu parasının istismarını/kötüye kullanımının engellenmesini ve özel aktörlerin, hükümet sözleşmeleri için eşit şartlar sağlamak üzere rekabet etmesini sağlayarak, güvenli finansal yönetim ilkelerini de yansıtmalıdır.

2.4. Kamu Giderlerinin Ekonomik Etkisi

Kamu harcamalarının, gerek ekonomik, sosyal gerek politik olsun devletin her kesimi üzerinde belirgin bir etkisi olmuştur ve bu etki devletten devlete değişiklik gösterir.

Bu etkilerin incelenmesi amacı, ana ekonomik değişkenler ve daha sonra bir bütün olarak ekonomik aktif düzeyi ile ilgili kamu harcamalarının boyutundaki değişimi belirleyen sonuçların ayırt edilmesidir.

Bu etkilerin öğrenilmesi, mali politikayı belirleyenler için oldukça önemli görülmektedir; burada, karşılaşılan sorunun ele alınması için gerekli iyi bir aracın seçilmesini veya spesifik bir hedefin veya planın gerçekleştirilmesini sağlar.

Kamu giderlerini düzeyini etkileyen en önemli ekonomik değişkenler: ulusal üretim, işletme düzeyi, fiyatların düzeyi, toplam tüketim, toplam birikim, toplam yatırım ve toplumun üyeleri arasındaki gelir dağılımıdır (Al-Wadi, Zakaria, Ahmed,2007, .143).

2.4.1. Kamu Harcamalarının Ulusal Üretim Üzerindeki Etkileri, (Önceki Tercih Khaled Khateeb, Ahmed Shamia, (P.91-97)

Kamu giderlerinin GSYİH üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. Kamu giderlerindeki bir artış GSYİH'yı da arttırır.

2.4.1.1. Kamu giderlerinin bireysel güç ve çalışma, birikim ve yatırım istekleri üzerindeki etkileri

“Kamu harcamaları, çalışma ve birikim yapma isteği üzerinde olumsuz bir etki meydana getirir. Yaşlılık aylığı, kaza ve hastalık yardımı veya işsizlik maaşı gibi çeşitli sosyal güvenlik projeleri altında insanlara yardım sağlanmaktadır; insanlar işlerine karşı kayıtsız bir hale geliyor ve çalışma istekleri de olumsuz yönde etkilenmektedir. Buna ek olarak, birikim yapma isteği ciddi ölçüde etkilenir çünkü insanlara olmadık zamanlarda sosyal güvenlik sağlandığı zaman, neden gelecek için birikim yapmayı düşünsünler ki. Geleceklerine karşı da aynı şekilde kayıtsız bir hale gelirler ve yapabileceklerinden daha az birikim yapmaya başlarlar. Bu sebeple, kamu giderleri insanların çalışma ve birikim yapma güçlerini olumlu yönde etkilemesi ile, çalışma ve birikim yapma isteklerini olumsuz yönde etkileme eğilimi göstermektedir.

2.4.1.2. Üretim unsurlarının geçişinde kamu harcamalarının etkisi

Kamu giderleri farkı alanlar arasında üretim elemanlarının geçişine neden olur ve bu şekilde kamu sektöründen özele, veya tam tersi, ve ekonomik faaliyetten bir diğerine, yeni alanlarda yeni şehirleri, yerleşim kompleksleri ve sanayi bölgeleri yaratır ve bu şekilde bazı faaliyetleri teşvik eder ve destek verir ve bu geçişin milli gelir üzerinde çoğunlukla büyük bir etkisi olmuştur.

2.4.1.3. Kamu harcamalarının üretimin fiziksel gücü üzerindeki etkileri

Dr. Dalton'a göre, kamu harcamalarının aşağıdaki şekillerde üretim düzeyini etkileme eğilimi vardır:

- Çalışma ve birikim yapma kapasitesi

Kamu giderlerin bir sonucu olarak, çalışma ve birikim yapmak kapasitesi yükselme eğilimindedir. Hükümet giderleri, insanların iş kapasitesini arttırarak çeşitli türlerde sosyal ve ekonomik olanaklar sağlamaktadır. Artan kapasite, artan verimlilik ve daha fazla istihdam anlamına gelir. Gelir ve birikim düzeyi, daha büyük yatırımları kolaylaştırarak ve büyüme hızını arttırarak yükselme eğilimindedir.

- Çalışma ve birikim yapma isteği

Devletin neden olduğu harcamalar, çalışma ve birikim yapma isteğini destekler. Sonuç olarak, gelirleri ve yaşam standartları yükselme eğiliminde olur.

- Kaynakların verimli kullanımı

Kamu giderleri, maksimum bağlantı etkisi meydana getiren bu üretim alanlarına odaklanarak ekonomide bir dengeyi iyileştirir. Kamu harcamaları, verimli kullanımlarına göre tazmin harcaması, kullanılmayan kaynaklar görevi görmektedir. Buna uygun olarak, üretim düzeyi de kaynakları üretken olmayan faaliyetlerden üretken olan faaliyetlere yükseltme eğilimindedir.

2.4.2. Kamu Harcamaları ve Tüketim Düzeyi

Tüketim düzeyi gelir düzeyi ile doğru orantılıdır; gelir düzeyi ekonomideki üretim düzeyi ile bağlantılıdır, kamu harcamalarının üretim üzerindeki etkisi olumluymuş gibi tüketim düzeyi üzerindeki son etki de olumlu olacaktır ve bu da, kamu harcamalarının boyutu her artış gösterdiğinde toplam tüketim düzeyinin de artacağı anlamına gelmektedir. Etki, bireyler arasındaki gelir ve servet dağılımına göre ve marjinal tüketim eğilimine göre ülkeden ülkeye farklılık gösterir, çünkü bu eğilim her ne zaman daha büyük olursa, tüketim artışı daha fazla olur, bu şekilde yoksul gelir düzeyini arttıran harcamalar, tüketim düzeyini kamu harcamalarından daha fazla arttıracaktır ki insanların yüksek gelire sahip olması bunun bir faydasıdır; böylelikle, sosyal yardımlar tüketim düzeyini etkileten en önemli harcama türüdür ve

harcamaların doğrudan etkisi pek çok yönden tüketim üzerinde kendini göstermektedir. Bunlardan en önemlisi:

Birinci: Tüketim Kamusal Artışı: ve bu artış ile:

- Hükümet araçlarının itici gücü için hükümetin mallar ve tüketim hizmetleri alımları.
- Çalışanların daha sonra mallar ve hizmetler satın aldığı, maaşların ve aylıkların ödemesi.

İkincisi: yatırım harcamaları artışı:

Ve bu, üreticilerin gelirlerinin artmasına neden olur ve böylelikle çalışanın geliri yatırım projelerinde artacaktır ve bu da sahip oldukları tüketim düzeyini arttıracaktır.

2.4.3. Kamu Harcamaları ve Fiyatların Düzeyi

İkinci Dünya Savaşının başlangıcından bu yana, fiyat düzeyi dünyanın nerdeyse her tarafında bir yükselme eğilimi göstermektedir. Bireyler gibi, Hükümet de yüksek fiyatlarla mallar ve hizmetler satın almak zorunda kalmaktadır. Hükümetin sağladığı çeşitli olanaklar ve hizmetler için harcama yapmak zorundadır. Bu da, kamu harcamalarında kayda değer bir artışa yol açmaktadır.

Bu kamu giderleri tüketimi desteklemek için yönlendirilmiş gibi, fiyat düzeyinin artmasına yol açacaktır ve bunun nedeni de, arz üzerindeki talep artışıdır fakat bu artış, üreticiler için ürünü arttırmaya yönelik bir teşvik olması halinde azalmayı yeniden durdurabilir. Bu şekilde, bu etki aynı zamanda kamu ekonomik faaliyet düzeyini de durduracaktır, böylelikle de kamu harcamalarının fiyatlar üzerindeki etkisi durgunluk halinde daha az olacak, refah durumunda daha fazla olacaktır, öyle ki, pek çok kamu mali bilim insanı, kriz dönemlerindeki genişletici bir mali politikanın ve ekonomik iyileşme durumunda ise küçülme politikasının takip edilmesi gerekliliğini fark etmiştir (Al-Haj, 2009, P.144).

2.4.4. Kamu Harcamalarının Milli Gelirin Yeniden Dağıtılması Üzerindeki Etkileri

“Gelir dağılımı ayrıca, kamu harcamalarının yardımı ile yoksulların çalışma gücünün artmasından etkilenebilir. Bu amaca iki şekilde ulaşılabilir:

- Doğrudan Yardım: Hükümet, nakit, ticari mallar ve hizmet şeklinde yoksul insanlara doğrudan yardım sağlayabilir.
- Dolaylı Yardım: Hükümet, düşük faiz oranlarıyla yoksullara kredi verebilir. Bu da onlara makul fiyatlarla gıda sağlayabilir. Onlara daha fazla sosyal hizmet sağlayabilir. Bunun sonucunda, verimlilikleri artacaktır. Gelir düzeylerindeki artış ile, yaşam standartları da iyileşecektir.”

Devlet, iki aşama üzerinden milli gelirin yeniden dağıtılmasında müdahale başlatmıştır; ilk müdahale, üretime dahil olanlar arasında gelirin dağıtılmasına yöneliktir ve bu şekilde gerçek harcamalar, milli gelirde daha sonra da maaşlar, faiz, kira ve temettü hislerinin sağladığı üretim elemanları üzerinden yeni gelir dağılımında doğrudan bir artışa neden olacaktır ve bu da üreticiler arasında gelir dağılımına yol açar. Ve ikinci müdahale, milli gelirin son dağıtımına yöneliktir ve bu aşamada, devlet birinci dağıtımın brüt gelirine yönelik gerekli bir değişimin yapılmasına, tüketiciler arasında gelirin yeniden dağıtılmasına başvurur çünkü bu konuda, toplumun farklı bölümleri arasında ve farklı üretim dalları arasında gelirin bir kısmının geçişiyle sınırlı olan geçiş masrafları olarak veya güvenlik giderleri, savunma, adalet, saplık ve altyapı gibi (yollar, hava alanları, limanlar...) bölünemeyen bir hizmeti sağlamak için devletin gerçekleştirdiği kamu harcamaları yoluyla, mali araçlara dayanmaktadır çünkü bu giderler sosyal refahın artmasına yol açmaktadır.

Bir diğer yandan, kamu giderleri devletin farklı sektörleri (Tarım, Sanayi, Hizmetler...) arasında ve farklı coğrafi bölgeler arasında milli geliri yeniden dağıtabilir.

Milli gelirin yeniden dağıtılmasında kamu harcamalarının etkileri incelemesinin sadece kamu harcamalarının yapısı ile sınırlı olmadığının aynı zamanda ücretlerden

ve devlet mallarından yüksek kazanç sağlayanlardan aşman vergilere ilişkin gelirler üzerinden finansman sağlanıyormuş gibi, bu giderlerin finansman sağlama kaynaklarının bilinmesi gerektiğinin farkına varmak gerekir; böylelikle giderler, üretim aracının esnekliğini dikkate alarak fiyatta bir artışa neden olmadan, farklı sosyal düzeyler arasındaki gelirdeki eşitsizliğin azaltılmasına yönelik harcamaları etkiler, ancak eğer orta düzeye veya yoksul biri üzerinden alınan vergiler veya kamu kredileri veya yeni nakit ihracı üzerinden finansmanı sağlanırsa, bu şekilde harcamaların etkisi, sosyal düzeyler arasında eşitsizliğin artmasına ve, üretim aracının esnekliği ve ekonomideki işletim düzeyi göz önünde bulundurularak, fiyatın artmasına ve genişlemenin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

2.4.5. Kamu Giderlerinin Fiili Talep ve İşletme Düzeyi Üzerindeki Etkisi

Kamu harcamaları, devlet müdahalesinin artması ile gitgide daha önemli olan bir kısım olarak, fiili talebin önemli bir kısmını oluşturur ve üretimde devletin rolünü gerçekleştirir ve buradan yola çıkarak, kamu giderleri toplam işletme düzeyinin seçilmesinde önemli bir rol oynar ve bu düzey fiili talebin etkisi ile mili hasılayı devam ettirir.

2.4.5.1. Kamu harcamalarının fiili talep üzerindeki etkileri

Kamu giderlerinin etkisi, gerçek veya geçiş olması gibi, boyutunun ve türünün farklı olmasına göre fiili talep açısından farklılık gösterir; fiili giderler, mallar ve hizmetler üzerinde fiili talebin ve milli hasılanın artmasına neden olacak ekstra bir talep meydana getirir; üretim giderlerine gelince, yabancı kredilerin primleri ve karlarını ödemek için veya devlet ve dış kuruluşlar için desteklemelerin ödenmesi ve ithalatlar için ödeme yapılması ve biriktirilenler ile birlikte kullanılıyormuş gibi, bu etki hak sahiplerinin bununla baş etme yoluna göre durur çünkü bu durum, gelir döngüsünde bir sızıntıya neden olur ve fiili talebin artmasına neden olmaz.

Bu talep artışı genellikle kamu harcamaları artışı ile ortaya çıkar ve bunun karşılığında ulusal üretimi ve de işletim düzeyini etkiler; esneklik derecesi her ne zaman yükselir ve tam tersi geçerli olursa üretimin arttığı ve fiyatın azaldığı üretim aracının esnekliğine bağlı olarak durur.

2.4.5.2. Politik kamu giderlerinin işletme düzeyi üzerindeki etkisi

İktisat politikasında amaçlanan en önemli hedef, tam istihdama, fiyat istikrarına ve mili gelirin dağıtılmasında adalete ulaşılmasına ve ekonomik kalkınmanın ortalamasındaki artışa dayanır Farhi (1999, P194).

Bu durumda, kamu harcamaları toplam talebin artmasına ve tüketimin artmasına ve böylelikle de gelirdeki yeni dağıtımın veya yatırım boyutunun artmasına katkıda bulunur, dolayısıyla hükümet harcamaları politikası gelir büyümesinin ortaya koyduğu iki temel fonksiyonu yerine getirir ve bu büyümeyi dengede tutar ve bu şekilde:

- İş, sermaye, örgütlenme ve yenileşme olmak üzere Esaa, Abraham (2006, P83) dört üretim elemanı ile sağlanan, kullanımdaki üretim kaynaklarına yönelik ekstra bir talep meydana getirecek, malların ve hizmetlerin tedarik edilmesine artışa neden olan özel harcamaların yanı sıra hükümet harcamalarının büyümesi.
- Özel harcamaların artışı yüzünden devletin harcamalarını kısıtlığı refah dönemlerinde olduğu gibi, ekonomik döngünün değişmesine göre hükümet harcamaları politikasının değişmesi, fakat kriz dönemlerinde, özel harcamalar azalır ki bu da devleti, harcamalarını arttırarak telafi edici maliye politikası ile müdahalede bulunmak ve kamu borcu ve kiralanan nakit olmak üzere fonlarını pek çok kaynağa bağlamak zorunda bırakır.

İşsizlik artışının ortaya çıkması toplam aktif talepte bir azalma olduğu anlamına geldiği için, devlet hükümet harcamaları politikası ile işsizlik olgusunun meydana gelmesini engelleyebilir ki bu fiyatların azalması yüzünden, üreticinin üretimini büyütme isteğini olumsuz yönde etkilemektedir çünkü ekonomiyi bir işsizlik kısır döngüsüne sokan ve genel talebi azaltan birtakım üretim planlarının durmasına neden olabilir. Burada hükümet harcamaları politikası, gerek mevcut kaynaklarının artması ile katkıda bulunan ekonomik yardımlar vasıtasıyla gerek devletin yeni şehirler kurma çalışması ve yeni işletme olanaklarının yaratılmasını sağlayan temel hizmetler ile bunların genişletilmesi vasıtasıyla ekonomik iyileşmeyi sağlayacak kadar

yayılmacıdır ve aynı zamanda, hükümet harcamalarının dönüşümünün, üretimlerinin artmasında büyük bir etkiye sahip olacak, bireylerin geleceğe yönelik memnuniyetini arttıracak, emeklilik aylıklarına ve sigorta primlerine bağlı olduğu ve gerek durumsal gerek yapısal politikalar olsun işsizlik politikaları ile mücadele etme kapsamında kamu harcamaları politikasını önemli bir konuma sahip olduğu sonucuna varıyoruz.

Teorik olarak, kamu harcamaları bu vasıtaıyla hükümetin işsizliğin bir kısmını devralan ve şiddetini azaltan bir iş konumu yaratabildiği ana unsur olarak hesaplanır ve bu da, kamu harcamaları ve işsizlik arasındaki ilişkinin ters bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir çünkü en iyi yöntem ve araçlara göre bütün mekanizmaları ile genel olarak mali politika (kamu harcamaları politikasını yanı sıra) iktisadi gerileme (eksi kullanım) durumunu veya deflasyonist açığı yönlendirdiği halde, her ne zaman hükümet kamu giderlerinin boyutunu arttırsa, işsizlik ortalaması ve boyutu da düşmektedir çünkü bu uzun vadeli bir strateji politikasıdır ve milli hasılanın, çalışanlarının ve diğerlerinin ekonomik aktifinin ürünü üzerinde büyük bir etkisi vardır ve bu vasıtaıyla hükümet projeleri gelecek yıllar için yeni pozisyonların oluşturulması üzerinde çalışmaktadır.

2.5. Özet

Bu bölümde incelediklerimizin özeti olarak, ekonomik ve sosyal dengeden sorumlu hale gelmek üzere tarafsız rolünden kurtulan devlet kalkınması ile birlikte kamu harcamaları artmakta ve gelişmektedir çünkü devlet spesifik bir sorunun ele alınması ve bir plan hedefine ulaşmak için iyi olarak gördüğü farklı politikalar ve spesifik araçlar ile müdahalede bulunur.

Kamu harcamalarının giderlerine dayanan mali politika, hükümetin ekonomik durgunluk problemini ele almak ve işsizliğin yaygınlaşması gibi olumsuz etkilerini de azaltmak için bu politikaya dayandığı aktif politikalardan biri olarak görülür fakat fiyatların yükselmesinden ve farklı sosyal düzeyler arasındaki eşitsizlik artışından kaynaklanan olumsuz etkilere sahip olabilir ve durum böyle olursa, mallar ve hizmetlere yönelik artan talepte bir müdahale söz konusu olmaz. İçeriği dolayısıyla ülke içerisindeki sanayi ekonomisine dayanan aracın esnek üretimine bağlı olan bu politikaların etkililiğinin, tüketici mallarının ve de buna ilişkin hizmetlere ilişkin bir üretim kapasitesi fazlalığına sahiptir. Bunun yanı sıra, kamu kredilerinden ve açığa çıkan nakitten kaçınması gerektiği ve bu olumsuz etkilerin engellenmesini destekleyecek zayıf girdi sahiplerine vergi koyduğu için, kamu giderlerinin finanse edilmesi yönteminin yanı sıra, sermaye varlıklarının ve yerel üretimi arttırmak için gereken gelirin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

3.1. Giriş

“GSYİH, bir yıl içerisinde ülke dahilinde üretilen mallar ve hizmetlerin toplam değeridir. Bu da, pazar fiyatlarına göre hesaplanır ve pazar fiyatlarında GSYİH olarak bilinir. Dernberg, pazar fiyatına GSYİH’I “bir hesap yılı süresince bir ülkenin yurtiçi alanında üretilen nihai malların ve hizmetlerin üretiminin piyasa değeri” olarak tanımlamaktadır.

GSYİH, bu ülkede iş yapan yabancı firmalar dahil, o ülkede yaşayan herkesin üretim faaliyetini kapsadığı için, gerçek GSYİH’nın büyüme hızının gelişimi devletin ekonomik durumunu ifade eden bir sinyal olarak görülür ve bu sinyalin büyümesi, devrim ve yatırım oluşumunun ve lükse neden olan faaliyet artışının bir simgesi olarak değerlendirilir. Ekonomik durgunlukta GSYİH’nın güven vermeyen bir sinyali ifade etmesi durumunda ise, büyüme durumundaki ve ekonomik durgunluk halindeki sektörleri öğrenmek için bir referans olarak görülen GSYİH, ister devlet için ister bireye yönelik olsun, ekonomide büyük bir rol oynamaktadır çünkü bu durum, harcamalarda ve şirket gelirinde bir düşüş olması anlamına gelir ve yüksek düzeyli GSYİH’nın büyüme hızının yükselmesi durumunda ise işsizliğin artması da buradaki en önemli konudur ve bu da büyümenin artmasına neden olacak ve merkez bankaları da büyümeyi durdurmak için kar oranlarını yükseltmeye zorlayacaktır çünkü GSYİH ülke dahilinde bireylerin yaşam düzeyi sinyalinin ölçülmesine yardımcı olacak bir ölçü olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, GSYİH oranı her yükseldiğinde, toplam ekonomik boyut da artış göstereceği için bir ekonomik performans ölçüsü olarak değerlendirilir ve bu durum sonuç olarak bireysel gelirde artışa yol açarak, toplam gelir boyutunu arttıracaktır çünkü toplam gelirdeki artış, pek çok yeni projenin yapılmasına, yeni iş olanaklarının yaratılmasına ve bireyin tüketim oranının artması anlamına gelen mallar ve hizmetlerin yerel tüketiminin artmasına destek olan devletin ekonomik faaliyetinde büyümeye yol açmaktadır;

GSYİH oranının azalması ise, toplam gelirin düşmesine yol açacak ve bu durum, bireysel tüketim oranının azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açacak yerel projelerin minimum düzeye getirilmesine yol açarak, bireysel gelir düzeyinin düşmesine yol açacaktır. Burada bu sinyal, GSYİH ekonomik niteliği ölçebileceği için yatırımcılar karşısında olumsuzdur fakat aslında bu görüşü eleştiren birtakım çalışmalar mevcuttur çünkü GSYİH ekonominin değerini ölçer fakat GSYİH'daki değişim ekonominin etkinliğinin belirler ve bunun nedeni ekonominin istikrarının kötü olarak değerlendirilmesidir; nüfustaki büyüme durmuyor ve bu nedenle güvenilir ülkelerdeki GSYİH her dönem eski döneme göre artış gösterecektir ve biz bu duruma GSYİH adını veriyoruz ve GSYİH, tüm mali piyasalardaki gayrimenkul gözetiminin değeridir ve devletteki finansal ve parasal karar mercileri de bu durumu gözlemler ve bu merciler vasıtasıyla, aşağıdaki denkleme göre analiz uzmanları tarafından da gözlemlenir.

$$\text{GSYİH'daki değişim} = \frac{\text{Mevcut GSYİH} - \text{eski dönemdeki GSYİH}}{\text{Eski dönemdeki GSYİH}}$$

Böylelikle, GSYİH artış gösterirse veya GSYİH değerindeki değişim olumlu olursa, GSYİH büyüme veya ekonomik durgunluk değeri ile ele alıyoruz ve bunun ekonomideki bir büyüme olduğunu söyleyebiliriz; değer olumsuz olursa, bunun ekonomideki durgunluk anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

3.2. Milli Hasıla Kavramı

Milli hasıla, çalışmada ve diğer tartışmalarda uzmanlar ve diğerleri tarafından genellikle ele alınan önemli ve yaygın ekonomi kavramları olarak ele alınır, benzer ekonomik ilişkilerin algılanması bizim de milli geliri, sınırlarını ve ölçüm yöntemini iyi anlamamızı gerektirir; milli gelir hesabının değerlendirilmesi, milli gelirin büyük bir önemi olduğu sonucunu desteklemektedir.

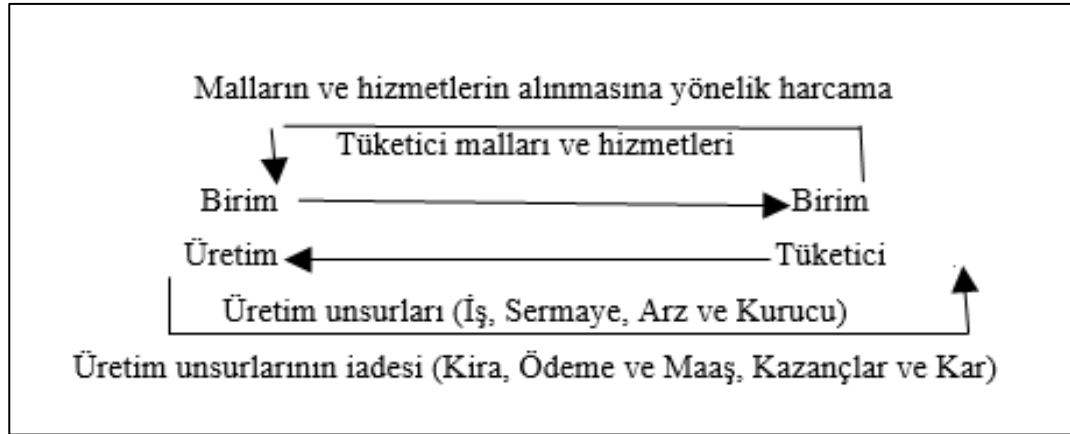
Ekonomik faaliyetin bir aynası olarak ele alınır ve bu vasıta ile devlete hızlı bir değer kazandırır çünkü devlet düzeyinde ekonomik sektörlerdeki her bir sektörün göreceli

önemini anlamamızı sağlar ve böylelikle ekonomideki zayıflığın ve gücün yeri ve bunun yanı sıra ekonomiyi büyüyecek ve geliştirebilecek gelişim planlarının uygulanmasındaki katkısı anlaşılabilir.

Buna göre, milli gelir genellikle yıl bazında olan belirli bir zaman zarfında toplum üyelerinin gelirlerinin bir toplamı olarak tanımlanabilir; bu tanımın dört unsura sahip olduğu görülmektedir:

- Gelirler toplamı; gelir, belirli bir süre zarfında bireylerin elde ettiği ve gerek harcamayı gerek tutmayı kontrol edebilecekleri herhangi bir miktardır. Ve gelir nakit veya ayni olabilir.
- Bireyler; tüm sıradan kişiler ve de özel ve kamuya açık şirket ve hükümet gibi mallar anlamına gelir.
- Toplum; bireylerin taşıdığı Kişisel kimlik unsuru altında bireylerin belirli bir topluma ait olduğunu dikkate almanın gerekliliğini temin eder çünkü toplum içerisinde yaşayan yabancı bireylerin gelirleri milli hasıla hesaplamasına dahil edilmez fakat dışarıda yaşayan vatandaşların gelirleri milli hasıla hesaplamasına dahil edilir.
- Belirli bir süre zarfında, milli gelir belirli bir süre zarfına özel olan kesintisiz bir nakit akışıdır çünkü geçen yıldan elde edilmediği veya önceki yıldan kalmadığı sürece bir yıllık bir milli gelir kısmı olmadığı söylenebilir.

Daha önceki sonuçlardan yola çıkarak, kamu gelir eşitliğinin ifade ettiği üzere, milli gelir ekonomiyi oluşturan dört ana sektörün harcamaları ile temsil edilir: Aile Sektörü (Tüketim Sektörü), İşletme sektörü (Yatırım Sektörü), Kamu Hizmeti Sektörü (Gider Sektörü Yönetimi), Net yabancı ticari işlemler (Yabancı Sektör). Aile Sektörü ve İşletme Sektörü (Şekil 1-3'de gösterildiği üzere) olmak üzere iki sektör olarak basit bir ekonomi biçimini ele alırsak, Aile Sektörü sahip olduğu ve kullandığı ürün unsurları yerine gelir üzerinden kazanır ve İşletme Sektörü üretim unsuruna (gelir) olan katkısı ile değerine eşit bir ürün meydana getirir. Bu konuda bizler, aile sektörünün gelirinin tamamını üreticinin mallarına ve hizmetlerine harcadığına ve harcamanın gelire eşit olduğuna ve bunun aynı zamanda üretim değerine eşit olduğuna inanıyoruz.

Şekil 3.1. Ekonomik sistemdeki akış karteli

Doğrusunu isterseniz, bir birikimin söz konusu olduğu anlamına gelen, aile sektörünün bütün gelirini harcamadığı gerçeğini göz önünde bulundursak dahi bu temel ilişki değişmeyecektir ve hükümet giderlerini oluşturan malların ve hizmetlerin sipariş edilmesi kısmında yer alır ve gelir belirleyici vergilerin bir bölümünden yararlanır. Ekonomi genellikle mallar ithal ederek ve yerel malların bir kısmını ihraç ederek dış dünya ile alışverişte bulunur; bu gibi bir ekonomide, aile sektörü tüm gelirini malların ve hizmetlerin üretimi için harcamaz fakat yerel mallara yönelik üretim harcamaları arasında gelirini dağıtır, hükümete Vergiler öder ve gelirinin bir kısmını birikime ayırdığı için yabancı mallar ve hizmetlerin ithalatına harcar.

3.2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı

“GSYİH bir ülkenin ekonomisini ölçmenin en iyi yoludur. GSYİH ülkedeki tüm insanların ve şirketlerin ürettiği her şeyin toplam değeridir. Vatandaş olmaları veya yabancı ülkelere ait şirketler olması fark etmez. Eğer ülke sınırları dahilinde yer alıyorsa, hükümet üretimlerini GSYİH olarak değerlendirir.”*

3.2.2. Gerçek Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı

Enflasyonunun ölçülmesini kapsayan ekonomik bir değerlendirme, belirli bir süre zarfındaki bir ekonomik sistemin ürettiği malların ve hizmetlerin piyasa değerini düzenler. Bir işletme, ürünlerinin başarılı olup olmayacağını belirlemelerine yardımcı olabilecek o ülke dahilindeki yaşam standardını ifade etmek için bir ulusun gerçek GSYİH’nı kullanabilir.

3.2.3. Nakit Milli Gelir Kavramı

Belirli bir süre zarfındaki (yıl) Piyasa fiyatlarına bölünen birtakım ekonomik üretim olarak malların ve hizmetlerin nihai değeridir çünkü bu miktar, fiyatların kamu düzeyindeki düşüşten dolayı kriz döneminde gerçek değerinden daha düşük olabilir ve bu aynı şekilde bu üretimin bu değeri fiyatlarda büyüme olması halinde gerçek değerinden daha yüksek olacaktır ve bu nedenle kamu fiyatları düzeyinde artış olacaktır; böylelikle, GSYİH, devam eden Pazar fiyatı ile hesaplanması durumunda nakit GSYİH olarak adlandırılır ve bu vasıtaıyla, ülke mali bir büyüme veya kriz dönemine geçiş yaparsa, nakit milli değeri gerçek değerini ifade etmeyecektir ve eğer biz bu değerin gerçeğe yakın olmasını istiyorsak, büyüme döneminde artan fiyatların etkisini ve kriz dönemlerinde düşen fiyatların etkisini ortadan kaldırmalıyız ve bu da genellikle belirli bir yılın seçilip ardından bu yılın temel yıl olarak adlandırılması ile yapılır; kamu fiyatları düzeyindeki değişimin etkisinden kurtulmak için milli hasılanın hesaplanmasında kullanılan ölçüm sayısının hesaplandığı, malların ve hizmetlerin o yılki fiyatı kullanılarak milli hasıla hesaplanır ve bu durumda, **uzun yıllar** için bu üretimler arasındaki milli hasılayı kıyasladığımız zaman doğru standarda yol açan, “Gerçek Mili Hasılayı” bu yolla hesaplayan değer adını veriyoruz (**Reynolds, S49-50**).

3.2.4. Gerçek Mili Gelir Kavramı

“baz yıl fiyatları ile ifade edilen, belirli bir yılda bir ekonominin ürettiği bütün malların ve hizmetlerin değerini yansıtan enflasyona ayarlı bir ölçümdür ve sıklıkla “sabit fiyatlı”, “enflasyona göre düzeltilen” GSYİH veya “sabit dolarlı GSYİH” olarak ifade edilir.”** Tüm bunlardan yola çıkarak, gerçek GSYİH’ya ulaşmamız için, o yıldan elde edilen GSYİH’nın hesaplanan değerini o yılın onuncu ölçüm sayısına bölmemiz gerektiği açıkça görülmektedir; genel olarak, milli hasılanın gerçek değerinin milli gelirin nakit değerinden daha düşük olduğu ve bunun nedeninin baz yıl kullanılarak fiyat düzeyindeki büyümenin etkisinin ortadan kaldırılması olduğu aşıkardır; burada bizler, GSYİH’nın gerçek değer boyutunun gerçek baz her değiştiğinde farklı olduğunu fark ediyoruz.

3.2.5. Net Milli Gelir Kavramı

“bir ulusun yıllık mallar ve hizmetler çıktısının toplam değeri eksi bu çıktının üretiminde kullanılan sermaye varlıklarının değeridir”*, fakat her üretim birimi her geçen yıl aynı düzeyde üretimine devam edecektir; bütün gelirin ürün unsurlarına dağıtmamalı, tüketim mekanizmalarının bakımı ve yenilenmesi için bu gelirin bir kısmı ayrılmalıdır. Bu açıklama ile bizler, net milli hasılanın sermaye tüketimine baskı yapacak gerekli miktar ayrıldıktan sonraki GSYİH’den geriye kalan kısım olduğunu söyleyebiliriz.

3.3. Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı Ölçme Yöntemleri (Hafez Salla Amr, 2010, P 40-43)

GSYİH’yi ölçmenin üç temel yolu bulunmaktadır:

- Gelir yöntemi
- Ürün yöntemi
- İhracat yöntemi (Gelirin kullanımı)

3.3.1. Gelir Yöntemi

Açıklanan milli gelir yoluyla, gelirin bireylerin nakit birimi üzerinden elde ettiği nakit geliri ve de aynı geliri hatta kurum ve yardımları düzenleyebileceğini görüyoruz; bireyler ise, olağan ve aynı bireylerdir ve genellikle bireyler üç gruba ayrılır: şahıslar (Aileler), projeler ve devlet, böylelikle devlet aşağıdakiler hesaplayabilecektir:

- **Kişisel gelir:** Ödeme, Aylık, Sosyal yardımlar, Kiralar, Bağışlar, Yardımlar ve Temettü hisselerini kapsar.
- **Proje geliri:** Kazançlar, Kiralar, Sosyal yardımlar ve Hisseleri kapsar.
- **Devlet geliri (Hükümet):** Vergiler, Ücretler, Para cezaları, Hak kayıpları, Kiralar, Temettü Hisseleri ve Faizi kapsar.
- **Üretim unsurlarının iadeleri:** Çalışanların maaşları, arazi kiralrı, Sermaye Getirisi ve Kar düzenleyici ile ilişkilidir.

Dolayısıyla, milli hasıla belli bir süre zarfında (yıl) mal sahiplerinin ürün unsurlardan elde ettiği gelirler kümesidir, bu nedenle bu GSYİH kümesi net milli hasıla değildir; net milli gelir, sermaye yıkımının azaltılması ile GSYİH'ya eşit olmadığı zaman ve eğer GSYİH'yı hesaplamak istersek, yurtdışında yaşayan vatandaşların gelirlerinden GSYİH'yı çıkaracak ve bunu yurtiçinde yaşayan yabancı bireylerin gelirlerine ekleyeceğiz.

3.3.2. Ürün Yöntemi

“Bu yöntemde, milli hasıla bir mal ve hizmetler akışı olarak ölçülür. Bir yıl içerisinde bir ekonomide üretilen bütün nihai malların ve hizmetlerin para değerini hesaplıyoruz. Burada nihai ürünler, doğrudan tüketilen ve daha sonraki üretim aşamasında kullanılmayan ürünleri ifade etmektedir.”* Sadece nihai malların ve hizmetlerin katma değeri olduğu anlamına gelerek, milli gelir hesabının, üretim girdilerinin değerini arttıran brüt ürün değeri olduğundan söz edilmelidir; yani, milli gelir hesabı aracı malları ve hizmetleri ve aynı zamanda aracı malların üretim aşamasında arada bulunduğu, gerek özeli kamu gerek ihracat tüketimine yönelik olsun nihai kullanım için üretilen nihai malları ve hizmetleri değerlendirmeye dahil etmez.

Milli gelir kapsamının, ikamet yerlerine bakılmaksızın “milliyet ilkesi” ile vatandaşların sağladıklarını kapsama dahil etmek için milli gelir kapsamının genişlediği milli gelir kapsamı aynı zamanda devlet içerisindeki yabancıların sağladıklarını kapsama dahil etmez ve bu nedenle bizler, milli gelir ve brüt gelir arasında ayrım gözetmekteyiz; burada, milli gelir dış ülkelerden ürün unsurlarının net gelirini kapsamakta ve milli gelir sürecinin hesaplanmasında, bu yönüme göre aşağıdaki adımları takip etmekteyiz:

Birinci Adım: ürünün dört sektöre bölünmesi: Tarım, Sanayi, Ticaret ve Hizmetler.

İkinci Adım: Her bir sektörün katma değerinin hesaplanması, şöyle ki:

Katma değer=Çıktılar-Girdiler

Çıktılar:

GSYİH = Üretim dönemi zarfındaki satışların değeri + son dönem mallarının birikimi – ilk dönem mallarının birikimi.

Girdiler ise:

Üretim ihtiyaçlarının değeri = Ham maddelerin ve aracı malların satın alım değeri + Ham maddelerin ilk dönemindeki birikim – Ham maddelerin son dönemdeki birikimi.

Üçüncü Adım: bütün sektörlerle ve üretime göre katma değerler hazırlanır ve üretim, brüt yerel gelir olur.

Dördüncü Adım: Dış ülkelerden net girdi unsurlarının eklenmesi ve böylelikle üretim, GSYİH olur.

3.3.3. Harcama Yöntemi

“Bu yöntemde, milli gelir bir harcama akışı olarak hesaplanır. GSYİH özel tüketim giderlerinin bir toplamıdır. Hükümet tüketim giderleri, brüt sermaye oluşumu (Hükümet ve özel) ve net ihracatlar (İhracat-İthalat)”*, bu yöntemle göre, milli hasılayı hesaplamak için aşağıdaki adımları takip edeceğiz:

Birinci adım: bütün harcama simgelerinin seçilmesi, burada bu harcama dağılımı dört simge halindedir: tüketici harcamaları, yatırım harcamaları, hükümet harcamaları ve net yabancı işlemler.

İkinci adım: bütün alanlarına yönelik harcamaların hesaplanması:

- Özel tüketim harcamaları, uzun ömürlü malların tüketimi ve uzun ömürlü olmayan malların ve hizmetlerin tüketimi şeklinde ayrılır.
- Özel yatırım harcamaları, üretim malları, stoklardaki yeni birikim ve değişimler şeklinde ayrılır.

- Hükümet harcamaları, mallara yönelik harcamalar ve hizmetlere yönelik harcamalar olarak ayrılır.
- Net yabancı işlemler (çıktı-girdi).

Üçüncü adım: Geçmiş hesapları toplan ve bu şekilde ulusal girdi geliri haline gelecektir.

3.4. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Öğeleri

GSYİH kaynakları, herhangi bir ülke ve başka bir ülke arasında çok fazla fark olduğunu düşünmektedir ve bunun nedeni, doğal maddelerinin mevcut olması ve ülkeler arasındaki iklim farklılığına yöneliktir; bununla birlikte, tüm dünya ülkelerindeki birincil ve ikincil sektörlerle yönelik bir kamusal fikir birliği vardır ve bunlardan bazıları:

- Tarım ve hayvan kaynakları ve balıkçılık sektörü.
- Petrol ve doğal gaz sektörü.
- Maden çıkarma Sanayileri sektörü.
- Elektrik sektörü.
- Yapı ve inşaat sektörü.
- Ulaşım sektörü.
- Giderler ve sigorta sektörü.
- Sosyal hizmetler sektörü.
- Hükümet hizmetleri sektörü (sağlık, eğitim ...v.b.).
- Diğer hizmetler sektörü

3.4.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Ana Öğeleri

3.4.1.1. *Tarım ve hayvan kaynakları ve balıkçılık sektörü*

Pek çok gelişim üretim sektörüne dayanarak, ürün çeşitlendirmesine, milli gelir kaynağına ulaşmak ve petrole olan bağımlılığı asgari düzeye getirmek ve böylece güçlü bir ekonomik temel yaratmak için çoğu ülke arazi ıslahı işlemini

gerçekleştirdiği halde, Tarım ve hayvan kaynakları ve Balıkçılık sektörü ekonomik aktifteki en önemli sektörlerden biridir çünkü tarım sektörleri, tarım ürünlerinin öz yeterliliğe ulaşmasını hedeflemekte ve bireyler için uygun bir yaşam sağlamaktadır. Bu sebeple, GSYİH'daki bu sektörün katı payı oranının artmasını ve aşağıdaki ekonomik ve politik amaçlara ulaşılmasını garanti etmek için tarım sektörünün büyüme hızını arttıracak şekilde, ekonomik programları ve sosyal dönüşüm planları ile çoğu ülkede tarımın önemli bir ilgiye sahip olduğunu görüyoruz:

- Tarım ve gıda ürünlerinin öz yeterliliğinin sağlanması ve gıda güvenliği ve politik özgürlük sağlamak için yerel olarak üretim yapmak.
- Çiftçinin koşullarında artış ve yaşam standartlarında iyileşme sağlanması için el işçileri, sermaye ve tarım arazilerine istinaden üretim kapasitesi düzeyinin artırılması.
- Yeni tarım arazilerinde stabil bir insan grubu oluşturmak ve bu da kırsaldan şehre geçişi durdurmak için tarımsal sektörün yenilenmesi ve köylerin ve entegre tarımsal projelerin tesisi ile sağlanır.
- Tarım sektörü ve diğer sektörler arasında entegrasyon türüne ulaşılması üzerinde çalışmak; bunlardan en önemlisi endüstri sektörüdür.
- En iyi doğal kaynak bağımsızlığı.
- Hayvan kaynaklarını geliştirmek ve bakımını üstlenmek, doğal alanları iyileştirerek, doğal hizmetler sağlamak, bir ürün kanalı oluşturmak, inekleri, koyunları ve develeri ve kümes hayvanlarını yetiştirmek ve et, yumurta ve günlük ürünlerin üretimini arttırmak.
- Uzak çöl alanlarında iskan üretim projeleri hazırlayarak yeterli stabil gelişimin sağlanmasına ağırlık vermek.

3.4.1.2. Petrol ve doğal gaz sektörü

Petrol ve doğal gaz sektörü önemli sektörlerden biridir fakat her Ülkenin ekonomisinin belkemiği olarak değerlendirilir.

Ve bu sektörün önemine gelirsek, ekonomi için ana gelir kaynağı sağladığı için çoğu ülkenin bu sektöre özel bir önem verdiğini görüyoruz çünkü çoğu ülke petrol ve

doğal gaz sektörü için stratejilerin takip edilmesine odaklanmaktadır. Sektörün, temel ürün faaliyetinin gelişmesine ilişkin avantajlarının kullanılmasına odaklandığı, petrol ve doğal gaz sektörünün gelişimi ile temsil edilen bu stratejiler, ortalama bir üretim kaynağına göre bir enerji kaynağı olarak kullanılması yönteminin geliştirilmesi ve başlangıç niteliğindeki cevherler olarak ihraç edilmesinin yanı sıra yarı bitmiş bir ürün veya bitmiş ürün olarak büyük bir bölümünün ihraç edilmesi ile, bu sektörün kendisine ekonomide sağladığı geleneksel rolü aşamalı olarak dengeler.

3.4.1.3. Sanayi sektörü

Sanayi, ekonomik ve sosyal gelişim üzerindeki önemli ekonomik etkinliktir; sanayi gelişim ile aynı anlama gelmektedir ve dolayısıyla da stratejileri, gelişim ülkesindeki ekonomik planların eksenleridir. Sanayinin öneminden yola çıkarak, sanayi gelişimi farklı dünya ülkelerindeki plan stratejileri ve gelişim programlarının önünde yer almıştır ve bu rolle ilgili olarak, sanayi faaliyeti bir yandan ekonomik dönüşümün sağlanmasında rol oynarken, sanayi sektörünün GSYİH'daki katkı payını arttırmaktadır.

3.4.1.4. Elektrik sektörü

Elektik enerjisi tedariki, etkisini ürün verimliliğine ve ekonomisine yansıtan, farklı ekonomik ve sosyal faaliyet büyümesini talep eden önemli bir unsurdur çünkü elektrik enerjisi tüketim oranı farklı Ülkelerde gelişme ve refahın önemli bir işaretidir; buna göre, gelişmiş veya gelişme süresinde olan ülkelerin çoğunda bu sektöre büyük bir yönelim söz konusudur ve bu sektör, ekonomiyi oluşturan sektörler ve farklı faaliyetlerin ihtiyaçlarını temin etmek için elektrik enerjisi kullanılabilirliğine ağırlık vermek için elektrik enerjisi alanındaki farklı değişim planlarına odaklanmaktadır.

Bu nedenle finans planlarının, endüstri ve tarım sektörlerindeki büyümenin artan elektrik enerjisi ihtiyaçlarının iyileştirilmesinin sağlanması ve aynı zamanda aktarım ve dağıtım ağları üzerinde çalışma ve şebekedeki fazlaların teknik ve ekonomik olarak azaltılması ile ortaya koyulduğunu anlıyoruz; buna ek olarak, dönüşüm

stratejileri, farklı ülkelerdeki şebekelere bağlanarak entegre bir elektrik enerjisi şebekesi oluşturmayı amaçlamaktadır.

3.4.1.5. Konut ve yardımcı hizmetler sektörü

Bu sektör her ülke için çok önemlidir, bu nedenle bireysel konut birimleri ihtiyaçlarında artış sağlamak için çoğu ülkenin bu sektöre özel bir ilgi gösterdiğini fark ediyoruz; bu sektörün öneminden dolayı, bütün ülkeler yapı ve konut birimlerinin sağlanması için yıllık bedelleri ve harcamaları düşürmektedir çünkü hizmetleri iyileştirmeyi ve içme suyu programı ve kanalizasyon ve yağmur suyu drenaj programları gibi yardımcı hizmetler sektöründe bu hizmetleri geliştirmeyi amaçlayan pek çok ana programa yönelik farklı planları ve bu tür yardımcı servislere ve hizmetlere ihtiyacı olan alanların geliştirilmesine odaklanan farklı planları kapsamaktadır; içme suyu programlarına ilişkin olarak, devlet her ev için su şebekesi sağladığı için içilmede ve dolayısıyla pek çok baraj çukurlarının yapılmasında ve su pompa istasyonlarının yapımında kullanılmak üzere su kaynaklarını geliştirmeye ve eksikliği tamamlamaya ağırlık vermektedir.

3.4.1.6. Ulaşım sektörü

Her ilde veya her ülkede ulaşım sektörü gelişimin bir aynasıdır ve de kara ulaşımı şebekesinin bir göstergesidir – özellikle de- toplumun gelişimini ve ulaşılan teknik aşamayı yansıtmaktadır; pek çok araştırma, ulaşım ekonominin bel kemiği olduğu ve ekonomik ve sosyal büyümedeki doğrudan etkisi ve aynı yöntemle ürün ve hizmet sektörlerinin gelişimi açısından önemli sektörlerden biri olduğu için pek çok ülkedeki ekonomik durgunluğun karayolu ağının ve iyi limanların var olmasına dayandığını göstermiştir; kamuda olduğu gibi, ulaşım sektörü ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecinin ilerletilmesi ve ürün ve hizmetler sektörlerinin geliştirmesi açısından aktif ve temel bir rol üstlenmektedir.

Tarım arazilerinin gelişimi, ürünlerinin pazarlaması, malların, hizmetlerin ve iş gücü materyallerinin kolay ulaşımı tesis edilmiş sanayileri geliştirdiği ve yeni sanayiler yarattığı için, ülke topraklarındaki madenlerin ve zenginliklerin kullanılabilmesi ve nüfus merkezlerinin ve uzak alanların ekonomik ve sosyal gelişiminin

ilerletilebilmesi, ulaşım hizmetlerinin bulunabilirliğine ve faaliyetinin etkisine ve ayrıca başarı planları ve eğitim ve sağlık programları konusundaki aktif bir rol dayanmaktadır ve insanlar arasında kültürün ve bilinçlenmenin yayılması ve yaşam standardının iyileştirilmesi açısından önemlidir.

Büyük arazi alanlarına, çöl doğasına, az sayıda insana ve aynı zamanda bir yandan geçmişte vadeli ve sınırlı ulaşım yollarına ve bir diğer yandan bu ülkelerde ekonomi ve sosyal bölümlerin büyümesi ve gelişmesine yönelik büyük bir isteğe sahip her ülkede bu sektöre olan ilgi artış göstermektedir; bu nedenle, bu devletler o dönemden beri bu sektöre yönelik bağımsızlıklarını sağlamış ve vatandaşların yaşam standartlarını yükseltmek ve aralarındaki farkları ortadan kaldırmak için ekonomi ve sosyal gelişim çarkını itmek için bu konuya özel bir önem vermiştir. Her şeyin planlanması ile ortaya koyulan bu önem ulaşımı ele alır; tüm ülkelerde kabul edilmiş planları ve programları uygular ve takip eder ve uygulamaya koyar ve bu durum, devletin ulusal hedefleri ile ve kamu politikası sınırları kapsamında anılması ile ilişkilidir.

Bu yüzden, gerek yakın veya ortalama mesafe gerek uzak mesafeye yönelik, ulaşım stratejisi, petrole bağımlı güçlü bir ekonomi tabanı inşa edilmesinin altyapı sektörlerine karşı büyük bir sorumluluğa sahip olduğu ve bunlardan önemli olanların, ana ve alt şebekelerin, tarım ve kaplanmış yolların sağlanması, var olan havalimanlarının geliştirilmesi ve ülkenin diğer kısmına bağlanmak ve de yolcuların ve malların ulaşımı için hava filosunun desteklenmesi için yeni havalimanlarının ve iniş pistlerinin kurulması, atölyelerin ve depoların geliştirilmesi, yolcular için kamu ulaşım hizmetlerinin geliştirilmesi, e-hizmetler telgraf ve telefonunun yaygın hale getirilmesi, havacılığa ve gemilere hizmet etmek için farklı alanlara meteoroloji istasyonları kurulması ile ortaya koyulan, yinelenmiş planların üzerinde durabilmek için daha fazla gelişim ve değişime sahip deniz taşımacılığı ve iletişim sektörleri olduğu şeklinde özetlenmektedir; tarımsal araştırma ve sanayi gelişimi ve var olan deniz limanlarının gelişimi, yerel ve global girdi ve çıktılarının ulaşımına olan katkısını arttırmak, eğitim enstitülerini desteklemek için petrol ve ticaret olmak üzere iki filo geliştirilerek ve bu sektörün denetim ve teknik gereçlerini elde etmek için deniz harp

okulu kurularak, yeni sanayi faaliyetinden gelen siparişleri hızlandırmak için yeni limanlar oluşturmaktadır.

3.4.1.7. Sosyal hizmetler sektörü

Sosyal hizmetler sektörü, her ülke için sosyal finansman önemi taşır ve sosyal sigorta kavramı her ülkede ideolojiler ve politikalar bakımından farklıdır; bazı ülkelerin, bazı sanayi kategorilerini ve endüstri hareketi ile gelen sosyal tehlikeleri gözetmek için sosyal sigorta fikrini benimsediğini fakat bazı ülkelerin ise bu devletlerin yol açtığı felaketlerin bir sonucu olarak ekonomik ve sosyal alanlarda devlet müdahalesinde bulunmak amacıyla sosyal sigorta fikrini benimsediğini anlıyoruz; yaşlılık maaşını, maluliyet aylığını, kalıcı hastalık maaşını ve de destek olacak kimsesi olmadan geliri olmayanlara ve başkalarının gelirlerinin belirlenmiş minimum değerinden daha az gelire sahip olanlara verilen bir temel aylığı içeren kazanç sigortaları var olduğu gibi, burada sosyal sigortanın amacı, tüm sosyal sigorta sistemlerindeki gerçek başlangıç noktasının sağladığı üzere, toplum için koruma ve adalet sağlamak ve bireyleri, aileleri ve toplumu hastalıklar, hamilelik ve doğum, yaşlanma ve sakatlık, işsizlik, felaketler ve acil durumlara karşı korumaktır.

3.5. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Önemi

“Samuelson ve Nordhaus, “İktisat” adlı son derece önemli olan ders kitaplarında milli hesapların ve GSYİH’nın önemini düzgün bir biçimde özetlemiştir.” GSYİH’nın devlet ekonomisinin genel bir resmi aksetme gücünü, bir kıtanın tamamında havayı inceleyebilecek uzaydaki bir uyduya benzetmişlerdir. GSYİH politika üreticilerine ve merkez bankalara, ekonominin daraldığı mı yoksa genişlediği mi, bir yükselmeye mi yoksa kısıtlamaya mı ihtiyacı olduğu ve ekonomik durgunluk veya ufuktaki enflasyon belirtileri gibi bir tehdidin var olup olmadığı şeklinde değerlendirme yapma olanağı tanır.” GSYİH bir daralma durumunda olduğu zaman, bu iyi bir işaret olacaktır çünkü bu durum harcamalarda, şirketlerin karlarında bir düşüşe neden olacak bir düşüş anlamına gelir ve en önemlisi de işsizlik oranını yükseltecek olmasıdır; GSYİH’nın artması halinde ise, genişlemeyi arttıracak

ve bu da genişlemenin etkisini durdurmak için merkez bankaların kar oranını yükseltmesine neden olacaktır.

3.5.1. Yatırımcılar İçin Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Önemi

GSYİH, bir ekonominin çıktı veya üretiminin en kapsamlı şekilde kullanılan ölçülerinden biridir. Spesifik bir zaman zarfında –aylık, üç aylık veya yıllık- bir ülkenin sınırları dahilinde üretilen mallar ve hizmetlerin toplam değeri olarak ifade edilir”* çünkü yatırımcılar için nasıl hareket edileceğini netleştirir, örneğin; menkul değerler piyasasının iyi veya kötü olsun ekonomik büyümeden haberi olması gerektiğini çünkü bunun şirketlerde daha fazla kara dönüşeceğini görüyoruz; bu nedenle, tahvil piyasası ekonomik büyümenin hızı konusunda bu kadar duyarlıdır. GSYİH’nın ekonomik verilerini takip ederek, yatırımcı bu piyasaların arka ekonomisini öğrenecektir ve dikkat edilmesi gereken durum ise, bizler GSYİH’nın çok fazla bilgiye sahip olduğu ve bu bilgilerin sadece bütün olarak ekonomiye ilişkin tabloyu çizmeye yaramadığı aynı zamanda bütün olarak kamusal görüntüdeki önemli yönelmeye ilişkin yatırımcıları gözden geçirdiği sonuca varıyoruz. GSYİH, tüketici giderleri, iş ve yaşam alanlarının gelişimi ve de yatırım fırsatları değiştirilerek ve yönetim portföyünün öğrenilerek ekonominin yönünün durgunluğa yönelmesine neden olacak fiyat simgeleri (genişleme) gibi önemli unsurlar ve simgeler içermektedir.

3.5.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Bireyler İçin Önemi

GSYİH bireyler için çok önemlidir çünkü bireylere ait olan çok fazla bilgi içermektedir; kişisel GSYİH sembolü çok yüksek olduğu zaman, bu durum toplam ekonomik ölçekte artışa neden olacak ve böylece toplam gelir boyutunun artmasına neden olacak ve en nihayetinde bireylerin edindiği gelirdeki artışla karşılaşacak işsizlik oranındaki düşüşü, ödemelerdeki artışı ve artan harcamaları ifade edecektir; toplam gelirdeki artışın bir sonucu olarak, ekonomik faaliyet genişleyecek, yeni projeler, yeni işlerde geniş yeni olanaklar meydana getirecek ve malların ve hizmetlerin yerel tüketimini arttıracaktır. “GSYİH” bir ekonomi için sağlam bir ölçüdür ve araştırma ve veri kalitesindeki gelişme ile, istatistikçiler ve hükümetler

GSYİH'YI güçlendirmek ve bunu milli gelirin kapsamlı bir göstergesi haline getirmek için önlemler bulmaya çalışmaktadır.”*

3.5.3. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Devlet İçin Önemi

“GSYİH bir ülkenin ekonomik sağlığını temsil eder. Bir ülkenin ürettiği mallar ve hizmetlerin ve bireylerin, firmaların, yabancıların ve idari kurulların kullandığı hizmetlerin satın alımlarından oluşan, bir ülkenin üretim toplamını ortaya koyar”* ve kötü ekonominin bir simgesi olarak GSYİH küçülme durumunda olduğu zaman ülke durgunluk dönemindedir çünkü bu durum şirketlerin harcamalarında ve karlarında düşüş olduğu anlamına gelir; burada dikkate alınması gereken durum, bireylere gelirin dağıtımı gibi bazı sektörlerde, yaşamın var oluşunda, yaşam standartlarında ve diğer durumlardaki değişimi kapatamayacak, devletin GSYİH'sında zayıf noktalar olduğudur.

3.6. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki

Toplam ekonomi modeliyle ilgili ekonomik düşünce, kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki ilişkiyi göstermektedir; bu ilişki, geçmiş yüzyıllarda araştırmacının ve ekonomi uzmanlarının ilgisini çekmiştir ve burada, aralarındaki bu ilişkinin doğası hakkında güçlü bir tartışma söz konusudur; bu tartışma iki temel ekolden ortaya çıkan ekonomik düşünceyi göstermektedir: Alman iktisatçı (Fakir) 1982 tarafından ilk ekol (Klasik olanlar) ve (1929-1933) döneminde dünyayı etkileyen büyük kriz süresince ekonomist (Keynes) tarafından ikinci ekol (Keynesian).

3.6.1. Teori Yönünden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki

Kamu harcamaları ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki konusu hala teori ve uygulamalı seviyeler üzerinde tartışmalıdır ve konuya ilişkin teori beklentileri ve uygulamalı sonuçlar arasında bir tartışma mevcuttur.

Teori kısımlarına gelirsek, bu konuya ilişkin iki ana düşünce mevcuttur: Keynesian ekolünün bakış açısı ve yeni Klasik ekolün bakış açısı. Keynesian ekolü toplam talep

üzerindeki etkisi ile ekonomik faaliyeti arttırmasına ilişkin kamu harcamalarının önemini ve faaliyetini anlamıştır çünkü devletin altyapısının tesis edilmesi ve kamu mallarının üretilmesi, ekonomideki kalkınma hızındaki artış sayesinde uzun vadede katkıda bulunacaktır çünkü özel sektörün üretimi üzerinde pozitif etkileri olan unsurlara sahiptir.

Yeni Klasik ekolün bakış açısı ise, bu etkililiğin olmamasının rekabetin etkisi ve Richardo'nun eşitlik ilkesi olmak üzere iki nedeni olduğunu düşünmektedir; rekabet etkisi ise, özel sektörle rekabet eden, devletin gerçekleştirdiği faaliyetlerden kaynaklanan doğrudan rekabet ve borç alma yoluyla kamu harcamalarının bir kısmının finanse edilmesinden ve yerel faiz fiyatlarının artmasından dolayısıyla bunun bir sonucu olarak toplam talepteki düşüşten doğan dolaylı rekabet olmak üzere iki bölüme ayrılır ve dolaylı rekabetin etkisi, toplam talebin faiz fiyatı değişimlerine olan duyarlılığının artması ile artış göstermektedir. Richardo'nun eşitlik ilkesi ise, bu durumdan doğacak vergilerin düşmesi ile özel sektörün birikimlerinde artış meydana geleceğini ifade eder ki bu artış herhangi bir değişimin olmadan toplam talepteki istikrar anlamına gelir. Dolayısıyla, GSYİH bu düşüşten etkilenmeyecektir ve bu da, var olan gelirin dolayısıyla tüketici harcamalarının da değişmeden devam edeceği, vergilerdeki düşüşün bunu takip ederek gelecekteki bu vergileri arttıracığına yönelik, ekonomik birimin beklentilerine dayanır.

Aslında, ekonomik faaliyeti etkileyen bir araç olarak kamu harcamalarının faaliyeti, ekonomik açıklık derecesi ve uygulanan değişim fiyatı sistemi olmak üzere en önemli unsurlara dayanmaktadır (Mundell, 1963) çünkü dış dünyadaki bu ekonomik açıklık durumunda kamu harcamaları stabil değişim fiyatları ışığında ekonomik faaliyeti etkilemede bir etkinliğe sahiptir ve serbest değişim fiyatı sistemi gölgesinde ise etkinliğe sahip değildir. Kamu giderleri, toplam talebin azaltılması halinde daha aktif olacağı, rekabetin etkisini azaltacağı için, beraberinde gelen para politikasının varlığı rekabet etkisini azaltılması, hükümetin kamu borçlarını ödeme gücü ve tüketicilerin olumlu reaksiyonu ve kamu harcamalarındaki herhangi bir harcamaya yönelik özel sektörün yatırım giderleri üzerinde çalışmaktadır.

Kamu harcamalarının etkisi yönünden ise, kötü ürün gücünün varlığı, stabil bir değişim fiyatı, kamu borçlarında düşüş olması halinde kamu harcamalarının GSYİH üzerinde aleni olarak pozitif bir etkisi olduğu söylenebilir ve sınırlı genişleme etkilerine eşlik eden bir parasal politika, devlet üzerinde herhangi bir finansman sağlama kısıtlamalarının görülmemesi ile faiz oranlarının istikrarına katkıda bulunmaktadır, kamu harcamalarının doğrudan veya dolaylı rekabet, kamu harcamalarını finanse etmede güçlük, güvensizlik artışı ve birikimlerdeki artıştan ve tüketiciye ve özel sektörün yatırım harcamalarına yönelik negatif bir yanıtta ortaya çıkan sonuçlar halinde ise, GSYİH üzerinde olumsuz bir etkisi olacaktır (Hemming v.d, 2002), bu doğrultuda, bu ilişkinin yapısını ve geçmiş unsurların bu ilişki üzerindeki etkisini öğrenmek için uygulanan çalışmalar alanında var olması ile bu konudaki tartışmayı sona erdirir.

3.6.2. Daha Önce Uygulanan Çalışmalardan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki

GSYİH üzerinde kamu harcamalarının etkileyici bir alanı olduğu anlamına gelerek, ekonomideki toplam talep üzerindeki vergi düşüşünün etkisine karşı rekabet sınırı etkisine ve zayıf kanıtlara dikkat çektiği (Hemmin v.d,2002), kamu çalışmalarının her bir ilerleme ve gelişim durumunda kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki ilişkinin yapısını öğrenmek için bu konuda çok fazla çalışma yapılmıştır.

Kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki ilişkinin yapısının ele alınmasına gelince, bu çalışmaların sonucu çelişkilidir çünkü bazıları tüketici ve ulaşım giderlerinin GSYİH üzerinde var olan pozitif etkisine dikkat çekmektedir (Devarajan v.d, 1996; Lin, 1994), ve diğerleri ise bu öğelerin negatif etkisine dikkat çekmektedir (Alexander, 1990; Barro, 1991; Easterly ve Rabello, 1993; Kneller v.d, 1990; Tanninen, 1999; Haque, 2004; Gupta, 2005).

Yatırım harcamaların etkisine gelirsek, bazı çalışmalar bu değişkenin pozitif etkisine dikkat çekerken (Kneller vd, 1999; Romer, 1990; Yasin, 2003; Milbourne vd, 2003; Haque, 2004; Gupta vd, 2005, Pereira ve Pinho, 2006; Bose vd, 2007) diğerleri ise negatif etkisinden bahsetmektedir (Eastrly ve Rebello, 1993; Devarajan vd, 1996).

Açık bir şekilde, çalışma sonuçları bu öğelerin etki yapısının ülkeden ülkeye, özellikle ilerleme ve gelişme ülkeleri arasında değişim gösterdiğini belirtmektedir (Bose, 2007), bu konuda bazı çalışmalar, özel sektörün geliri dolayısıyla harcamaları üzerinde bu iki durumun etkisi yüzünden, gelişim ülkeleri koşullarında tüketici ve ulaşım harcamalarına yönelik pozitif etkinin var olduğunu belirtmektedir (Devarajan vd, 1996; Lin, 1994), sonuçlar aynı zamanda, bu ülkelerdeki bu harcama türünün yetersizliğini destekleyecek şekilde, yatırım harcamalarına yönelik olumsuz bir etkinin varlığına dikkat çekmektedir (Devarajan vd, 1996; Roache, 2007).

İşbirliği Konseyi ülkeleri düzeyine yönelik olarak, bu konuda sınırlı sayıda çalışma mevcuttur, Suudi Arabistan'a ilişkin olarak, çalışma (Gali, 1997) pozitif etkiye yönelik ahlaki olmayarak tüketici ve yatırım olarak kamu harcamaları için VAR modelinin kullanıldığına fakat çalışma (Fanso ve Wang, 2001) yatırım giderlerinin pozitif etkisi için ve ticaret giderlerinin negatif etkisi için, fakat ahlaki olmayarak, yanlışları düzeltme modelinin kullanıldığına dikkat çekmektedir. Birleşik Arap devleti için ise, çalışma (Gali ve Al-Shamsi, 1997) yatırım harcamalarının pozitif etkisine ve tüketici harcamalarının olumsuz etkisine dikkat çekmektedir. (Fanso ve Wang, 2001) çalışması, ticaret ve yatırım harcamalarının ahlaki olmamasına dikkat çekmekte ve Umman'daki yanlışları düzeltme modelini kullanan (Treichel, 1999) çalışma, tüketici ve yatırım harcamalarının her birinin pozitif etkisine dikkat çekmekte; (Fanso ve Wang, 2001) çalışması, ticaret ve yatırım harcamalarının ahlaki olmamasına dikkat çekmekte ve bildiğim üzere Kuveyt için ise bu konuda yayınlanan hiçbir çalışma bulunmamaktadır.

Önceki çalışmaların sonuçlarındaki uyumsuzluk, bazı yönlerden kullanılan değişkenlerin yapısının farklı olmasına dayanmaktadır; burada çalışma (Fanso ve Wang, 2001) GSMH'yı ve kamu harcamaları öğesini orijinal haliyle kullanmıştır, başka çalışmalar ise, GSMH'nın bireysel bölümün büyüme oranını ve ürünün harcanma hızı aralığını kullanmaktadır – bu aralık, kamu harcamaları etkisine ilişkin sonuçla uyumsuzdur- ilk çalışmaların sonuçlarına gelince, bu değişkenin pozitif etkisinden bahsetmektedir fakat başka çalışmalar ise negatif etkiden söz etmektedir ve bu durum da farklı ülkelerde yapılan çalışma sonuçları olduğunu göstermektedir.

3.7. Özet

GSMH en önemli ekonomik simgedir ve ülkeler bankalar için faiz oranının belirlenmesinde ve harcama boyutunun belirlenmesinde GSMH'yı kullandığı için çoğunlukla kararlar alırken kullanılmaktadır; bireylere gelirsek, bireyler GSMH'yı mevcut iş olanaklarının boyutunu öğrenmek ve aynı zamanda yatırım yapmak için büyük bir kalkınma oranına ulaşan sektörleri öğrenmek ve düşük büyümeye sahip sektörlerden uzak durmak için kullanılmaktadır. Yatırımcılara gelince, ülkeler arasında kıyaslama yapmalarını sağladığı ve böylelikle daha kısa sürede en fazla kara ulaşabilmeleri için, hangi ülkenin güçlü bir ekonomiye ve bu konuda harcama politikasına sahip olduğunu öğrenmeleri için GSMH yatırımcılar için aynı oranda yararlıdır.

Kamu harcamaları ve GSMH arasındaki ilişki, teori ve uygulama olmak üzere iki düzey açısından hala tartışmaya açıktır ve bu konudaki teori beklentileri ve uygulamalı sonuçlar arasında bir çatışma mevcuttur.

Önceli çalışmaların sonuçlarındaki uyumsuzluk bazı yönlerden, kullanılan değişkenin yapısının farklı olmasından kaynaklanmaktadır; burada bizler, bu çalışmalardan bazılarının GSMH ve kamu harcamaları öğelerini orijinal görüntü ile ilgili kullanırken diğerlerinin GSMH'nın bireysel kısmındaki büyüme hızını ve harcama öğelerinin hızını sonuca yönelik kullandıkları ve bu nedenle kendi kısmında sonuçların çakışmasına yol açtığı sonucuna varıyoruz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANALİTİK ÇALIŞMA

4.1. Giriş

Libya ekonomisi petrol sektörüne dayalıdır ve merkezi olarak yönetilmektedir; Libya ekonomisi, Libya'dan 2003 yılında ulusal cezanın kaldırılmasından sonra Libya ekonomisini ekonomik iyileşmeye zorlayan olay olan, 1980'lerdeki sosyalist sisteme geçiş ile etkilendikten sonra doksanlardaki askeri ablukadaki uluslar arası yaptırımlardan olumsuz yönde etkilenmiştir; özel sektörden kredi talebinin teşvik edilmesi için faiz oranlarını düşürdüğü, yeni bir vergi kanunu getirerek yerel ve yabancı özel yatırımı desteklediği, kamu kuruluşları için gümrük ayrıcalıklarını kaldırdığı ve ithalat üzerindeki vergileri düşürdüğü için, Libya hükümeti özel sektörü güçlendirmek için harekete geçmiştir; Libya merkez bankasına finansal politika yönetiminde bağımsızlık sağlayan ve bankacılık kontrolünü güçlendiren yeni bir bankacılık kanunu hazırlanmıştır; sosyalizme geçiş, Libya ekonomisinin son beş yılda (2010-2015) fark ettiği geçişlere rağmen, genel hazineden veya kamu sektörüne kadar uzanan, çoğu bilinen ekonomik standart başarıları sağlayamayan şirketler tarafından ödenen ücrete geçim kaynağını bağlayarak nüfuzun çoğunun bir yüke dönüştürülmesi işe doğrudan bağlantılı olan, Libya vatandaşlarının düşük yaşam düzeyi üzerinde büyük bir etkisi sahip olan, ekonomik etkinliğin felç durumuna girmesine neden olan pek çok ekonomik soruna neden olmuştur, fakat sermaye hareketindeki ve ürün hareketindeki pek çok teminatın hala mevcut olduğu ekonomik etkinlik hala çok dardır; çoğu Libya vatandaşının yaşam standartları ise henüz gelişmemiştir, buna rağmen; Libya, bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi için vatandaşlarına gıda ürünleri desteği vermektedir; ürünler hala maliyet fiyatlarından daha düşük bir fiyatlara vatandaşlara satılmaktadır çünkü yakıt ve elektrik fiyatlarına destek verilmekte ve eğitim ve sağlık hizmetleri de bedava verilmektedir.

Ülkenin sahip olduğu petrol rezervlerinin bir sonucu olarak, Libya'nın Afrika'daki en yüksek insan değişimi göstergesi ve global olarak petrol üretiminde on yedinci sırada olarak, 2009 yılında Afrika'daki dördüncü en yüksek GSYİH'yı gösterdiği sonucuna ulaşıyoruz.

Libya ekonomisi 2011 devriminden sonra çabucak canlanmıştır, bunun sebebi devrimden önceki petrol üretimi düzeyinin iyileştirilmesiydi, fakat ülkenin yeniden inşa edilmesi ve yabancı şirketlerin geri dönüşü, temel olarak güvenlik nedenlerinden dolayı hala sorunlar yaşamaktadır; Uluslararası Para Fonunun 2012 süresince yaklaşık (%116.6) ölçüm düzeyi ile Libya'da kalkınmanın yükseleceğini beklemesinin canlanmasının gölgesinde, Libya ekonomisi ülke içinde başlatılan savaşın bir sonucu olarak zarara uğratmıştır.

Pek çok dünya petrol şirketi Libya'ya kadar uzanabildiği için, petrol fiyatlarındaki büyük düşüş, seksenlerin ortasında (1986), yatırımları finanse etmek için yakıt için alternatif gelir olmadığından, ekonomik politikanın dengesinin kaybetmesine neden olan Dolar değerindeki düşüş ile fark edilmiştir; fakat petrol fiyatı artışının beklendiği, 2000 yılından başlayan durumun kademeli olarak gelişmesinden sonra, Libya büyük gelirlere sahip olabilmıştır, daha sonra planlama ve beşgensel programlar ile yeniden gelişim çarkını itmeye çalışmıştır.

Libya hükümeti, kötü etkileri iyileştirerek ve kuruluşları yenileyerek, buna ek olarak, kuruluşların, havaalanlarının, yolların ve limanların alt yapısının iyileştirilmesi ile, devleti sarsan fırtınanın güvenliği krizinin sonuçları yüzünden çarkın ilerlemeyi durdurduğu Libya ulusal ekonomisinin canlandırılmasında bütün yönleriyle karşılaşılan bir gayret içerisinde, hükümet harcamaları ile ilerleme politikası için büyük miktarlar harcamaktaydı; bu şekilde devlet kamu harcamalarının artışı üzerinde çalışmakta ve büyük getirileri olan ekonomik sektörlere odaklanmaktaydı çünkü getirisi olmadan paranın boşa harcanması devlete bir yük olacak ve sorunlarını arttıracaktır; buna rağmen bir finansal politika aracı olan kamu harcamaları, ülkenin işsizliği durdurmak için bu aracı kullandığı anlamına gelmektedir; bu araç, hükümet harcamalarının ulusal ekonomi için bir kolaylaştırıcı olarak görüldüğü Keynesian yaklaşımına dayalı olarak, ülke içerisindeki ekonomik performansı ölçebilen

araçlardan biri olarak görülmektedir; buradan, hükümet harcamalarındaki herhangi bir artış ekonomik kalkınmada bir artışa ve dolayısıyla da ülke içinde daha az işsizliğe ister istemez sebebiyet verecektir; fakat bu teori temel olarak hükümet harcamalarındaki artıştan kaynaklanan ürünlerdeki ve hizmetlerdeki ekstra talebin yerel üretim mekanizmasındaki acil müdahaleyi oluşturmaktadır; kamu harcamalarındaki artış olgusu, devletin ekonomik bir gelişim süreci yakalama, sürdürülebilir ve kapsamlı bir gelişime erişme çabası ile, devletin kamu harcamasının rasyonelleştirilmesi ile ilgili büyük bir güçlük meydana getirdiği ve büyük getirisi olan ekonomik sektörlerle yönlendirdiği için, ülkenin karşılaştığı en büyük ekonomik sorundu; kamu harcamaları ve GSMH, pek çok ülkenin ekonomik durgunluktan kaçındığı, politikaları ve hükümet programlarını yönlendiren temel sütunlardan biri olarak görüldüğü için, pek çok araştırmacı ve ekonomist tarafından gelişim ülkelerinde inceleme ve ilgi konusu olarak ele alınmaktadır.

Bu araştırmanın teori bölümlerinde, bu çalışmada kullanılacak, toplam ekonomiye ilişkin olan ve çalışmamızda bağımsız değişkenleri gösteren harcamalar ile gösterilen değişkenlere ilişkin en önemli kavramlara ve durumlara değindik; bu değişkenlere ve açıklamalarına ilişkin ekonomistlerin ve ekonomi okullarının farklı düşüncelerinin dâhil edildiği, GSYİH'nın ana ve ikincil kaynaklarının her biri değişkenleri tamamlayıcı değişkenlerdir. Kamu harcamalarındaki genişlemeye dayanan mali politikanın, iktisadi gerilemeden çıkmak için kullanılan önemli politikalardan biri olduğunu da anlıyoruz; bu politikalar, temel yapının inşa edilmesi ve gelişim ülkesindeki ilerlemeye eşlik edecek güçlü bir temel ekonomi oluşturmak için özellikle büyük gelirlere sahip olan, gelişim ülkelerinin tek çözüm yoludur.

Libya, iyi durumda olan petrol zenginliğine sahip bir gelişim ülkesidir, bu da petrol fiyatlarının yükselmesinin ardından büyük gelirler elde edebilmesini sağlamaktadır ki bu durum ülkenin, gelişim döngüsü altından çıkmak ve kendi ekonomisini inşa etmek için mali politikanın genişlemesine doğru yönlendirilmesine yol açar. Buradan yola çıkarak, bu bölümde Libya hükümetinin izlemekte olduğu kamu harcamalarındaki genişleme politikasını değerlendirmeye ve çoğu ülkedeki ekonomik performans düzeyini açıklayan temel ekonomik simgeler olarak görülen kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki denge açısından bu politikanın başarısı ve

etkinliğine ilişkin aralığı öğrenmeye ve GSMH'nın temel ve ikincil kaynakları üzerindeki kamu harcamalarının etkisini ölçerek, yani ölçüm yöntemleri ve istatistiksel yöntemleri kullanarak beklenen düzeylerde tutmaya çalışacağız; bunu sağlamak için, (2000-2015) çalışma dönemi için bu değişkenlerin yıllık verilerini toplayacağız.

Libya ekonomisi ve Libya ekonomisinin eşlik ettiği aşamalara ilişkin sizlere bilgi vereceğiz ve daha sonra, çalışmalarda ve analizlerde kullanılan değişkenlerin tarihini, bilinen istatistiksel yöntemleri kullanarak bahsi geçen dönemdeki gelişimini sunacağız ve de kamu harcamalarının GSYİH kaynaklarının temel kaynağı üzerindeki etkisine ve çalışmada kullanılan araçlara ilişkin temel kavramların bazılarını açıklığa kavuşturduğu için, kamu harcamalarının GSMH'nın her bir ikincil kaynağı üzerindeki etkisini değerlendireceğiz.

4.2. Libya Ekonomisi

Libya ekonomisi petrol gelirlerine dayanan önemli gelişim ve kalkınma sağlanan ekonomilerden biridir; Libya ekonomisi, GSMH bir artışa neden olan ve de birikimi, yatırımı ve kişi başına düşen GSMH'yı arttıran yüksek oranlara ulaşmıştır. Libya ekonomisi gelişim, ekonomik ve sosyal yöndeki çabalara rağmen, 1980'lerin başındaki petrol fiyatlarının sert düşüşünün ardından açıkça görülen, az gelişmişlik özelliklerinden çoğunu devam ettirdiği için, Libya ekonomisi küçük yerel pazar boyutu ve iş kaleminin etkisizliği ile ve buna ek olarak özellikle gelişim olmak üzere ekonomik politikaların dengesizliği ve etkinliği nitelendirilmektedir. Petrolün keşfedilmesinin ardından doksanların başında, gerek toplam gerek kısmi düzey olarak, büyüme oranları gerilemiş; kalkınma hızının yükselmesine, kamu harcamalarının ve gerçek gelir standardının artmasına, ithalatların artmasına ve iş imkanlarının yaratılmasına neden olacak petrol ihracatından dolayı devam eden nakit akışlarının bir sonucu olarak ekonomik ve sosyal yapıda değişime neden olan, petrol Libya ekonomisinde bir dönüşüm aşaması meydana getirmiştir, büyüme hızına gelince, mevcut veriler petrol ihracatından sonra gelen döneme (1962-1969) dikkat çekmektedir ki bu dönem, dünyadaki en yüksek büyüme hızı olarak açıklanan en yüksek toplam büyüme hızını sergilemiştir; Libya GSYİH'sı yıllık (%22.6) bir

kalkınma hızı miktarına ulaşmıştır ve bunun bir sonucu olarak, ortalama bireysel gerçek gelir yıllık (%16) oranında artış göstermiş ve toplam stabil yatırım (GFCF) yıllık (%15.6) oranında bir yıllık kalkınma hızı miktarına ulaştığı için, mevcut durum yıllık (%16) oranında gerçek gelir aralığında artışa yol açmıştır, sektör düzeyine gelince; mevcut veriler petrol sektörünün yıllık (%46.7) bir büyüme miktarına ulaştığını, bina ve inşaat sektörünün yıllık bir büyüme miktarına (%19.9) ulaştığını, ardından değişim sektörünün (%16.6), ardından hizmet sektörünün (%13.4) ve son olarak ticaret sektörünün (%12.7) ulaştığını göstermiştir.

Petrol, önemli bir ekonomik gelişme unsuru olarak sermayede bir birikme süreci yaratabilmesi için Libya Devletine bir gelir artışı sağlamıştır; ödemeler dengesinde gösterilen yetersizlikten kurtulabildiği için, petrol keşifleri, ayrıca ürün kazancı ve maden arayan şirketlerden gelişim teknolojisine girilmesi, geleneksel sosyal ortamda değişimler yapılmasına neden olmuştur. Bu alandaki mevcut veriler, (1963) yılından bu yana petrol gelirlerinin kamu gelirleri oranında bir artış sergilediğini göstermiştir; petrol gelirlerinin brüt gelirlerdeki katkı oranı, (1962-1963) mali yılı süresince (%26) oranından ve (1968-1969) mali yılı süresince (%80) oranına kadar toplam gelirlerde artış göstermiştir; öte yandan, genel harcama (1955-1962) mali yılı süresince (%1.7) oranından ve (1963-1968) mali yılı süresince (%3.17) oranına kadar artış göstermiştir. Bu artışın büyük kısmı, yaşam standartlarının gelişim hızının sağlanması ve tarım sektörüne olan ilginin artması ile kırsaldan kente göçün durdurulması amacına sahip gelişim programının planlanmasından ortaya çıkmıştır; petrol ihracatının başlamasından sonraki ilk on yıldaki, eğitim, sağlık, ulaşım ve konut gibi kamu hizmetlerinin sağlanmasında kamu sektörüne bağlı olan artışa ek olarak, gelişim gerekliliklerinin ulaşılabilirliğini, sabit ekonominin sağlanmasını ve bireylerinin yaşamlarının iyileştirilmesini amaçlayan devlet ekonomik ve sosyal dönüşüm planına (1963-1968) bel bağlamıştır. Burada, (%43) oranında büyük bir kısmın tarım ve hizmetler sektöründe harcamaya sunulduğu, geri kalan (%57) kısmın ise petrol sektöründeki yatırımlara ayrıldığı yaklaşık (450) milyon Dinar gibi büyük miktarlar tahsis edilmiştir; bu açıklama ve tarihi gelişimden ortaya çıkan sonuçlarla, petrol sektörünün ekonomi faaliyeti üzerindeki denetiminde Libya ekonomisine eşlik edilmiştir. Ekonomik etkinliğe olan katkısı, (1958) yılında (%6.9)'dan (1964) yılında

(%53.9)'a daha sonra (1968) yılında (%62)'ye yükselmiş, diğer sektörlerin katkı oranı ise ılımlı olarak devam etmiştir.

4.3. Libya Ekonomisinin Yapılanması

Arap Libya toplumu, 1969'daki devrimden bu yana, ekonomik dönüşüm, ekonomik kuruluşlar, ürün oranı ve ekonomik faaliyet yönetmeliğinin hazırlanması, ayrıca ekonomik faaliyette bulunan farklı sektörlerin rolü dâhil olmak üzere, ekonomik, politik ve sosyal bir dönüşümden geçmiştir.

Bu dönüşümler, sosyal hareket ve bir çeyrek asırdır ulusal ekonominin geçtiği durum ile ortaya çıkmıştır.

Bu dönüşümlerin amacı, ulusal ekonomiyi tabiiyet ve yabancı etkilerden serbest kılmayı ve ekonomik ve sosyal gelişim amacına ulaşmak için, ulusal ekonomiyi Libya'lı insanların kamusal mülkiyetine ve bireylerin özel mülkiyetine dayanarak ulusal gelir ekonomisine dönüştürmeyi amaçlayan, sosyal olarak kabul edilen yönetmelikler ve kanunlar şeklinde tasarlanmış olan, esaslar ve ilkeler şeklinde yapısına ilişkin olarak ortaya çıkan ulusal ekonomi adımlarını takip etmektir.

Ulusal ekonomi yapısından ortaya çıkan gelişimin, sektörler ve ekonomik kurumlar unsurunun tamamen ortadan kaldırılmasına ihtiyaç duyduğu belirlenmiş ve farklı yönetmelik ve uygulanan ekonomik politikaların analizleri gösterilmiş ve ekonomik faaliyette sektörlerin ve kurumların rol oynadığı öğrenilmiştir. Bu alanda, bizler aşağıdaki hususlar ortaya koyularak bu konuya (Libya ekonomisinin yapılanması) odaklanmaya çalışacağız.

Birinci: Libya ekonomisinin yapılanması.

İkinci: Ekonomik faaliyette kamu ve özel sektörün rolü.

Üçüncü: Ekonomik faaliyet ve gelişimine yönelik hazırlanan yönetmelik.

Dördüncü: Ekonomik faaliyetin ve kurucu sektörlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik bir eğilim.

4.3.1. Libya Ekonomisinin Yapılanması

Özellikle kalifiye işçi olmak üzere sınırlı ulusal iş gücüne sahip yüksek büyüme oranına sahip bir toplum olarak nitelendirilmesinin yanında, Libya ekonomisi bir gelir kaynağı ve bir döviz kaynağı olarak petrol gibi bir doğal kaynağa dayanan nispeten küçük bir ekonomi olması şeklinde nitelendirilir ve coğrafi alan genişliği küçük popülasyonun gölgesindeki Libya'nın ayırt edici özelliklerindendir ve bu özellik, devletin iç kısımlarında ve kırsal alanlarında popülasyonun yayılmasına ve düşük popülasyon yoğunluğuna yol açmaktadır. Bununla birlikte, devletin çöl alanındaki genişlikten dolayı, nüfus yoğunluğu kıyıya nazır ana kentlerde artış göstermekte ve bu durum gelişim mücadelesinde karşılaşılan ek zorluklara ve yüklere neden olmuş ve mevcut olan en iyi olanakların kullanımını sınırlamıştır.

Libya ekonomisinin özellikleri, en önemlileri aşağıda verilmiş olan önemli değişkenler grubuna yansıyan bir dizi sonucu düzenleyen özelliklerdir:

- Ekonomik ve sosyal gelişimin sağlanmasında takip edilen stratejiler.
- Ekonomin faaliyetin yapısı ve farklı sektörlerin buradaki rolü.
- Yatırım, üretim ve kullanım yapısı.

GSYİH'nın yapısı, ekonominin yaşamakta olduğu sorunların doğasının bir yansıması olarak, ulusal ekonomideki yatırım ve kullanım türlerini ve performans düzeyini göstermektedir.

Gelişim çabaları olarak, dahili kaynaklarının genişlemesine yönelik amaçlara ulaşma, yatırımı tarım ve sanayi gibi ürün sektörlerine yönlendirerek petrole olan bağımlılığı azaltma ve ekonomik ve sosyal dönüşümün sağlanmasına insanları dahil etmeye çalışma ve gelişim bölgesinde bir denge sağlama stratejisini yönlendirmiş ve betimlemiştir.

Ekonomik etkinliğe göre GSYİH hakkındaki (1-4) Tabloda var olan verilerden yola çıkarak, aşağıdakiler gösterilmektedir:

- Petrol sektörü 1970 ve 1990 yılları arasında ürün yapısında daha az öneme sahip olduğu halde, petrol ve gaz sektörleri GSYİH'nın (%26) oranı ile katkı sağlamaktadır fakat diğer sektörlerle kıyaslandığında hala ilk sıradadır; bunun yanı sıra, petrol ihracatlarının ihracat toplamının (%98) kısmından fazlasını meydana getirdiği petrol sektörü ana döviz kaynağıdır.
- Ürün sektörlerinin 1970 yılından beri geçen dönemde yatırımdan elde ettiklerine rağmen, bir yandan petrol sektörü ve bir diğer yandan hizmet sektörleri ile kıyaslandığında, gayri safi hasılanın oluşmasında tarım ve dönüşüm sanayisi gibi ürün sektörlerinin düşük katkısı.
- GSYİH yapısında petrol sektöründen sonra kamu hizmetleri sektörü ve yapı sektörü sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer alır ve bunun nedeni, işgüçlerinin temel kullanıcıları göz önünde tutularak kamu hizmetleri sektörünün ekonomik faaliyette oynayacağı roldür.

(4.2) Tablodan yola çıkarak, aşağıdaki hususlara önem verilmektedir:

- Ulaşım, elektrik ve birikimler 1970 ve 1988 yılları arasında uygulanan yatırımların tamamını içerir ve bu da ulusal ekonominin altyapı projelerinin inşa edilmesine verilen öneme dikkatleri çekmektedir.

Tablo 4.1. 1970 ve 1990 yıllarında GSMH yapısı (dış gelir unsurlarının maliyeti ile)
(Milyon Dinar)

			Yapı (%)	
Ekonomi sektörleri	1970	1990	1970	1990
Tarım, ormanlar ve balıkçılık	33.1	423.5	2.6	5.4
Petrol ve doğal gaz çıkarma	812.6	2250.1	63.1	28.8
Üretim sanayi	22.5	573.1	1.7	7.3
Ticaret, restoranlar ve oteller	47.0	517.5	3.7	6.6
Para, sigorta ve emlak	13.0	336.5	1.0	4.3
Yapı	87.8	1020.5	6.8	13.1
Hareket, tasarruf ve ulaşım	43.2	442.5	3.4	5.7
Ev mülkiyeti	59.6	314.2	4.6	4.0
Kamu hizmetleri	161.6	1699.5	12.5	22.0

Tablo 4.2. Yatırımın ekonomik sektörlerin brüt döneme (1970-1988) katkısı

Sektör	Göreceli önem
Hareket, tasarruf, ulaşım, elektrik, gaz ve yaşam	32%
Kamu hizmetler, (eğitim ve sağlık)	16%
Sanayi	15%
Konut ve inşaat	12%
Tarım	12%
Diğer hizmetler ve petrol	10%

- Kamu hizmetleri sektörü (eğitim ve sağlık), uygulanan yatırım toplamının yaklaşık %16'sına sahip olduğu ekonomi sektörlerinin altyapısına yakın olarak ikinci sırada yer alır.

- Eğer tarım ve sanayi sektörünü bir ürün sektörü olarak ele aldığımız zaman, 1970 yılından bu yana uygulanan brüt yatırımın %27'sini işlettikleri ve bu şekilde yerel sabit sermaye oluşumunun altyapısından sonra ikinci sırayı alacakları sonucuna varıyoruz.

Kullanım yapısını incelediğimiz zaman, (4.3) Tablonun gösterdiği üzere, ulusal ekonomideki iş güçlerinin gelişiminde ve dağıtımında durabiliriz:

- Kamu hizmetleri sektörü, bu sektördeki çalışanların oranının brüt işgücünün nerdeyse %31'ini oluşturduğu, ulusal ekonomideki iş güçlerinin ana kullanıcısı olarak nitelendirilir.
- Tarım sektöründeki çalışanların göreceli önemi, 1970 yılında %29'dan 1990 yılında %18.5'e düşmüştür, bu dönüşüm ya tarım sektörünün iş güçlerine ve sermayenin yoğun doğasının (tarım makinesi) gösterdiği işgüçlerine yönelik daha az bağımlılığa ya da sanayi sektörünün büyümesine dikkat çeker ve toplumun önem verdiği ekonomik büyüme kuralı ile ulusal iş gücüne iş olanakları sağlar.
- 1970 yılı ile kıyaslandığında 1990 yılındaki iş güçlerini kullanan üretim sektörünün katkısında iyileşme fark edildiği halde, üretim sektöründeki kullanım oranı %9.8'i geçmez.

4.3.2. Ekonomik Etkinlikte Uzman Kamu Sektörünün Rolü

Ulusal ekonominin sınırlı mülkiyetlerine ek olarak, geçmiş dönem boyunca ekonomik ve sosyal gelişimin amaçları ve gereklilikleri, kamu sektörünü toplumun önem verdiği sosyalist dönüşüm şeklinde ekonomik faaliyette temel rolünü yerine getirmek zorunda bırakmıştır; burada yaşamaya ilişkin gelişmelerden ve (1976-1980) ekonomik ve sosyal dönüşüm planının ilk yıllarından, kamu sektörünün rolünde bir ilerleme ve özel sektörün rolünde bir gerileme olduğu fark edilmektedir. Aşağıdaki hususları göstererek şu sonuca varabiliriz (1992):

Tablo 4.3. *Ulusal ekonomide kullanım yapısının gelişimi 1970-1990(Yüzdelere)*

Ekonomik faaliyet	1970	1980	1990
Tarım, ormanlar ve balıkçılık	29.0	18.9	18.5
Petrol ve gaz çıkarma	2.3	1.4	1.6
Dönüştürücü Sanayiler	4.7	7.1	9.8
Yapı	11.3	21.3	15.4
Kamu yönetimi (eğitim ve sağlık hariç)	12.8	8.0	10.0
Eğitim hizmetleri	8.2	11.2	15.5
Sağlık hizmetleri	4.5	5.6	5.5
Diğer hizmetler ve sektörler	27.2	26.5	23.7

- 1973 yılından beri tüm kalkınma planları, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, ekonominin üretici tabanının çeşitlendirilmesi, petrole olan bağımlılığın azaltılması, öz yeterliliğin sağlanması ve bireylerin girdileri arasındaki farklılığın azaltılması amaçlarına ulaşmayı ve dengeli konumsal gelişmeyi sağlamak hedeflemiştir; bu amaçlar, kamu sektörünün üstlendiği durumlar ile bir karşılaştırma olarak kurumlar ve kamu sektörü şirketlerinin uyguladığı programlar, politikalar ve projeler şeklinde formüle edilmiştir.
- Ekonomik ve sosyal dönüşüm planı (1976-1980), ekonomik etkinliği oluşturan farklı sektörler arasında planlanan sabit sermaye yapısının oluşturulması ve geçmiş dönemde takip edilen destek türü ve kullanım politikalarına ve başka yollarla ödemenin kullanımının reddedilmesi ile ortaya çıkan yönetmeliğe sahip kamu ve özel sektör arasında yatırımın dağıtılması yoluyla kamu ve özel sektörün iş bölümünü belirlemiştir.

Kamu ve özel sektörler arasındaki yatırımlar aşağıdaki şekilde dağıtılır:

- Özel sektör sadece %10 yüzdeye sahipken, kamu sektörü (1973-1990) yıllarında uygulanan toplam yatırım boyutunun nerdeyse %86'sına sahipti.
- Tarım sektöründeki dağılım özel sektörde %6.9 olmasına karşın, kamu sektörünün tarımdaki yeri, brüt gelişimin nerdeyse %93.7'sine ulaşmıştır.

- Kamu sektörü endüstri yatırımı boyutunun nerdeyse %98'ine ulaşmış ve özel sektör brüt endüstri yatırımının %2'sine sahiptir.
- Ulaşım sektörünün yeri, ulusal ekonomi düzeyi üzerinden brüt yatırımın nerdeyse %18.9'udur; bunun yüzde 15.3'ü kamu sektörü ve yüzde 3.6'sı özel sektör içindir.

Bu yatırımlar diğer sektörlerle aynı şekilde dağıtılır, para hizmetleri, sigortalar, mülkler ve işletme hizmetleri gibi bazı sektörlerde olduğu gibi kamu sektörünün ekonomik faaliyetteki rolü özel sektörün ve bireylerin katkısı ile garantiye alındığı zaman, kamu sektörü bu sektörlerde uygulanan tüm yatırımlara sahip olmuştur.

Bu açıklamalar vasıtasıyla, bir dizi sonucun sağlanması planlanmıştır ve en önemlileri:

- Yolların, elektrik santrallerinin yapılması, şebekenin genişletilmesi, iletişim araçları yoluyla farklı alanlarla bağlantı kurulması ve havaalanlarının ve limanların yapılması ile ortaya koyulan, ulusal ekonomi altyapısının uygulanması.
- Farklı alanlarda pek çok fabrikanın ve üretim ve hizmet kuruluşlarının inşa edilmesi.
- Kamu tasarrufları, petrol gelirlerine ve petrol ürünlerinin ihracat gelirlerine bağlı olarak, bütün ekonomik faaliyetler için temel finansör haline gelmektedir.
- İnsan sayısındaki artış ve ardından kullanıcı sayısındaki artış ile büyüyen bir dizi mali yükü kararlaştıran durum olarak, Kamu sektörü toplumdaki çalışanların çoğu için temel kullanıcı haline gelmiştir.

Petrol krizlerinden sonra 1980'lerin ortasından bu yana, petrol geliri sınırlandırılmaya başlamıştır; kamu tasarruf gelirleri yerel kaynağı azalttığı ve dolayısıyla üretkenlik projeleri ve kamu hizmetlerindeki performans düzeylerine ve verimlilik oranlarına yansıdığı için, petrol ülkeleri ekonomik ve sosyal değişim programları ve projelerini bitirme güçlerini kısıtlayan mali sorunla karşı karşıya gelmiştir ki bazı yatırım projelerindeki gelirde bir düşüş meydana gelmiştir; buna ek

olarak ulusal ekonomi, yeni teknik ve gerekli araçlara ilişkin sanayi projelerinin yaptırılmasını durduran, dış kaynaklı baskı kuran teknik bir kuşatma ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu sorunlar ve üretime doğru dönüşümün sağlama almak ve alternatif bir petrol kaynağı bulmak, pek çok kamu projesinde yeniden ele alınmayı ve koşullarının değerlendirilmeye başlanmasını gerekli kılmakta, satışın teşvik edilmesine ve müşterek mülkiyet şeklinde çalışanlarına bazı kamu projeleri tanımaya ve daha sonra, ekonomik etkinliğin kamu altyapısının incelenmesine dayanmakta ve ulusal ekonominin yeniden yapılandırılması şeklinde bireysel girişimler katılımının desteklenmesine dayanmaktadır.

4.3.3. Hazırlanan Ekonomik Faaliyet Yönetmeliği

Ekonomik faaliyetin düzenlenmesi ve yapılandırılması olan aşamaları üç ana aşamaya ayırabiliriz (Abdul Qader Shihab, 1993, P 15-19).

Birinci Aşama: Bu aşama, yabancı şirketlerin denetiminden ulusal ekonomiyi serbest bırakmaya ve kamu ve özel sektörler ile ekonomik faaliyetinin gerçekleştirilmesine dayanması ile betimlendirilir; bu aşama, bu kanunların yayınlanması ile betimlenmiştir:

- 1970 yılı (65) sayılı kanun, denetlenmesine ilişkin sanayi ve ticaret hükümleriyle bağlantılı bazı kuralları ortaya koymaktadır; bu kanun, Libyalılar haricinde diğer şahıslar üzerindeki ticari faaliyet yapma engelini kapsamaktadır. Libyalı şahıslar veya Libya şirketleri ise, katılım şirketlerinin sermayesinin %51'inden daha az olmayan bir orana sahip olmalıdırlar.
- 1970 yılı (80) sayılı kanuni sigorta şirketlerinin kamulaştırılması.
- 1970 yılı (153) sayılı kanun, Libya'daki çalışan banlardaki yabancı kısımların kamulaştırılması, Libya'nın buradaki katkısının yeniden düzenlenmesi ve sınırlandırılması; bu kanun, Libyalılara ait olmayan şirketlerin bankacılık işlemleri yapmasını engellemiş ve bu kanun çıkarıldığı dönemde Libyalı olmayanların sahip olduğu stok malların mülkiyetini ülkeye devretmiştir.

- 1975 yılı (86) sayılı kanun arabaların ticareti ve dağıtımını organizasyonu ile ilgilidir; araba ticareti faaliyeti altı şirket ile sınırlıdır, daha sonra topluma ait kamu şirketlerine katılmıştır.

İkinci Aşama:

Genel anlamda ekonomik faaliyetin ve özel anlamda ticari faaliyetin gerçekleştirilmesi ile bireyler yerine topluma ait olan ülkenin, şirketlerin ve faaliyetin yenilenmesi için talimatlar hazırlanması ile tanımlanmaktadır; mülkiyeti, bu aşamadaki en önemli yönetmelikleri ve kamu kuruluşları ve şirketlerine yönelik ithalat ve ihracat faaliyetine sınırlama getiren dış ticaretin kamulaştırılması yasasının yayınlanmasını düzenlemektedir. 1984 yılı (8) sayılı kanun ise, ticari ilişkileri özelleştiren bazı denetimlere yönelik yayınlanmıştır; bu kanunla, Libya'daki yasal şahıslar ve gerçek kişilerin ticaret veya simsarlık işleri yapması engellenmiştir. Daha sonra, arazi mülkiyetini iptal eden 1986 yılı (7) sayılı kanun yayınlanmıştır.

Üçüncü aşama:

Katılımcıya ilişkin kurallar hakkındaki 1985 yılı (9) sayılı kanunun yayınlanmasını, bireylerin, katılımcı ve müşterek olarak, tarım, sanayi ve üretim işleri ve işkolları, doğrudan kendisini hesaplamak için doğal el sanatları ile iş ve üretim yaptıkları, yeni ekonomik faaliyet yapısı yoluyla veya bu konuyu belirten 1985 yılı (9) sayılı kanunun emrettiği denetimlere ve hükümlere göre katılımcı kuruluşla diğerlerinin paylaşılması yoluyla üretimdeki dönüşüm aşamasının başlangıcı olarak değerlendirebiliriz.

Ekonomik etkinliğe ilişkin bazı rollerle alakalı 1988 yılı (8) sayılı kanun olarak, bu kanun bireylerin kendilerinin veya başkaları ile ortaklık halinde, tarım, hayvan otlatma, sanayi, iş alanları, mal dağıtımını ve toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetlerin veya herhangi bir ekonomik faaliyetin gerçekleştirilmesi alanında ekonomik faaliyet gerçekleştirmesini sağlar; bütün bunların amacı, diğerlerinden faydalanmadan toplumun üretim kapasitesinin arttırılmasıdır.

1988 on dördünde gerçekleştirilen genel Halk kongresinin hazırladığı temel halk kongresi kararlarının uygulanması, genel halk kongresi hakkında yayınlanan (427) sayılı karar ekonomik birimlerin müşterek mülkiyetinin uygulanma kuralları ile alakalı olarak yayınlanmıştır; söz konusu kararın ikinci maddesi, genel halk komitelerinin kalite üzerinden yönetilmesini ve bu kararın kuralına göre şirketlere ve kolektif şirketlere dayanarak müşterek mülkiyet için belediyelerin halk komitelerinin tamamlayıcısı olan birimlerin mülkiyetinin ilerletilmesi üzerinden yönetilmesini şart koşturmuş; beşinci maddesi ise, katkıların tüm ekonomik birimlerde (10,000) on bin Libya dinarını geçmemesi koşuluyla, bu kararın hükümlerinin geçerliliği altında, her ürün veya vatandaşın her ekonomik birime katkıda bulunma hakkına sahip olduğunu ifade eder. Beşinci madde aynı zamanda, ekonomik birimin katkı önceliğinin üreticiler için daha sonra her bir ekonomik birimde daha önce katkısı olmayan vatandaşlar için ve daha sonra vatandaşların geri kalanı için olmasını şart koşar.

Daha sonra, ekonomik faaliyetin gerçekleştirilmesi hakkındaki 1992 yılında yayınlanan (9) sayılı kanun, ekonomik faaliyet yapmak için özel girişimlere kapının açılması ile genişlemiştir ve bu kanunun ikinci maddesi aşağıdakileri kapsamaktadır:

“üretim alanları, malların dağıtımı ile ilgili ekonomik faaliyette bulunan, eğitim, sağlık, tarım, sanayi, ticaret, turizm, ulaşım, mülkiyet ve finans ve aynı zamanda avukatlık ofisi, medikal, mühendislik, muhasebe, sözleşmeler ve yayımcıların dokümantasyonu, mali, ekonomik ve yasal danışmanlık, ticaret, metal yapım ve diğer faaliyetler gibi iş ve profesyonel zanaat gibi hizmetleri sağlayan bireyler ve yasal kişilere yönelik.”

Bu kanunun üçüncü maddesi, (9) sayılı kanunun ikinci maddesinde şart koşulan, aşağıdaki imgelerden biri ile gerçekleştirilen ekonomik faaliyeti kapsamaktadır:

- Sermaye şirketleri.
- Kurumlar ve kamu şirketleri.
- Şirketler.
- Tutsakların faaliyeti.
- Bireysel faaliyet.

Kanun, katılım şirketindeki hisselerin sayısını ve değerlerini kapsayan kuruluşlar, kamu şirketlerinin ve katılım şirketlerinin oluşturulmasına ilişkin dayanakları ve denetimleri belirlemiştir.

1992 yılı (9) sayılı kanunun çıkarılmasının yanı sıra, genel halk komitesi hakkında bir dizi karar yayınlamıştır ve en önemlileri şunlardır:

- Kurum, şirketler ve kamu ekonomik birimlerin mülkiyet listesi hakkındaki 1993 yılı (300) sayılı genel halk komitesi kararı.

“Başlangıç Hükümleri” listesinin ilk bölümünün (1) sayılı maddesi, “bu listede şart koşulan mülkiyet kuralının uygulanmasında, kurumların ekonomik faaliyette bulunan ve aşağıdaki birimlerde sağlanan varlıklar anlamına gelmesini şart koşmuştur:

- Kurumlar, tesisatlar ve kamu şirketi.
- Ülkeye veya genel yasal şahıslara kısmen veya tamamen ait olan katılım şirketleri.
- Tesisler, ekipman ve Medeni Hukukun (87) sayılı maddesi altında kamu maliyesine girenlere ilişkin her şey.

Genel olarak, bu listenin kuralları devlet tarafından aktifleştirilen ekonomik faaliyetin her bölümüne dayanmaktadır.

Liste, aşağıdakileri kapsayan tesisatlar ve araçlarının usulü ve mülkiyetini göstermektedir:

- Doğal veya yasal kişilere tesisatın hisselerinin bir kısmının verilmesi.
- Toplam tesisata sahip olma ve mülkiyet paylarının verilmesi.
- Tesisatın fesih edilmesi ve filtrelenmesi ve yasal varlığının sonlandırılması.
- Değerlendirme komitelerinden herhangi bir tavsiye ve diğer öneriler.
- Mülkiyet araçları aşağıdaki gibi seçilmiştir:
- Mülkiyet tesisatları için merkez kurul.
- Merkez kurul sekreterliği.

- Sektörel komiteler.
- Sahip olunan farklı tesisatlar için oluşan ve uzmanlardan faydalanan değerlendirme komiteleri.
- İthalat ve ihracat faaliyetine başlanmasına ilişkin kurallar hakkındaki 1990 yılı (1207) sayılı genel halk komitesinin kararı.
- Toptan ticaret faaliyeti hakkındaki 1993 yılı (43) sayılı genel halk komitesi kararı.

Bankacılık sektörü ile ilgili olarak, 1993 yılı (1) sayılı kanun, 1963 yılı bankacılık kanununun yerine, bankalar, nakit ve sigorta ile alakalıdır. Kanun, vatandaşlar için ticari bankalara sahip olunmasını ve bireylerin şirketlere (bankacılık şirketleri) katılım sağlamasını şart koşturmuş; burada şirketin sermayesi, bir hisse payının on dinardan az olmayacağı şeklinde hisse paylarının ayrılmasını yoluyla on milyon dinarın dağıtımından daha az olmayacaktır ve buna karşın, yeni bankacılık kanunu ulusal olmayan bankalara Libya'daki yabancı bankaların sunduğu yeni acenteler veya ofisler açmasına olanak vermiş ve toplum üyelerinin yabancı para ile hesapları açmasına ve bunu sürdürmesine olanak vermiştir.

Toplumsal bu yeni yönergeleri, kamu mülkiyetinden toplum üyeleri için müşterek mülkiyete, katılımcı ve bireysel mülkiyete geçilmesi ve ekonomik özgürlük oluşturmak ve güçlendirmek için ulusal ekonomiyi yeniden yapılandırmaya yönelik genel çerçeve ile alakalıdır.

4.3.4. Ekonomik Faaliyetin ve Kurucu Sektörlerinin Yeniden Yapılandırılmasındaki Yönetmelik

Vatandaşları üretim faaliyetlerine iterek ekonomik performansın etkililiğini artırmayı amaçlayan ekonomik özgürlüğü desteklemektedir; sektörlerin ve ekonomik faaliyetin yeniden yapılandırılmasını ve katılımcı ve bireysel mülkiyete geçilmesini gerektiren, yayınlanan yönetmelikler ve kanunlar olarak, bu yönetmeliklerin temel amacı bir dizi amacın gerçekleştirilmesidir ve en önemlileri de:

- Ekonominin ürün bazının çeşitlendirilmesi ve tek gelir kaynağı olarak petrole olan bağımlılığın azaltılması ve turizm hizmetleri, ihracat sanayileri ve bankacılık hizmetleri gibi ürün ve hizmet etkinliğine fazla sayıda toplum üyesinin katkıda bulunmasını sağlamak.
- Fazla sayıda toplum üyesi ve aile ve bireysel kurumların ekonomik faaliyette pay sahibi olması ki bu durum ekonomik etkinlik temelini genişlemesine, mülkiyet temelini genişlemesine ve bireyler için daha fazla ekonomik özgürlüğe ulaşılmasına yardımcı olacaktır.
- Kamu hazinesi üzerindeki yükleri azaltmak; bu yolla kamu hazinesinin finansman yükünün taşınmasını, kurumun dağıtılması veya tökezlemesini önler ve desteklemeye devam eder.
- Ekonomik performans etkinliğini arttırmak ve mevcut kaynaklarının kullanımından olası en yüksek gelire ulaşmak için ulusal ekonomide ekonomik kaynakların en iyi şekilde özelleştirilmesini sağlamak.
- Mili hazinenin doldurulması ve hazineyi üretim projelerine yönlendirmek, ulusal ekonomiye desteği ile katkı sağlamak.

Üretim şirketleri:

Daha önce bahsettiğimiz üzere, Libya ekonomisinde meydana gelen önemli gelişimlerden biri, üretim şirketlerine yönelmektir. Şirketler, bireylere, kendi başlarına, tarım ve sanayi işleri ve üretim türünde meslek, zanaat ve iş yapma olanağı tanıyarak şirketlerin işlerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi için bir miktar bireysel katılım ve katılım yoluyla başkaları ile, ekonomik etkinlikteki bireysel katkının bir iş formudur; mini şirketler veya sanayiler için idari bir plan, şirketlerin faaliyet planları ve programlarının uygulanmasına ve şirketlerin faaliyetinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi ile dahil edilen araştırmalar ve çalışmaların yapılmasına yönelik görevini oluşturmuştur.

Tablo 4.4. *Faaliyet yönlerine göre üretim şirketleri*

Faaliyet	Sayı
Gıda sanayi	1330 Şirket
İplikçilik Tekstilleri & Deri	2958 Şirket
Mobilya ve kağıt	766 Şirket
Kimyasal sanayi	1027 Şirket
Yapı malzemeleri sanayi	663 Şirket
Mühendislik ve metal sanayi	3479 Şirket

1986'dan bu yana, farklı sanayi, tarım ve hizmet alanlarında yaklaşık 10223 şirkete ulaşarak, pek çok şirket düzenlenmiştir. Tabloya (4.5) bakınız.

Bu şirketler, ekonomik fizibilitesine uygun olarak faaliyeti için yeterli finansman elde etmiştir; farklı faaliyetlerdeki katılımcıya krediler verilmiş ve brüt değeri 1981 yılından 1992'ye kadar olan dönemde 46.87 milyon dinara ulaşmıştır ve bu da (4.5) tabloda gösterilmiştir.

(4.1) numaralı grafik form, (1981-1992) dönemi boyunca gelişim Bankası tarafından finanse edilen şirketlerin sayısındaki gelişimi ortaya koymaktadır.

(4.1) numaralı formdan yola çıkarak, 1985 yılı (9) sayılı kanunun çıkarılmasının ardından şirketlerin kurulması ve başlatılmasındaki gelişmenin apaçık bir faaliyet sergilediği ve finans kredileri elde eden şirketlerin sayısındaki büyümenin 1988 yılında en yüksek rakama ulaşmaya kadar gelişim gösterdiği ifade edilmiştir. Fakat krediler ile finanse edilen şirketlerin sayısı, gelecek yıllarda biraz daha azalmıştır ve bu durum, ekonomik faaliyete ilişkin olarak 1988'den sonra çıkarılan kanunların gölgesinde, bireylerin farklı ekonomik faaliyetler yapmaya yönelmesinin bir sonucu olabilir.

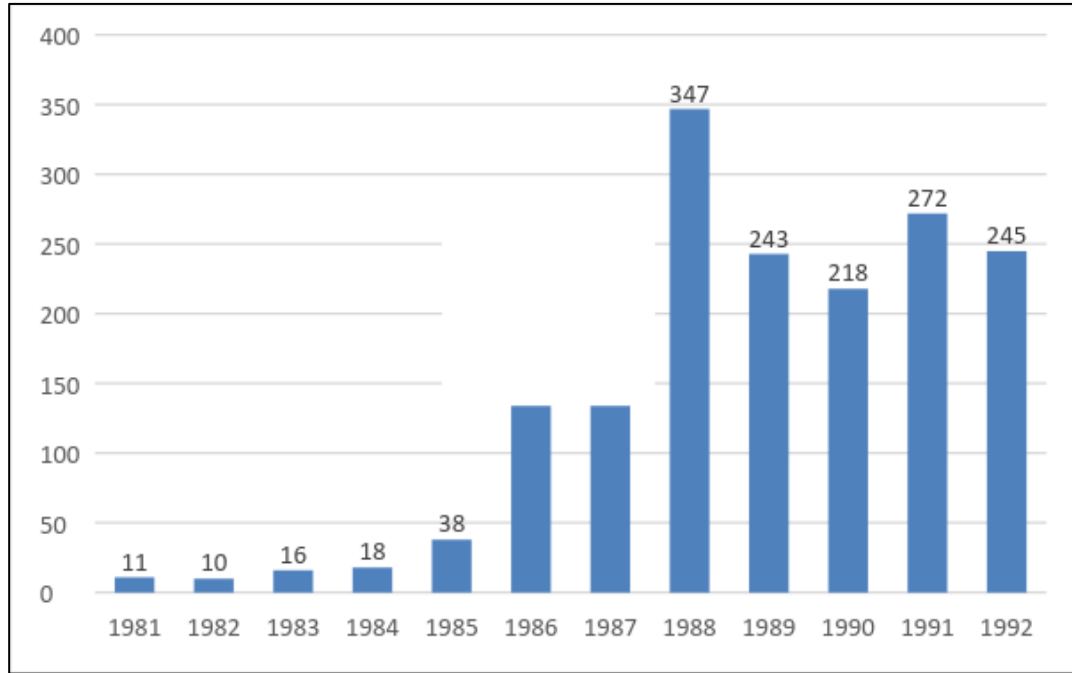
(4-6) Tabloda gösterildiği üzere, gerçek kredi verme dağılımı incelenerek ekonomik faaliyete göre dağıtım şirketlerini durdurulabilir.

(4.2) numaralı form ise, (1981-1992) dönemindeki şirket faaliyetlerini finanse etmek üzere kabul edilen miktarları göstermektedir.

Faaliyet türüne göre dağıtım şirketleri ile bağlantılı olan durumlar açısından, gıda sanayisi faaliyetlerinin önem açısından ilk sırada yer aldığı, plastik sanayileri faaliyetinin hemen yanında yer aldığı, tekstil sanayileri daha sonra da mineral faaliyetleri ve hizmet şirketlerinin ise sırayla ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sırada yer aldığı ve geri kalan diğer şirketlerin onuncuya kadar altıncı sırada yer aldığı (4.6) numaralı tablodan ve (4.2) numaralı formdan açıkça görülmektedir. Bu tür ise, ilk olarak gıda mallarının tasarrufuna ilişkin karı ve daha sonra yerel olarak taneli B.V.S. gibi bazı yerel hizmetlere dayanan sanayinin yapılmasını açıklamaktadır.

Tablo 4.5. *Katılımcının finanse edilmesi için bankaların finansmanı ile kabul edilen talepler*

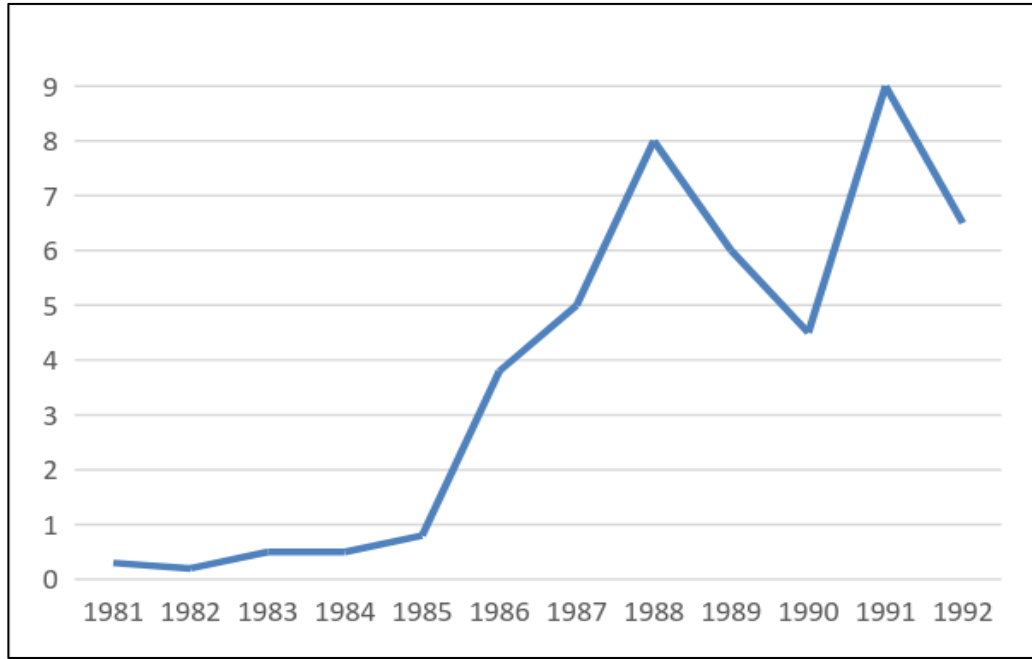
Yıllar	Anlaşma numarası	Yüzde %	Nakit (Dinar)
1981	11	0.59	154237
1982	10	0.54	115317
1983	16	0.86	245569
1984	18	0.97	189990
1985	38	2.04	966500
1986	182	9.78	3495778
1987	260	13.98	5717626
1988	347	18.66	8103400
1989	243	13.07	7061156
1990	218	11.72	4575100
1991	272	14.62	9794800
1992	245	13.17	6440900
Brüt dönem	1860	100.0	46869873

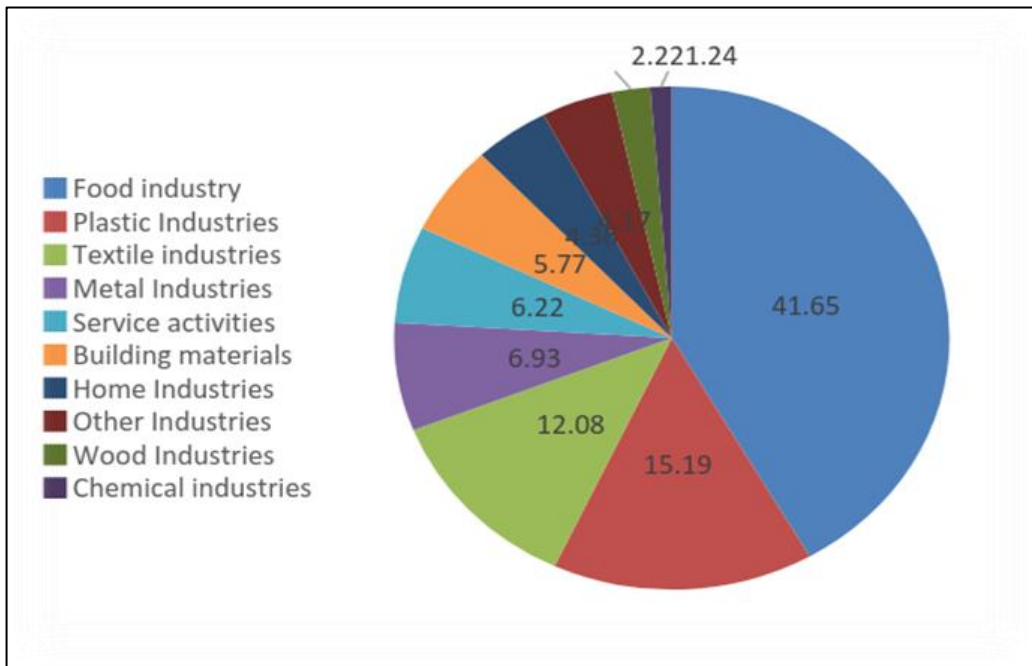
Şekil 4.1. Krediler ile Finanse edilmesi Kabul edilen Şirketlerin Sayısındaki Gelişme (1981-1992)

Tablo 4.6. (1981-1991) dönemindeki ekonomik faaliyete göre, finanse edilen şirketlerin sayısı ve alınan miktarlar

Faliyet Türü	Şirketlerin sayısı	Yüzde (%)	Değer (Dinar)
Gıda sanayileri	469	41.65	7497209
Plastik sanayileri	171	15.19	5487228
Tekstil sanayileri	136	12.08	2166543
Hizmet faaliyeti	70	6.22	1773464
Yapı malzemeleri	65	5.77	4845807
Orman sanayileri	25	2.22	1041300
Metal sanayileri	78	6.93	2622433
Kimyasal sanayiler	14	1.24	370550
Ev sanayileri	49	4.35	1336056
Diğer sanayiler	47	4.17	173503

Şekil 4.2. Kooperatiflerin finanse edilmesi için kabul edilen miktarların gelişimi (1981-1992)

Şekil 4.3. Katılımcı faaliyet oranı yapısı ve kooperatiflerin faaliyetinde farklı faaliyetlerin önemi (1981-1991)

Pazar ihtiyaçları, tekstil ve mineral sanayilerinin ihtiyaçları gibi şirket faaliyetlerinin yönlendirilmesinde temel bir rol oynadığı için, üretim ve plastik sanayi buna dayanmaktadır.

Genel olarak, şirketler sektörünün büyük bir gelişime ve özellikle gelişim bankası olmak üzere bankalar tarafından sağlanan, finanse etme gücü ile büyük bir teşvike sahip olduğu söylenebilir; malların tasarrufu ve vatandaşlar için yeni büyük iş olanakları ile ve bireylerin ekonomik refah düzeyinin iyileştirilmesi için dağıtılması yoluyla ulusal ekonomi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

- **Fabrikalar ve Kuruluşların Mülkiyeti**

Üretimdeki dönüşüm yoluyla topluma yönelik yeni yönelimin ışığında, ulusal ekonominin ürün tabanını genişletmek ve etkinliğini arttırmak amacıyla, üretim şirketlerinin yanı sıra, şirketlerin fabrikaların ve kuruluşların mülkiyetine olan ve akabinde ülkeye ve bu fabrikalarda ve kuruluşlardaki çalışanlara yönelim olarak bir diğer yönelim aydınlığa kavuşturulmuştur.

Bu yönelim, müşterek mülkiyet biçiminde ülkenin ve işçilerin sahip olduğu bu kamu ekonomik tesisinin mülkiyetinin bu konu üzerinden işletilmesi anlamına gelir.

Çalışanlarının mülkiyetinde olan tesislerin ve fabrikaların sayısı hakkında yeterli mevcut veri olmadığı halde, fakat 1989'dan beri, sahip olunan tesislerin sayısının arttığı fark edilebilmektedir. Mülkiyetteki kuruluşlara olan yönelmeyi ortaya koymak için, çalışanların olan bazı fabrikalar ve kuruluşlara ait birtakım örnekler veriyoruz; bu kuruluşlara gelişim bankasından kolaylıklar sağlanmıştır. Tablo (4.7), faaliyet türüne göre fabrika mülkiyetine ilişkin bir açıklama göstermektedir.

4.3.5. Fabrikalara ve Kuruluşlara Sahip Olma Yolu

1992 yılı (9) sayılı kanun ile ve de genel halk komitesinin yayınladığı 1993 yılı (300) sayılı karara göre bu kanunun idari düzenlemesi ile, ülkenin kısmen veya tamamen sahip olduğu kuruluşların mülkiyeti, bu amaçla oluşturulan merkez komitenin şart kıldığı denetimler ve prosedürlere göre bireylere doğru yönelmektedir.

Merkez komite, sahip olunan farklı kuruluşların komitelerinin değerlendirmesini yapmayı, bu kuruluşların değerlendirilmesi görevini, mali ve yönetim durumuna dair bir beyanın ibrazını ve kendisi için iyi olanlara dair önerilerde bulunmayı

üstlenmektedir; ayrıca merkez komite, değerlendirme komitesinin raporlarına ilişkin bir inceleme yapmakta ve bu değerlendirmeye eşlik etmektedir; bu önerilerden biri:

- Sıradan veya yasal bireylere kuruluşların paylarının bir kısmının verilmesi
- Kuruluşlara tam olarak sahip olma ve hisselerinin satışa koyulması.
- Kuruluşların Ayrılması ve Filtrelenmesi ve yasal varlığının bitirilmesi.

Merkez mülkiyet komitesi, uzman sektördeki genel halk komitesinin sekreterliğine sunulan raporu kapsamaktadır; bu hususlar:

- Kuruluşun değerlendirme sonuçları.
- Kuruluşun kar beklentileri.
- Mülkiyet raporu hakkındaki hisse payı sayısı tahmini.
- 100 dinarı aşmayacak fiyatlar ile hisse paylarının satışının belirlenmesi.
- İnişleri ve çıkışları ile sıradan vatandaşa yönelik maksimum mülkiyet tahmini.

Tablo 4.7. *Faaliyete göre çalışanlara sahip bazı fabrikalar*

Fabrika	Faaliyet Türü
Ain Zara	Saj Sanayi
Al-Nasir	Mobilya Sanayi
Al-Hadaf	Metal Sanayi
Al-Anataq	Alüminyum Sanayi
Thewret Al-Hejara	Alüminyum Sanayi
Tahrir Al-Shagila	Alüminyum Sanayi
Al-Entesar	Sakal Sanayi
AboSeleem	Giyim Sanayi
Teriq Al-Matar	Giyim Sanayi
Emel Al-Muntjeen	Polygonal Saj
Al-Shroq	Alüminyum Sanayi
Al-Fatih	Alüminyum Sanayi
Al-Selawi	Giyim Sanayi
Al-zi Al-Watani	Giyim Sanayi
Al-Weethiqa Al-Khathra'a	Alüminyum sanayi

Bu modelden yola çıkarak aşağıdaki hususlar belirtilmiştir:

- Sonraki dayanak, kuruluşun değerlendirilmesi ve mali durumunun bilinmesi ve ekonomik olarak uygulanabilir kuruluşa sahip olma gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.
- Amacı, en yüksek birey sayısını kapsayacak şekilde kuruluşların mülkiyet temelinin genişletilmesidir.
- Bu kuruluşlarda çalışanlara sağlanan mülkiyet.
- Kuruluşların mülkiyet yönetimi, bilimsel temellere dayanarak ve kuruluşların amaçlarına ulaşmasının temin edilmesi ile, hisse paylarına göre mülk sahiplerini (yeni mülk sahipleri) seçmektedir.

4.3.6. Beklenen Sonuçlar

Yeni ekonomik yapı amaçlarına ulaşmaya dair beklentiler, ulusal ekonomi için bir dizi olumlu sonuç doğuracaktır ve bunlardan en önemlileri:

- Sahip olunan üretim tesislerindeki çalışma oranının arttırılması ve mali ve yönetsel verimliliğinin yükseltilmesidir.
- Alternatif bir gelir kaynağı sağlayarak katkıda bulunan üretim bazının bulunması ve ulusal ekonominin inşa edilmesine bireylerin daha iyi bir şekilde katılması.
- Kamu hazinesinin omuzlarını sıkan kuruluşlardan kurtulmak ki bu durum, pek çok yararlı harcama yolu ile kullanılabilecek finansman kaynaklarının sağlanması ile sonuçlanacaktır.
- İlk olarak, yeni faaliyetten gelen gelirlerden alınan vergiler; ikinci olarak, bu kuruluşların dayandığı kamu hazinesi desteğinin yükseltilmesinden gelen ekstralar yoluyla kaynaklar ile kamu hazinesinin arttırılması.
- Yeni iş olanaklarının yaratılması ve bireylerin yönetmekte olduğu ürün ve hizmet gelirlerinden gelirlerin oluşturulması.
- Doğrudan mülkiyet ve sorumluluklarının alınması ile bireylere mülkiyeti sağlanarak, kamu kuruluşlarının muzdarip olduğu bariyerler ve bürokrasiden kurtulmak.

4.4. Libya Ekonomisinin Gelişimi

Libya ekonomisi dört aşamaya dikkat etmiştir: ilk aşama, Libya tarihindeki büyüme dönemlerinin daha hızlı bir dönemi olarak nitelendirilen, 1962 yılından 1969 yılına kadar yayılan dönemken, ikinci aşama sermaye birikiminin en önemli dönemi olan 1970 yılından 1981 yılına kadar yayılan dönemdir; üçüncü dönem, petrol keşfinden sonra Libya ekonomisinin duyurduğu daha hızlı bir daralma dönemi olan, 1982 yılından 1988 yılına kadar yayılan dönemdir ve bu dönem, bir yandan petrol fiyatlarındaki büyük düşüş yüzünden büyüme hızında önemli bir düşüşü ve pek çok ekonomik çıkmazın ortaya çıktığını ifade edilmiştir; dördüncü döneme gelirsek, bu dönem, ekonomik hatalardan doğan temel bir değişimin nitelendirildiği, piyasa sistemi ile çalışmaya doğru bir dönüşümün sergilendiği, ekonomik bir onarım olan, özel sektöre ekonomik faaliyete katkıda bulunmak için en büyük fırsatı veren, ülke rolünü kısıtlayan ve yatırım ve finansa ve nakit politikasına ilişkin mülkiyet türünde pek çok değişim meydana getiren, 1989 yılından günümüze kadar yayılan dönemdir ve bu aşamaları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

Birinci: büyüme aşaması (1962-1969)

Bu dönem, nispeten çok fazla türde çok yönlü faaliyetlerin yanı sıra, kalkınmada yüksek oranlara ulaşılması ve üyelerin GSYİH'daki payının artırılması ile Libya yapısında temel değişimlerle karşılaşılan aşamanın başlangıcı olarak bilinmesinin yanı sıra, fazla sermaye aşaması ve hızlı büyüme ile bilinen, Libya ekonomisinin dönüm noktası olarak ifade edilir.

İkinci: ekonomik canlılık aşaması (1970-1981)

Daha önce bahsettiğimiz üzere bu aşama, yıllık ortalama (%13) ulaşan gerçek GSYİH'nın büyüme sağladığı, büyüme hızındaki artış ile ortaya koyulan emsalsiz bir ekonomik canlılık sergilemiştir; ortalama yaklaşık (%7.5) olan tüketici fiyatları endeksindeki göreceli değişim ile ölçülen enflasyon oranının düştüğü, bu büyüme üyelerin GSYİH'daki payı ortalamasındaki artış ve kamu fiyatları düzeyindeki düşüş ile gelmiştir. Buna ek olarak, bu dönem iş düzeyindeki artış dolayısıyla işsizlikteki düşüş ile betimlenmiştir; bu dönemde, ulusal ekonominin bu dönem zarfında kontrol

ettiği yükselme eğilimi pek çok fabrikaya dayanmaktadır ve bu eğilimlerden en önemlisi, gelirlerin harcanmasında hızlı bir büyümeye ve ekonomik yaşamda ülke tarafından en büyük rolün oynanmasına yol açarak, ulusal pazarlardaki petrol fiyatlarındaki artıştır. Bu dönem ayrıca, (1973-1975) yılları Üç taraflı Kalkınma Planı, bu yapıyı hedefleyen, (1976-1980) yılları Beş Yıllık Plan devreye koyularak, Libya'nın planlama faaliyetine yönelik yenilenmesini duyurmuştur.

Üçüncü: Ekonomik durgunluk aşaması (1982-1988)

1986 yılında petrol varili fiyatının, on dolarlık varilin altına düştüğü ve bunun da, kamu harcamalarının kontrol edilmesi, kemer sıkma politikaların takip edilmesi ve İkinci Beş Yıllık Planda (1981-1986)listelenen pek çok ekonomi projesinin uygulanmasının durdurulması konularında devleti sınırlayan, petrol gelirlerinde düşüşe neden olduğu bu dönem, Amerikan dolarının bozdurulmasında bir düşüşün ve dünya petrol fiyatlarında büyük bir düşüş olduğunu göstermiştir.

Bu durum şüphesiz, negatif fabrikalar anlamına gelmesi kadar, ülkenin başlattığı kalkınma projelerinin uygulanmasını tamamen durdurması anlamına gelmez.

Tablo 4.8. (1970-2005) dönemindeki en önemli ekonomik göstergeler

yıl	GSYİH		GSYİH (Sabit fiyatlar)		Petrol gelirleri		Enflasyon oranı
	değer	kalkınma hızı	değer	kalkınma hızı	değer	kalkınma hızı	%
1970	1288.3	-	4442.4	14.2	508.2	-	0
1971	1587.5	23.1	3813.7	9.6	681.5	34.1	5.6
1972	1753	10.5	4076.7	20.3	644.6	-5.4	-4.3
1973	2182.7	24.5	8251.5	86.2	603.1	-6.4	5.7
1974	2795.2	28.1	7719.1	-6.5	1636.9	171.4	5.7
1975	3674.3	31.5	9691.3	25.5	1290.4	-21.2	9.1
1976	4768.1	29.8	11408.6	17.7	2023.1	56.8	12.9
1977	5612.7	17.7	10370	-9.1	2584.2	27.7	12.2
1978	5496.1	-2.1	13723.8	32.3	2139.8	-17.2	22.8
1979	7603	38.3	18071.6	31.7	3634.6	69.9	19.4
1980	10237	34.6	10370	-19.5	4940	35.9	10.4
1981	9003.3	-12.1	14543.5	-0.5	3420	-30.8	4.6
1982	8359.2	-7.2	14477.1	-9.3	3230	-5.6	10.6
1983	8139.5	-2.6	13135.3	-14.1	2513	-22.2	12.5
1984	7521.7	-7.6	11278.5	-5.7	2125	-15.4	8
1985	8050.2	7	10639.7	6.8	1831	-13.8	4.2
1986	8402.4	4.4	11367.8	-14.7	1074.4	-41.3	4.5
1987	6751.4	-19.6	9696.5	7.6	1029.7	-4.2	3.3
1988	6904.9	2.3	10431.4	7.2	898	-12.8	1.3
1989	6781.5	1.8	11182.4	3.7	1093.2	21.7	7.6
1990	7672	13.1	11598.4	9.9	1161	6.2	10.5
1991	10612.5	38.3	12752.2	-1	1551	33.6	10.7
1992	10789	1.7	12631	2.8	2129	37.3	11.2
1993	11353.5	5.2	12980.2	0	1414.2	-33.6	14.7
1994	9913.5	12.7	12986.2	0.9	1316.6	-6.9	11.5

Tablo 4.8'in devamı

1995	10048.7	1.4	13106.3	3.9	2444.2	85.6	12.2
1996	11631.3	15.7	13620.3	1.3	3400.4	39.1	13.2
1997	12887.9	10.8	13800.5	0.4	3704.9	9	5
1998	11985.9	-7	13861.2	0.1	3543.5	-4.4	1.5
1999	14285.8	19.2	13875.8	2.4	3268	-7.8	-2.9
2000	17715.4	24.4	14203.5	5.1	2170	-33.6	-8.9
2001	18720.7	5.3	14927.5	1.1	3549	63.5	-9.8
2002	25914	38.4	15095.3	7.1	6551	84.6	-2
2003	31731.6	22.4	16160.8	5.4	3929	-40	-33.6
2004	41576.8	31	17025.7	5.6	10731	173.1	-2.3

Pozitif fabrikalar etkisini atlattığı, Libya ekonomisi üzerindeki etki çok güçlüydü; bu etki ekonominin, ekonomik büyüme oranlarındaki düşüş ile ve fiyattaki şişkinlik ortalama yaklaşık (%50) oranına ulaşırken, fiyatlardaki büyüme oranının düştüğü işsizlik oranlarındaki yükselme ile ortaya çıkan ekonomik gerileme aşamasına girdiğini saptamıştır.

Bu faktörler üzerinden, kara borsanın, paralel döviz piyasasının ve ödemeler dengesinin bozulmasının birlikte ortaya çıktığını saptarken, bütün bu faktörler, Libya ekonomisinin itibarının düşmesine dolayısıyla, iç ve dış, daha fazla mali dengesizliğe ve farklı ekonomik sektörlerde yapı bozulmasında derinlere gidilmesine yol açmıştır; burada, 1981 yılında (1377.9) milyon dinar arasında yetersizliğe ve ülkenin pek çok düzeltici eylem inşa etmesine yol açan, piyasa fiyatının devam ettirilmesi ile brüt sonuca göre yüksek bütçe açığı oranına (%13.6) ulaşılmıştır; bu eylemlerden en önemlileri, diğer paraların karşısında dinarın düşürülmesi, kamu harcamalarının kısıtlanması, nakit politikasının uygulanması, ticaret serbestisi, bazı politikaların iptali, gümrük koruması ve bunun tüketim vergisi ile değiştirilmesidir.

Dördüncü: Ekonomik düzeltme aşaması (1989-2016)

Bu dönem, Libya ekonomisinin yeniden yapılandırılmasını muzdarip olduğu yapı bozulmasının ele alınmasını ve yeni ekonomik ve yerel ve ulusal politikalardan doğan sonuçlar ile yönlendirilmesini kendi olanaklarına daha fazla dayalı olarak ekonomik faaliyet temposunu arttırmaya önem verilmesini amaçlayan Libya'nın ekonomik düzeltme aşamasına girmesinden bahseder; burada, yöntembilimsel çerçeve, enflasyon doğurucu baskıların en aza indirilmesini, sağlam istikrar unsurlarının ve yerel fiyat düzeylerinde göreceli istikrara ulaşılması kapsamında ekonomik kalkınmanın oluşturulmasını amaçlayan talep yönetimi politikalarının yönetilmesine odaklanmasının yanı sıra, yapı düzeltmesi yaparak temsil taraflı politikaların güçlendirilmesine, ülkenin ekonomik faaliyetteki doğrudan rolünün en aza indirilmesi, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi için kapsamlı bir ulusal strateji benimseyerek denetim rolünün kuvvetlendirilmesine odaklanmakta ve özel sektörünün rolünün maksimuma çıkarılması ile yaptığı katkı ve ekonomik faaliyetteki katılımının artması ile ve bunun yanı sıra, mali sektörün esnekliğini ve kapsamlılığını arttırmayı amaçlayan bazı finansal reformlar uygulayarak, uygun yatırım ortamının oluşturulmasını amaçlayan özel sektörler etkileşime geçebilmek için kamu yönetiminin özelleştirilmesinin gelişimine ağırlık vermektedir çünkü program kamu harcamalarında rasyonelleştirme yaklaşımı benimsenerek ülke üzerinde amaçlarının gerçekleştirilmesine ve ihraç eden büyümeye ulaşmayı sağlayacak şekilde kamu harcamalarının mükemmel kullanımına dayanmaktadır.

Mevcut veriler GSMH gerçek bir büyüme kaydettiği zaman, bu oranın (1998-2005) döneminde yaklaşık (%3.5) ortalamaya ulaştığını ifade ettiği halde, bu süre zarfında ekonomi, gerçek GSMH'da nispeten ılımlı olan büyüme oranlarına ulaşabildiği zaman, bu büyümenin nedeni temel olarak tüketim için yerel siparişlerin ve de artan petrol fiyatlarından doğan yatırımın artmasıdır; fakat yetersizlik miktarının (%75.8) milyon dinara ulaştığı 2001 yılında kabul edilen sağlam başarı ile devam ettirdiği ödemeler dengesi durumunun iyileştirilmesi karşısında, devreden bakiye 1988 yılında (%70.8)'den 2002 yılında (%25.5)'e devam eden piyasa fiyatları ile bir GSYİH oranı olarak yerel kamu borcunu azalttığı zaman, ortalama özel satış ile bu dönemde artış göstererek (%4.3), genişleme oranı yükselmeye devam etmiştir; bu da,

brüt ihracatlar miktarı (%99) olan petrol fiyatlarının artması ile ticaret dengesi ile ortaya çıkan fazlalara dayanmaktadır; devam eden piyasa fiyatları ile birlikte GSYİH oranı olarak toplam genel bütçe yetersizliği ile ortaya çıkan durumlar olarak, ekonomik gerileme dönemi içerisinde yıllık (%11.2)'den bu dönem içerisinde yıllık (%2.7) ye düşmüştür. Bu durumda bir yandan diğer yana, bu dönem işsizliğin yükselmesi ile birleştirilmiştir.

4.4.1. Yerel Yatırımın Gelişmesi (1970-1988)

Yatırım, ekonomik büyüme ve ulusal gelir gelişimi hareketi olarak üstün bir yere sahiptir, bir diğer yandan, ulusal ekonominin yerel birikimler yapma ve bunu yatırıma yönlendirme gücünü ve ulusal ekonominin bu yatırıma personel sağlama ve bunu ulusal hasıladaki aktif artışına dönüştürme gücünü ifade etmektedir.

Demokraside yerel yatırımlar, gelişim ülkeleri arasında nadir bir şekilde bu yüzyılın on yedisinden beri ihraç edici yükselmeye önem vermiştir, bu strateji, ekonomik planların programlanması ve uygulanmasından, ulusal ekonominin gücünden ve bu yatırımların benimsenmesinden sorumlu otoritelerin, kamu hizmetleri ve temel sanayi sektörlerindeki benzer yatırımlar ile temsil edilen ana tarım ve sanayi sektörleri ve büyük altyapı firmalarının ürün verimliliği arttırılarak milli hasılanın yüksek büyüme denklemine dönüştürdüğü inancından yola çıkarak, yabancı yatırımlara önem verilmeden, farklı ekonomik sektörlerdeki yerel yatırımlardan bu dönem zarfındaki petrol ihraçları miktarından doğan, yerel birikimlerin çoğu kullanılarak farklı ekonomik planlar esnasında demokrasideki ekonomik dönüşümü ele almıştır.

Demokratik olarak yatırım politikasının kamusal olarak amacı aşağıdaki hedeflere ulaşmaktır:

- Üyelerin büyüme hızına kıyasla gerçek milli hasılda daha yüksek büyüme oranına ulaşma ve bireylerin gerçek gelirinin büyüme oranının yükseltilmesi.
- Demokratik olarak ulusal gelir kaynaklarındaki çeşitlilik ve temel bir gelir kaynağı olarak petrole bağımlılığın azaltılması.
- Ulusa, çalışanlara ilave istihdam kaynakları sağlamak.

- Ekonomik ve sosyal gelişim sürecini hazırlamak için gereken kamu hizmeti etkililiğinin ve temel sanayilerin arttırılması.

Maddi değişimlere uymak için kısa zamanda değişemeyecek sosyal faktörler ile olan ilişkisinden dolayı genellikle uzun zaman alacak bu yatırımların nihai sonuçlarını değerlendirmek için erken olabilir fakat 1970 ve 1988 arasındaki dönem boyunca yerel yatırım gelişiminin kamusal görüşü okuyucuya bu alanda gösterilen çabalarla ve genel olarak GSMH ve ekonomik faaliyetteki herhangi bir değişimin temel sütunu olarak görülen, ulusal sermaye boyutundaki artış ile bu yatırımların paylaşılması ilgili net bir fikir vermektedir; (1970-1988) dönemi boyunca yerel yatırımın gelişimini ifade eden, oluşan brüt safi sermayenin boyutu ve dağılımını açıklayan (4-9) Tabloda bu açıkça görülmektedir.

Bu dönem süresince oluşan brüt sabit sermaye boyutu, (82) milyar dolardan daha fazla anlamına gelen, nerdeyse (27.4) milyar Libya dinarı olarak devam eden fiyatlara ulaştığı için, (1970-1988) dönemi, geçmiş yıllara kıyasla, büyük yatırım programlarının uygulanması ile ifade edilir. O dönemde uygulanan yatırım programının özel niteliklerinden bazıları:

Birinci: Petrol ve doğal gaz çıkarma sektörü, bazı yıllarda brüt gelirin %60'ına ulaşan, bu sektörün ulusal gelir oluşturmadaki özel yerine rağmen (%7)'yi aşmayan sadece az bir gayri safi yatırım oranına sahip değildir ve yatırım programında kullanılan ulusal birikimlerin çoğu bu sektörde meydana getirilmiştir.

Tablo 4.9. *Ekonomik faaliyetlere yoluyla brüt sabit sermaye oluşumu*

T. M. EcoT. M. Ekonomik faaliyetleractivities	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
1. 1. Tarım, ormancılık ve balıkçılık	11.6	33.6	37.9	79.4	154.1	149.9	170.9	188.4	217.5	234.2	334.2	375.9	247.7	237.4	241.5	173.5	142.5	146.0	142.8
2.2.Petrol ve doğal gaz çıkarma	93.0	28.5	29.5	32.3	22.1	26.1	24.2	45.4	99.1	87.4	150.4	154.4	156.3	164.8	174.7	183.6	150.0	152.7	149.4
3.3.Madencilik ve taş ocakçılığı	0.6	1.2	1.7	1.9	2.3	2.3	2.4	2.3	2.9	2.4	3.1	5.0	5.0	4.0	4.5	5.0	2.4	2.7	2.6
4. Transf4. Dönüştürücü sanayilerIndustries	9.4	30.5	54.9	75.2	127.3	121.5	171.2	164.6	163.2	269.8	431.8	442.9	342.7	396.5	347.2	274.5	224.5	228.4	223.5
5. 5. Elektrik, gaz ve suwater	36.6	41.3	57.7	87.6	118.2	135.1	168.2	195.2	205.5	334.3	370.8	261.3	252.0	238.9	240.0	212.3	193.0	197.3	193.1
6. C6. İnşaat	2.2	11.5	14.5	22.4	31.1	28.4	26.3	31.2	16.3	20.0	22.8	25.0	30.0	33.0	40.0	50.0	41.5	41.9	41.0
7. 7. 87. Ticaret, restoranlar ve oteller	3.0	6.3	4.5	5.5	5.4	5.9	6.7	14.5	23.4	59.8	83.2	107.0	90.0	55.7	51.1	30.0	25.0	25.7	25.1
8. 8. Ulaşım, depolama ve iletişim	20.1	38.1	65.2	87.1	145.8	145.8	157.7	198.3	228.5	268.1	320.7	439.4	703.8	690.4	507.3	421.7	286.2	214.0	217.6
9. Finans, sigorta, emlak ve işletme hizmetleri	0.3	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2	0.4	1.1	0.9	1.0	3.2	1.8	2.0	2.2	2.0	2.0	0.5	1.0	1.0
11.10. Ev mülkiyeti	39.6	44.1	91.3	138.2	228.3	235.5	244.4	245.6	256.5	224.8	248.5	322.2	232.7	217.1	256.5	161.2	130.0	132.4	129.6
11. Kamu hizmetleri (eğitim ve sağlık hariç)	10.3	30.0	29.1	37.8	68.3	91.4	111.4	134.2	152.6	203.6	190.1	195.7	154.2	136.7	116.5	127.5	103.5	105.4	103.2
12. Eğitim hizmetleri	8.1	15.2	30.8	45.6	55.8	73.1	72.8	77.4	74.3	108.5	128.4	198.5	195.4	157.0	128.0	78.1	64.0	64.9	63.5
13. Sağlık hizmetleri	5.4	4.9	17.8	21.5	19.5	26.2	26.7	37.9	50.5	87.3	76.4	105.6	67.5	56.4	56.5	42.7	34.5	35.1	34.4
Toplam																			
Diğer hizmetler	2.5	2.5	1.5	1.5	1.0	1.4	2.0	2.0	1.2	1.5	1.7	1.2	2.2	0.8	0.8	1.5	0.1	0.4	0.4
TotaToplam	242.7	287.9	436.5	636.2	979.4	1054.7	1225.9	1368.3	1532.0	1955.3	2475.0	2900.3	2468.1	2207.8	2031.2	1628.1	1325.5	1351.5	1322.5

Planlama Sekreterliği – Ulusal Hesaplar Ofisi

İkinci: Diğer ekonomik sektörler arasında faaliyet, tasarruf, ulaşım, gaz, elektrik ve su sektörleri yatırım oranlarına sahiptir; bu sektör, tarım ve sanayi gibi ürün sektörlerinin üretim verimliliğini arttıracak demokrasi durumundaki ekonomik gelişme planının yatırım sektörüne büyük ilgi göstermesini kesinleştiren, bu dönem zarfında gayri safi yatırımın yaklaşık (%32)'sini harcamıştır.

Üçüncü: Temel tüketim mallarını, diğer ekonomik sektörlerin üretim ihtiyaçlarını sağlamak, ithalatlara olan bağımlılık düzeyini düşürmek ve yerel çalışanlar için yeni iş imkanları sağlamak amacıyla sanayi tabanı oluşturmak için demokrasi durumunda ekonomik gelişim planı uygulamaktan sorumlu bölümlerin bir girişimi olarak, bu sektöre yaklaşık (%15)'lik kısmı ödendiği için, dönüşüm sanayisi sektörü, gayri safi milli yatırımın önemi açısından ikinci sırayı almıştır.

Dördüncü: Kamu hizmetlerine gelince, ana ürün sektörüne işini yapması ve kalifiye yerel çalışanlar ve bilinç oluşturması ve bu hizmetlerin geçmiş yıllarda takip eden hasarı kapatmalarına için yardım ederek büyük öneme sahip farklı devlet kurumları ve sağlık ve eğitim hizmetleri ile gerçekleştirilir; demokrasi durumundaki yatırım programında bu hizmetler için özel bir ilgi gösterilir ve bu programa aynı dönemde gayri safi yatırımın (%16)'sından fazlası yönlendirilmiştir.

Beşinci: Konut ve inşaat sektörü, vatandaşlara makul konutlar sağlama amacı güden, aynı dönem zarfındaki gayri safi yatırımın yaklaşık (%15)'inin konutların yapımına ve buna ilişkin faaliyetlere harcandığı, bu yatırım programında büyük bir öneme sahiptir.

Altıncı: Demokrasideki tarımda karşılaşılan iklimsel zorluklar ve toprak ve su kısıtlıklarına rağmen, ekonomik kalkınma programına ilişkin sorumlu taraflar, bu sektöre kendi yatırım programında özel bir önem verildiğini ve vatandaşlar için yerel gıdalar sağlama ve yerel iş olanakları sağlama girişimi olarak, gayri safi yatırımın (%12)'sinden fazlasını tarım, ormancılık ve balıkçılığa harcayarak ve tarım sektörüne hayati önemi yayarak, karşılaşılan çok fazla zorluğun atlatıldığını temin etmektedir, ki Libyalılar uzun bir dönem bir gelir ve iş kaynağı olarak tarım

sektörüne bel bağlamıştır. Gelişime, yerel ulusal yatırımının boyutuna ve dağıtımına dair bu özel görüntü ile, aşağıdaki gerçeği görüyoruz:

İlk olarak: Demokrasideki yatırım programı, farklı ekonomi faaliyeti taraflarında harcanmaya yönelik denge programına dayanmaktadır; uygun ürün sektörleri iklimini sağlamak için altyapı programları, kamu hizmetleri ile başlamakta ve tarım ve sanayi gibi temel ürün sektörlerindeki doğrudan yatırım ile son bulmaktadır.

İkinci olarak: Demokrasideki ekonomik gelişme, ulusal ekonominin üretim gücünü arttırmak ve gelecek yıllarda ekonomik faaliyette güçlü bir sermaye tabanı oluşturmak için net bir strateji olarak yerel yatırımlara dayanmaktadır. Bu plana pek çok gelişmiş petrol ülkesinden farklı olarak yabancı ülkelerde büyük önem verilmemektedir.

Üçüncü olarak: Ekonomik gelişme demokrasisindeki yatırım stratejisinden yola çıkarak, kolay ve ekonomik şekilde pek çok üretim projesi oluşturmak ve yönetmek için gelecekte dayanabileceği altyapı firmaları oluşturmaya odaklanmaya devam edildiğini göstermektedir ve bu durum kısa vadede yüksek ürün oranlarına ulaşmayı amaçlamadığı ama uzun bir süre için makul ürün oranlarına ulaşmayı amaçladığı anlamına gelir.

Dördüncü olarak: Demokrasideki yatırım stratejisinden yola çıkarak, gelir ve istihdam kaynaklarını çeşitlendirmeye ana kaynak olarak petrole olan bağımlılığı azaltmaya çalışıldığını ve bu yolla tarım ve sanayi sektörlerine ve bunlara yardımcı olan hizmetlere yatırım harcamalarının büyük bir bölümünün yönlendirildiğini göstermektedir.

Beşinci olarak: Farklı ekonomik sektörlerdeki yatırımın çoğu kamu sektörü tarafından uygulanmaktadır; bu sektördeki yatırım oranı gayri safi yatırımın yaklaşık (%88)'ine ulaşırken, özel sektörün katkısının gayri safi yatırımın (1970-1988) döneminde (%12)'sinden yukarı çıkmamıştır (Bakınız, Tablo 4-10).

Tablo 4.10. *Kamu ve özel sektörler arasında yatırımların dağılımı*

Yıl	değer	Oran	değer	Oran	967.1
1972-1970	669.1	69.10%	298	30.90%	2670.3
7975-1973	2114.4	79.10%	555.9	20.90%	8456.3
1980-1976	7381.2	87.20%	1075.3	12.80%	8456.5
1985-1981	10313.1	91.70%	922.4	8.30%	11235.5
1988-1986	3610.2	90.20%	289.3	9.80%	3999.5
total	24088	88.10%	289.3	11.90%	27328.4

4.4.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Gelişimi (1970-1991)

Brüt gelir, ekonomik faaliyetin bir sonucudur ve vatandaşların ekonomik refah düzeyini ifade etmektedir ve bu yerel ürün elemanlarının karıştırılmasının nihai sonucudur ve yerel ürün elemanların –nicelik ve kalite- ne kadar mevcut ise, yerel ürün düzeyi veya yerel gelir aynı miktarda belirlenecektir. Demokraside (1970-1988) döneminde yerel yatırım düzeyindeki (yerel sermaye oluşumu) artışın normal bir sonucu olarak, gayri safi hasıla aynı dönemde özel bir gelişim gösterecektir; bu gelişmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir: (Bakınız, Tablo (4.12))

Birinci: Demokraside önemli bir garı safi hasıla kaynağı ortaya koyan, petrol fiyatlarındaki sert dalgalanmalar ve buna göre ihraç edilen miktarlardaki dalgalanmalara rağmen, brüt gelir (1970-1991) döneminde (%11)'in üzerinde ortalama bir yıllık büyümeye ulaşabilmiştir.

İkinci: (1970) baz yılına kıyasla, brüt gelir 1991 yılının sonunda öncekine kıyasla yedi misli artmıştır, bazı yıllar ise, dünya petrol fiyatlarındaki artışın doğrudan bir sonucu olarak 1980 yılında olduğu gibi sekiz kata kadar artış göstermiştir.

Üçüncü: Bazı yıllarda (%60)'dan fazlasına ulaşan dünya petrol fiyatlarındaki büyük düşüşe ve özellikle 1980 yılından sonra ihraç edilen miktarlardaki belirgin düşüşe rağmen, brüt gelir sadece (%18) olan 1986 yılında en büyük düşüşü kaydettiği için, bu düşüşün etkisi brüt gelirden daha az şiddetliydi.

Dördüncü: 1987, 1988 ve 1991 yıllarının GSYİH kayıtlarından yola çıkarak, gayri safi hasılanın sabit bir durumda olmadığı ve o yıllarda bahsi geçen herhangi bir düşüşe ulaşmadığı görülmektedir ve bu da, bu istikrarın devam etmesi ile sonraki yıllarda gayri safi hasıla ılımlı artışa ulaşıldığını tahmin etmemizi sağlar.

Beşinci: (1970-1988) döneminde uygulanan yatırım programı ile demokraside ekonomik kalkınma planının temel hedefleri, yenilenmeyen ve tükenebilen bir kaynak olarak görülen ham petrol sektörünün denetiminden uzakta yeni ve yenilenen gelir kaynaklara ulaşılması ile petrol dışında ekonomik faaliyetler açısından ulusal ekonomiyi yeniden yapılandırmaktır; (4.5) tablo, 1970, 1988 ve 1991 yıllarındaki GSYİH'ya ekonomik sektördeki her bir sektörün katkısı ile kıyaslandığında, ekonomik kalkınma planının bu alanda ulaşılabilceği başarıları göstermektedir. Seksenli yıllarda ham petrol üretimi, ihracı ve fiyatında fark edilen sert düşüşe ve bu durumun dönüşüm yatırım planı üzerindeki etkisine rağmen, ekonomi, brüt katma değerini 475.7 milyon dinardan yaklaşık 4845 milyon dinara arttıran, petrol dışındaki faaliyet karında kayda değer bir ilerleme sağlamıştır.

Tablo 4.11. *Libya'daki GSYİH evrimi*

Yıl	GSYİH	Oran veya aralık	Kalkınma hızı %
1970	1288	-	0.00%
1971	1587	123.00%	23 +
1972	1753	136.00%	10 +
1973	2183	196.00%	25 +
1974	3796	295.00%	74 +
1975	3674	285.00%	3 -
1976	4768	370.00%	30 +
1977	5613	436.00%	18 +
1978	5496	427.00%	2 -
1979	7603	590.00%	38 +
1980	10277	798.00%	35 +
1981	8869	689.00%	14 -
1982	8781	682.00%	1 -
1983	8481	658.00%	4 -
1984	7681	569.00%	9 -
1985	8050	625.00%	5 +
1986	6577	511.00%	18 -
1987	6594	512.00%	0
1988	6567	508.00%	0
1989	7224	561.00%	10 +
1990	7820	607.00%	8 +
1991	8900	691.00%	14 +
Yıllık kalkınma hızı yüzdesi (1970-1988)			11.5%
Yıllık kalkınma hızı yüzdesi (1970-1991)			9.6%

Tablo 4.12. *Ekonomik faaliyete göre gayri safı yurtiçi hasıla (1970-1991)*

Ekonomik faaliyetler	1970	1988	CAGR	Yapı %		Oran 1991	CAG 1998-1970	Yapı % 1991
				1970	1988			
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	33.1	366.5	14.3	2.6	5.3	480.5	13.6	5.4
petrol ve doğal gaz çıkarma	812.6	2122.5	5.5	63.1	30.5	2720.5	5.9	30.6
Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	1.7	44.5	19.9	0.1	0.6	56.0	18.1	0.6
Dönüştürücü sanayiler	22.5	487.5	18.6	1.7	7.0	667.5	17.5	7.5
Elektrik, gaz ve su	6.5	138.5	18.5	0.5	2.0	190.0	17.1	2.7
İnşaat	87.8	800.0	13.0	6.8	11.5	1124.5	12.9	12.6
Ticaret, restoranlar ve oteller	47.0	440.0	13.2	3.7	6.3	585.5	12.8	6.6
Ulaşım, depolama ve iletişim	43.2	390.5	13.0	3.4	5.6	495.5	12.3	5.6
Finans, sigorta ve emlak	13.0	304.0	19.1	1.0	4.4	370.5	17.3	4.2
Ev mülkiyeti	59.6	286.5	3.1	4.6	4.1	364.5	9.0	4.1
Kamu hizmetleri (eğitim ve sağlık hariç)	98.1	880.5	12.9	7.6	12.6	986.0	11.6	11.1
Eğitim hizmetleri	39.7	420.5	14.0	3.1	6.0	486.0	12.7	5.5
Sağlık hizmetleri	15.8	210.5	15.5	1.2	3.0	262.5	14.3	2.9
Diğer hizmetler	8.0	75.5	13.3	0.6	1.1	111.0	13.3	1.2

(1970-1988) arasında (%13.8) ve (1970-1991) arasında (%13.0) yıllık büyüme oranı miktarı ile 1998 yılındaki dinarlar ve 1991 yılındaki 6179.5 milyona yükselen dinar, (%5.5) miktarındaki beklenen petrol ve gaz çıkarımı büyüme hızının 2.5 katına denk yüksek bir miktardır.

Bir diğer yandan, ulusal ekonomi yapısını düzeltmeye çalışarak, GSYİH'nın petrol dışındaki ekonomik faaliyet katkısı 1970 yılında (%36.9)'dan 1988 yılında yaklaşık (%69.5)'e yükselmiştir ve 1991 yılında petrol ve doğal gaz çıkarma faaliyetinin katkısı belirtilen yıllar arasında (%63.1)'den (%30.5)'e düşmüş, ayrıca petrol ve doğal gaz çıkarma faaliyetinin katkısı (1970-1991) arasında (%63.1)'den (%30)'a düşmüştür.

(1970-1988, 1970-1991) bahsedilen dönemlerde, tarımın katkısı (%2,6)'dan (%5,4)'e, ulaşım sanayisi (%1.7)'den (%7.0)'a ve elektrik faaliyeti (%0.5)'den (%2.0)'a ve (%2.7)'ye yükselmiştir.

4.4.2.1. Bireysel gelir

Mevcut veriler, GSMH'daki payı ile ölçülen ortalama bireysel gelir yıllık (%4.8) büyüme oranı ile ve yıllık (%4.6) düzeyine ulaşan insanlardaki artış oranı üzerindeki bir oran ile, 1991 yılında (1727) dinara yükselirken, (1970-1988) dönemi boyunca artan insan oranına kıyasla (%4.2) miktarında yüksek bir oran olan yıllık (%5.4) büyüme oranı anlamına gelen, 1970 yılında (642) dinardan 1988 yılında yaklaşık (1650) dinara çıkan GSMH'daki payı ile ölçülen bireysel nakit geliri ortalamasındaki artışa dikkat çekmektedir.

Eğer bireysel ortalama nakit gelir, petrol dışındaki gayri safi ekonomik faaliyetteki payı ile ölçülerek hesaplandığı zaman, söz konusu dönemlerde yaklaşık (%4.2) olan insanlardaki brüt büyüme oranının nerdeyse (%2.2) katı olan yüksek bir oran olarak yaklaşık (%9.1) yıllık büyüme oranı ile 1970 yılında (237) dinardan 1988 yılında (1145) dinara arttığı görülmektedir; 1991 yılında 1119 dinara kadar yükselmiştir ve bu yükseliş, popülasyondaki artış oranının iki katına eşit olan oran olan yıllık (%8) artış oranı ile 1970 yılında ortalama bireysel gelir tutarının beş katı haline geldiği anlamına gelir.

(4-13) numaralı Tablo, 1970, 1988 ve 1991 yılları arasındaki devam eden gelir unsurlarının ödemesi ile GSYİH'daki payı ile ölçülen, demokrasideki bireysel ortalama nakit gelir gelişimini göstermektedir.

Tablo 4.13. *Ortalama bireysel gelirin nispi GSYİH payının değişimi (1991 – 1970)*

Yıl	GSYİH milyon dinar olarak mevcut gelir unsurları maliyeti	Her yılın ortasında popülasyon sayısı (Bin insan)	Birey geliri (dinar)	Birey geliri (dinar)
1970	1288.3	2006.0	642	1798
1975	6314.3	2683.1	1369	4624
1980	10277.3	3245.8	3166	10694
1985	8050.2	3688.2	2195	7414
1988	6967.5	4224.4	1650	5573
1990	7672.0	4848.0	1582	5221
1991	8900.0	5155.0	1727	5633
Birleşik yıllık kalkınma hızı (1988- 1970)	9.9	4.2	5.4	-
Birleşik yıllık kalkınma hızı (1991- 1970)	9.6	4.6	4.8	-

4.5. Model ve Değerlendirme Analizi

Analiz için, Libya kamu harcamalarının GSYİH'daki (2000-2015) yılları arasındaki etkisini ve temel GSYİH kaynaklarının her bir kaynağındaki etkisini ve son olarak ikincil GSYİH kaynaklarının her bir kaynağındaki etkisini öğrenmek için elimizde üç model bulunmaktadır; bu modeller, GSYİH'yı (veya temel veya ikincil kaynaklarından birini) kamu harcamaları olan bağımsız değişkendeki bağımlı veya onaylı bir değişken olarak temsil etmektedir.

Devam eden fiyatlarla GSYİH

Ana gayri safi yurtiçi hasıla kaynaklarından biri (GSYİH₁)

İkincil gayri safi yurtiçi hasıla kaynaklarından biri (GSYİH₂)

4.5.1. Model Değişkenlerinin Açıklanması

Aşağıdaki hususlara göre modeldeki ana değişkenler olarak görülen, Libya'daki hem kamu harcamaları hem de GSYİH açıklanmış ve incelenmiştir.

4.5.1.1. Hükümet harcamaları (H)

Ekonomiye göre Libya'daki kamu harcamalarının yapısı mevcut harcamalar ve sermaye giderleri olarak ayrılır; mevcut giderler maaşlar, aylıklar ve malların ve hizmetlerin satın alınması ve son olarak ticari dönüşümler için ödenenler olmak üzere üç ana öğeden oluşur. Mevcut hükümet harcamaları, harcama yapılırken sosyal sermayedeki (Altyapı projeleri) herhangi bir artışı veya üretim sermayesindeki (Kurumlar ve hükümet organları) artışı planlayan hükümet harcamalarını kapsamaktadır ve genel olarak yıla göre yılın döngüsel ve yinelemeli yapısıdır ve bazen normal giderler olarak adlandırılır; en önemlileri vergiler olan normal gelirler ile finanse edilmektedir çünkü farklı yönetim düzeyleri ile kamu yan hizmetlerinin işletimi için gerekli bir harcamadır ve aylıklar, ücretler ve bakım giderleri, su ve elektrik faturaları, hükümet birimlerinin işlerini yürütmesi için malzemeler ve gerekli araçların değeri dahil olmak üzere hükümet işlerinin gerçekleştirilmesi için gereklidir.

Tablo 4.14. (1990-2009) döneminde Libya'daki kamu harcamalarının gelişimi

Yıllar	Mevcut giderler	Sermaye giderleri	Brüt kamu harcamaları
1990	3619.30	3643.43	7262.74
1991	3311.11	3297.22	6608.33
1992	3927.08	3229.17	7156.25
1993	4157.18	2647.70	6804.88
1994	4524.30	3130.44	7654.73
1995	4755.87	2826.29	7582.16
1996	5124.21	3498.95	8623.16
1997	5784.76	3910.48	9695.24
1998	6702.97	2705.93	9408.90
1999	5484.10	2456.75	7940.85
2000	4814.05	3201.53	8015.57
2001	5533.23	3130.77	8664.00
2002	4596.40	4668.89	9265.28
2003	3577.70	3288.50	6866.20
2004	5535.42	8657.33	14192.75
2005	5430.82	8564.59	13995.41
2006	5173.71	7042.29	12216.00
2007	6486.63	10361.70	16848.34
2008	5114.04	13884.88	18998.92
2009	7947.70	15347.80	23295.50

Sermaye giderlerine gelince, hükümet projelerine (Gelişimsel giderler) yönelik gelişim harcamaları, özel giderlere (Krediler ve katkılar) ilişkin sermaye giderleri ve sermaye dönüşümünden oluşmak üzere, ülkedeki bütün alanlarına ilişkin olarak gelişim projeleri ve yatırım projelerine yönelik yatırım harcamalarını temsil etmektedirler.

(4.14) Tablodaki verilere göre, hükümet harcamaları bütün araştırma dönemlerinde artmaya devam etmiştir ve bu konunun pozitif tarafına rağmen, hükümet giderlerindeki devam eden artışın kabul edilemez olduğunu ifade eden, bu artışın negatif bir tarafı da vardır; ayrıca bir kamu kaynakları tüketimi olduğu için, gelişim sürecinin finanse edilmesinde gerekli olan, hükümet tasarrufları üzerindeki negatif etkilerini düzeltmektedir. Bu nedenle hükümet giderleri, bilhassa mevcut olanlar, var olan üretim fazlası ve gelişiminin istikrarını sağlamayacak sınırlar içerisine getirilmelidir. Hükümet harcamaları, (%252) oranında büyüme hızı ile 1991 yılında (6608) milyar dinardan 2009 yılında (23295) milyar dinara yükselmiştir; bir diğer deyişle, Libya'daki hükümet harcamaları (1990-2009) döneminde iki buçuk kattan fazla artmıştır.

4.5.1.2. Gayri safi yurtiçi hasıla(GSYİH)

Libya ekonomisi, petrol gelirlerine dayanan mükemmel bir gelişim ve açık ekonomi türü sunmaktadır; büyük sermaye akışları sayesinde, Libya ekonomisi yüksek gelişim oranlarına ulaşmıştır ve GSMH, konum, yatırım ve kişi başına GSMH'da artış sağlamıştır; bu durumda, Libya ekonomisi (1990-2009) yıllarında, dünya piyasalarındaki yüksek fiyatlarının ve bahsedilen dönemin özellikle son yıllarında rekor seviyeye çıkmasının bir sonucu olarak petrol gelirlerindeki büyük gelişmelerin ve GSSYİH'nın 1990 yılında (28253) milyar dinardan 2009 yılından (49854) milyar dinara mevcut fiyatlarla yükseldiği, büyük ve özel hükümet projelerinin uygulanmasından dolayı ekonomik faaliyetin temposundaki yükselişe yansıyan, 1990'dan 2009'a kadar petrol üreticilerinin sayısının artmasının desteklediği büyük bir gelişme göstermiştir; bütün bunlar, büyüme oranının (%77) oranı üzerine çıkmasına neden olmuştur; bir başka deyişle, Libya'nın GSYİH'sı (1990-2009) yıllarında yarıdan daha fazla artış göstermiştir (Bakınız, Tablo 4.16).

2007 yılı, özellikle yapı ve inşaat sektöründe fiyatlarda ve üretim maliyetlerinde büyük bir artış ve ekonomik büyüme akışını durduran, mallar, iç kaynaklar ve ithalatların fiyatlarında artış ortaya koymuştur; bir diğer yandan, aynı yılın ikinci yarısı global mali krizin meydana geldiğini ve bunun ardından gelen etkileri ve sonuçları duyurmuş ve yılın son çeyreğinde bir artışa ulaşmıştır. Krizin etkileri, ülke ekonomisinin temel liderleri oldukları için mali sektörde ve inşaat sektöründe kendini açıkça göstermiştir; bununla birlikte, 2008 yılında ülke ekonomisinin büyüme oranı dünya büyüme oranları ile kıyaslandığımız zaman hala yüksektir.

Kamu Harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıladaki Etkisi – (1990-2009) yıllarında Birleşik Arap Emirlikleri Devletinin Deneysel bir Çalışması

Libya'yı kapsayan dünya ülkeleri, sonuç olarak ortaya çıkan toplam talebin tüketici talebindeki büyük açıklara teşvik edilmesi amacıyla, mali politika ve para politikası olmak üzere iki düzey üzerinden pek çok politikanın benimsenmesi esnasında krizle yüz yüze gelmişlerdir; burada hükümet, yatırım ve ticaret bankalarını geliştirmek, düzenleme yapmak ve tavsiyelerde bulunmak için yeni bir kanun benimsediği için, mali sisteminde çok miktarda likiditeyi canlandırmıştır ve böylece en sonunda bütün farklı faaliyetlerin kontrol edilmesine yol açacaktır, böylece, korkudan doğan GSYİH'nın toplam yönlendirme endekslerinin gerilemesine yol açan 2009 yılının son aylarının başında yaşanan gerilemeden farklı olarak, bu politika başarılı bir politikadır. Hükümet süreci, toplam talebin hareket ettirilmesine yol açan ekonomik faaliyeti ilerleterek, korku hissetme durumunun kurumlara ve bireylere kaydırılması ile ekonomik faaliyetin iyileştirilmesi ile katkıda bulunduğu gibi, geçmişteki piyasalar üzerindeki frekans durumunun dışına çıkılmasının bir göstergesi olabilecek teşvik sonuçlarının, mali piyasada ve gayrimenkulde kendini göstermeye başladığını ifade etmiştir.

Tablo 4.15. (1990-2009) döneminde kamu harcamaları ve GSYİH’NİN gelişimi

Yıl	GSYİH	Tüketici harcamaları	Yatırım harcamaları	Brüt harcama	Tüketici harcamaları oranı	Yatırım harcamaları oranı	GSYİH’a göre kamu harcamaları oranı
1990	28253.4	3619.3	3643.43	7262.74	49.83%	50.17%	25.71
1991	32263.2	3311.11	3297.22	6608.33	50.11%	49.89	20.48
1992	31459.9	3927.08	3229.17	7156.25	54.88	45.12	22.75
1993	30891.8	4157.18	2647.70	6804.88	61.09	38.91	22.17
1994	31386.4	4524.3	3130.44	7654.73	59.1	40.9	24.4
1995	31563.6	4755.87	2826.29	7582.16	62.72	37.28	24.02
1996	32510.5	5124.21	3498.95	8623.16	59.42	40.58	26.4
1997	32707.2	5784.76	3910.48	9695.24	59.67	40.33	29.64
1998	32843.3	6702.97	2705.93	9408.9	71.24	28.76	28.65
1999	32636.8	5484.1	2456.75	7940.85	69.06	30.94	24.33
2000	33126.8	4814.05	3201.53	8015.57	60.06	39.94	24.2
2001	33290.2	5533.23	3130.77	8664.00	63.86	36.14	26.02
2002	33163.6	4596.40	4668.89	9265.28	94.61	50.39	27.93
2003	37423.4	3577.7	3288.5	6866.2	52.11	47.89	18.35
2004	39678.8	5535.42	8657.33	14192.75	39.00	61.00	35.77
2005	44087.2	5430.82	8564.59	13995.41	38.80	61.20	31.74
2006	46583.6	5173.71	7042.29	12216.00	42.35	57.65	26.22
2007	48898.0	6486.63	10361.70	16848.34	38.50	61.50	34.50
2008	50228.7	5114.04	13884.88	18998.92	26.92	73.08	37.82
2009	49754.3	7947.7	15347.8	23295.5	34.12	65.88	46.73

Dünya mali krizinin bir sonucu olarak, devletin GSYİH 2009 yılında (%2) oranında gerilemiştir ve beraberinde, sanayi ürünlerinde ve dünya ticaretinin hareketinde büyük bir gerileme meydana gelmiştir ve krizin olumsuz etkisinin, beraberinde sanayi sektöründe yapısal değişimler meydana getirerek 2011 yılına kadar devam edeceği tahmin edilmiştir; etkisi ise, risk arzusunun çarpıcı biçimde serbest bırakılması ile beraber dünya düzeyindeki likidite eksikliğinden doğan krizden oldukça uzaktı; krizle ilgili olarak, faiz oranında düşüşe yol açan, daha sonra finansal araçlar ve toplumun diğer üyelerinin borç verme faaliyetleri ile paylaşamayacağı durum olan, “likidite alanı” olduğu söylenebilir.

En düşük oran ile en yüksek oran arasındaki (%5)’e ulaşan değişim sınırı, gelir ve GSYİH oluşturulması ile GSYİH’ya olan büyük ve nerdeyse istikrarlı bir bağımlılık

sergilediğinden, GSYİH'nın o yıllardaki brüt milli gelirdeki katkı oranı (%90-95)'e ulaşırken, bahsi geçen dönemdeki GSMH'nın yıllık oranı (%6.1)'e ulaşmıştır.

4.6. Çalışma Döneminden Önce Kamu Harcamalarının Gelişimi

Libya'da petrol bulunduğundan ve 1961 yılında ihraç edilmeye başlandıktan sonra, ulusal ekonomi kamu harcamalarının temeli olarak büyük mali kaynaklara daha da fazla bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Bilindiği üzere, Libya'daki kanunlar petrol gelirlerinin %70'ini ekonomik ve sosyal kalkınma amaçları için ayırmaya zorlamaktadır ve bu yüzden kamu bütçesi aslında iki bütçeye bölünmektedir:

Olağan Bütçe: Olağan hükümet faaliyetinin finanse edilmesi için ayrılır (mevcut).

Olağandışı Bütçe: Ekonomik ve sosyal gelişim projelerinin finanse edilmesi için ayrılan, gelişim bütçesi ile anılır (Al-Taher Al-Hadi Al-Jhaimy, 1969, P.89).

Bu dağılım, en büyük finansal kaynak kısmının gelişim amaçlarına ve aynı toplumun üyelerinin çoklu gelir kaynaklarına ayrıldığını göstermektedir.

Gelişime yönelik finansal kaynaklar yeni ürün ve hizmet projelerinin yapılması veya oluşturulması veya bunların tüm sektörlerle yayılması için harcanırken, yetkili bütçenin idari görevleri şirketlerden bu projelerin alınmasının ardından harcama yapılmasıyla başlar.

Tablo 4.16. *Güncel giderler ve idari bütçe tahsisi (1968-1986)*

Yıllar	Mevcut harcama	Kaydedici	Gelişim harcamaları	Kaydedici	Gayri safi yurtiçi kamu harcaması	Kaydedici	Gelişim harcamasına göre mevcut harcama oranı %
1969/68	125.9	100	123.0	100	248.9	100.0	102.4
1970/69	158.8	126.6	113.0	91.9	271.8	109.2	140.5
1971/70	170.5	140.2	146.0	118.7	322.6	129.6	120.9
1972\71	232.2	184.4	248.0	201.6	478.1	192.1	92.8
1973\72	262.9	208.8	397.0	322.8	660.9	265.5	66.5
1973	234.5	186.3	416.0	338.2	650.5	261.3	56.4
1974	433.0	343.9	866.0	704.1	1298.0	521.5	49.9
1975	573.1	455.2	923.0	750.4	1496.2	601.1	62.1
1976	564.0	448.0	1187.2	965.2	1751.2	703.6	47.5
1977	669.9	531.6	1280.3	1040.9	1949.6	783.3	52.3
1978	695.0	552.0	1371.3	1114.8	2066.3	830.2	50.7
1979	-	-	1868.8	1519.3	-	-	-
1980	950.0	754.6	2551.6	2074.5	3501.6	1406.8	37.2
1981	1050.0	834.0	2872.8	2335.6	3922.8	1576.1	36.5
1982	1255.0	996.8	2365.9	1923.5	3620.9	1454.8	53.0
1983	1520.4	1207.6	2096.3	1704.3	3616.7	1453.1	72.5
1984	1440.2	1143.9	1834.4	1491.6	3274.9	1315.7	78.5
1985	1200.0	953.1	1311.0	1065.8	2511.0	1008.8	91.5
1986	1364.0	1083.4	1700.0	1382.1	3064.0	1231.0	80.2

İdari bütçeden yola çıkarsak, bu genel projelerin ve kurumların bakım giderleri ve iş gücü ve üretim girdilerinin borçları kapatıldığı gibi, projelerin ve kurumların işçilerinin aylıklar ve ücretleri ödenmektedir. Bazı akademilerin veya üniversitedeki kütüphanelerin yapım giderleri kalkınma planından düşülmüştür fakat profesörlerin, çalışanların, diğer işçilerin aylıkları ve ücretleri ve bakım masrafları ve ilişkin mevcut iş idari bütçeye aittir.

Hazine sekreterliği, idari bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kontrol etmesinden sorumlu olduğu için birinci harcamalardan (mevcut kamu harcamaları) sorumlu iken, kamu projelerinin kontrol edilmesi ve uygulanması ile de gelişim harcamalarından sorumludur.

1986 yılına kadar (1968-1969) yıllarındaki iki bütçedeki gelişim oranını öğrenmek için, aşağıdaki hususlara göre tartışılacak güncel harcamalar ve dönüşüm ve idari bütçe tahsislerini gösteren (4.15) tablodaki verilere dayanabiliriz.

- Kamu harcamalarının boyutu, (1969-1970) yıllarında (yüzde %9.2) oranında (248.9) milyon dinardan yükselmiştir ve (1970-1971) ilk mali devrim yılında kamu harcamalarının boyutu (322.6) milyon Libya dinarına yükselmiştir (temel oranla kıyaslandığı zaman %29.6 oranında). Daha sonra kamu harcamaları her geçen yıl artış göstermeye başlamıştır.
- Kamu harcamalarındaki İlk Artış, 1971 yılında yabancı petrol şirketleri ile politika liderleri tarafından gerçekleştirilen uzun sohbetlerin ardından, petrol gelirlerindeki artışın bir sonucu olarak, (1971-1972) ve (1972-1973), mali yıllarında meydana gelmiştir; kamu harcamalarındaki artan yüzde oranı, temel oran ile kıyaslandığı zaman (1971-1972) ve (1972-1973) iki yıl arasında sırasıyla (%92.1) ve (%165.5) şeklindeydi.
- Kamu harcamaların boyutundaki yükselişin İkinci Artışı, 1973 yılında (815.7) milyon Libya dinarına yaklaştıktan sonra, miktarın (1298.0) milyon Libya dinarına ulaştığı 1974 yılında gerçekleşmiştir (bu da, %59.1'e eşit yüzde oranı anlamına gelir). (1968-1969) temel yılı ile kıyaslarsak, bu artış nerdeyse (%421.5) oranındaydı. Kamu harcamalarının ikinci artışı, OPEC sonrasında dünya petrol fiyatlarını arttırmak için meydana gelen petrol gelirlerindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Daha sonra, kamu harcamaları boyutu, (3922.3) milyon Libya dinarına ulaştığı 1981 yılındaki finansal yıl içerisinde en üste çıkana kadar her geçen yıl artmaya başlamıştır (bu miktar, (1968-1969) temel yılındaki kamu harcamalarının 15 katına yakındır).
- Petrol gelirlerindeki düşüşün ve 1982 yılındaki petrol ihraç eden ülkeleri vuran büyük gerilemenin bir sonucu olarak, kamu harcamalarının boyutu o

yıl (3620,9) milyon Libya dinara kadar düşmüştür (geçmiş yıla kıyasla azalma yüzdesi oranı %7.7'dir).

Kamu harcamaları, 1984 yılındaki eski orana kıyasla, 1985 mali yılında düşüş yüzdesi oranının %23.33 olduğu anlamına gelen (2511.0milyon Libya dinarı) alt düzeyine ulaşıncaya kadar her geçen yıl düşmeye devam etmektedir ve harcamaların boyutu sadece 1981 yılının kamu harcamalarının boyutunun nerdeyse %64'ü idi.

O yılın (1985) kaydedilen sayısını ele aldığımız zaman, (1968-1969) yıllarına kıyasla (1008.8) olduğunu görüyoruz.

Bu imge, 1986 mali yılında bir şekilde artış göstermiştir; tahsislerin boyutu (3064.0) milyon Libya dinarına yükselmiştir (geçmiş yıla kıyasla son oran %12.1'dir).

Buradan yola çıkarak, kamu harcamalarının petrol sektörünün gelirleri ve kazançları ile güçlü bir bağlantı kurduğu gösterilmektedir; bir yandan petrol ürünleri üzerinde gerçekleştirilen büyük gelişimin ve bir diğer yandan dünya petrol fiyatlarındaki artışın makul bir sonucu olduğu gibi, petrol gelirlerinin, brüt gelirler üzerindeki nerdeyse tek etkin unsur olduğu anlamına gelen tek bir tarafa yöneldiği söylenebilir.

4.6.1. ÇalışmaDönemindeki (2000-2015) Libya'daki Kamu Harcamalarının Gelişimi

Farklı ülkelerin istatistiksel verileri ve araştırmaları, başarılı zaman zarflarında ve uzun bir süre kamu harcamaları boyutunda artışın devam ettiğini göstermektedir, kamu harcamaları boyutundaki bu yükselen yolun dışına çıkılmamıştır çünkü bu değer bazı yıllarda sabit kalabilir veya azalabilir; burada bizler, ekonomik ve sosyal anlamları ve boyutları ifade eden bazı endeksler kullanacağız. Kamu harcamalarının oranı, GSYİH'yu ifade ettiği, devletin genel olarak ekonomik yaşama ve kamusal olarak topluma dahil edildiği dolayısıyla devletin rolünü ve politik felsefesini yansıttığı için, durum her böyle olduğunda bu oran yükselir ve bu durum devletin genişlemesinin katılımı olduğu anlamına gelir; tam tersi gerçekleştiği için, kamu harcamalarının bireysel payının göstergesi olarak, kamu ihtiyaçlarının, adalet dağılımının, sosyal dengenin ve toplumdaki refahın düzeyi üzerinden ulaşılan endeks

değerden yola çıkarak, özellikle sosyal harcamalardan doğan, o toplumun yüksek refah düzeyinin göstergesi olarak artmaya devam etmektedir.

(4.17) Tablodan, Wagner tarafından nitelendirilen kamu harcamalarındaki sabit artış olgusu ile aynı olarak, (2000-2015) çalışma dönemi zarfındaki kamu giderlerinin kamusal yükselme eğilimi olduğu görülmektedir ve (%90)'a ulaşan yedek değişkenler arasında hesaplanan korelasyon katsayısı değeri bunu desteklemektedir; bu harcamalar, başta petrol fiyatlarında meydana gelen gelişmenin ve daha sonra vatandaşlara sağlanan kamu hizmetlerini boyutundaki artışa yönelik devletin son kontrolünün sonucu olarak (2007-2009) yıllarında yıllık (%16.2) büyüme oranına ulaşılması ile (2000) yılında (8015.57) milyon dinardan (2009) yılında (23295.5) milyon dinara yükselmiştir ve kamu harcamalarındaki bu artış, araştırma yıllarında (%5.3) iken (2007-2009) yıllarında yaklaşık (%16.2) yıllık büyüme oranına ulaşana kadar devam etmiştir. tüketici harcamalarına gelirsek, bu harcamaların brüt kamu harcamalarına olan katkı oranı çalışmanın başlarında yüksekti fakat son yıllarda, yıllık büyüme oranı yaklaşık (%2.4) olana kadar, (2008) yılında yaklaşık (%26.92) daha düşük bir değere ulaşana kadar düşüş göstermiştir. Bu düşüşün temel nedeni, Libya ekonomisi belirgin bir yatırım genişlemesi sergilediğinden, sanayi sektörünün teşvik edilmesine ve bir gelişim süreci sağlama yolu olarak harcamaların büyük bir kısmının yatırımlara uyarlanması için sürekli devlet kontrolüdür; burada, bu harcamaların büyüme oranı (2003-2007) yıllarında (%20.89) oranına ve (2007-2009) yıllarında (%19.6) oranına ulaşırken, yatırım harcamaları oranının brüt kamu harcamalarına oranı (%73.08) ulaşacak kadar artmıştır. Bu durum, devletin ekonomik politika yönetiminin, yatırım harcamalarının arttırılması yoluyla GSYİH'ya kira geliri olmayan sektörün katkı oranlarını arttırmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan, istikrarlı fiyatlara sahip GSYİH, (1998-2005) döneminde (%3.5) büyüme oranına ulaşarak araştırma dönemi zarfında yükselme eğilimi sergilemiştir, ki o dönemde (%4.3) den fazla artış göstermiştir. Gerçek kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki korelasyon katsayısının değeri (%90)'a ulaşmıştır, fakat o dönemin düzeylerine dayanarak, kamu harcamalarındaki büyüme oranlarının GSYİH'daki büyüme oranlarından nispeten daha yüksek olduğu, gerçek kamu harcamaları ve GSYİH'nın ikisi de yüksek nispi büyüme oranlarına ulaşmıştır ve bu durum, en büyük kısmıyla harcamalardaki bu büyümenin aynı dönemdeki GSYİH'da

meydana gelen büyümeyle dayandığını ifade eden Wagner kanunu kavramı ile uyuşmaktadır. Bu sonuç, analiz dönemi esnasında büyük korelasyon ve pozitif ilişki ifade ederek (%90)'a ulaşan, korelasyon katsayısının yedek değişkenler üzerindeki değeri ile birlikte anılmaktadır.

Tablo 4.17. (2000-2009) Libya'daki kamu harcamalarının gelişimi

Yıllar	Mevcut harcamalar	Sermaye harcamaları	Toplam kamu harcaması
2000	4814.05	3201.53	8015.57
2001	5533.23	3130.77	5664.00
2002	4596.40	4668.89	9265.28
2003	3577.70	3288.50	6866.20
2004	5535042	8657.33	14192.75
2005	5430.82	8564.59	13995.41
2006	5173.71	7042.29	12216.00
2007	6486.63	10361.70	16848.34
2008	5114.04	13884088	18998.92
2009	7947.70	15347.80	23295.50

* araştırmacı.

O dönemdeki kamu harcamalarının gelişiminin sayısal önemi, kamu ihtiyaçlarının giderilme düzeyine dair kamusal bir gösterge olduğu için, fakat bu harcamaların GSYİH'daki göreceli önemi, bu harcamalardaki gayrimenkul artışının tamamlayıcı imgesini göstermektedir ve (4-18) numaralı Tablo, (2005-2010) dönem ortalamasının en yüksek katkı oranı olarak (1990-1994) dönemin ortalama (%61.3) daha düşük değeri olarak (%26.2) arasında dağılan önemi göstermektedir ve her bir döneme dair gerekçeler bulunmaktadır; ilk duruma gelirsek, petrol fiyatlarındaki güçlü gerileme ve Lockerbie vakasında Libya ve bastı ülkeleri (Amerika, Fransa, Britanya) arasındaki politika sorunlarını kapsar. İkinci vakaya gelirsek, bu vaka yüksek büyüme oranı ile ortaya koyulan duyurulan ve ekonomik popülerliği olan dönemdir. Gayrimenkul refah düzeyini gösteren kamu harcamalarının kişi başına hisse senedi endeksine gelirsek, (4-18) tablodaki veriler, araştırma yıllarında (%5.3) olduğu halde,

(2007-2009) yıllarında (%16.2) büyümeye ulaşan kamu harcamalarındaki bireysel hisse payı artışını göstermektedir. GSYİH'nın büyüme oranına gelince (%6.16), bu oran kamu harcamalarının hızlı büyüme oranları karşısında ürün büyümesinin yavaş adımlarını yansıtmaktadır; bu sebeple de, bu oran dalgalandığı fakat petrol fiyatlarındaki gelişmeden dolayı (2009) yılında (%46.73) en yüksek düzeyine ulaştığı için kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı düşük düzeyde kalmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak, kişi başına giderlerin büyüme oranı sürecinin, kişi başına GSYİH'nın büyüme oranı üzerinden ilerlediği sonucuna varıyoruz. Bu yol, ekonomik gelişim yolunu tutan Wagner Kanunu içeriği ile uyusmaktadır. Popülasyonlardaki artış hızının en yüksek oranı ile kamu giderlerinin gerçek büyümesi, kişi başına kamu harcamalarında büyümeye neden olmuş ve bu büyüme oranı, ulusal gelirin büyüme oranını geride bırakmaktadır.

Tablo 4.18. (1970-2010) Kamu harcamaları ve GSYİH gelişiminin yönetimi

Süre	% GSYİH kalkınma hızı	G kalkınma hızı	Gayri safi yurtiçi harcama oranı	GSYİH'dan toplam kamu harcaması
1981 - 1970	13.2%	26.2%	32.4%	3392
1988 - 1982	2.5%	10.1%	35.3%	2174
1994 – 1998	11.8%	5.4%	26.2%	4604.6
1999 – 1995	3.4%	3.4%	4.7%	33.4%
2004 - 2000	19.8%	77.1%	34.3%	5274.1
2010 - 2005	13.2%	66.5%	161.3%	7153.8
İnsan büyüme hızı	6.16%	16.2%	43%	

* Araştırmacı tarafından Planlama Bakanlığı ve Merkez İstatistik Kurumu verileri üzerinden hazırlanmıştır.

4.6.2. Araştırma Döneminde Artan Kamu Harcamaları Olgusu

Bu amaçla ekonomistler tarafından getirilen pek çok endekse mevcuttur ve GSYİH'ya göre kamu harcamaları oranı da bunlardan biridir ve GSYİH belirli bir dönemde üretilen tüketim malları açısından mallarda gerçek bir artış sergilediği için, harcamaların ekonomik rolünü açıklığa kavuşturmaktadır, bu nedenle kamu

harcamaları, bilhassa üretim enerjilerinin genişletilmesi ve ekonomik yapının genişletilesi ile en güçlü etkiye sahip olan yatırım harcamaları olmak üzere farklı ekonomik sektörlerin üretim kapasitesindeki artışta önemli bir rol oynamaktadır; burada, kamu harcamaları yollarını belirlemek için ekonomistler tarafından uygulanmak üzere geliştirilen varsayımlar ve modellerden yararlanılabilir. Bu konuda, kamu harcamalarının boyutundaki bir ekonomik gelişme etkisi olayı olarak bütünsel unsurlardan daha yüksek olduğu tahmin edilen, kamu harcamalarına giren esneklik hususunda ekonomist Wagner'ın birlikte anılmakta olduğu düşüncenin nasıl sona erdirileceğini test etmeye yönelik girişimlerde bulunulmuştur. GSYİH ve brüt kamu harcamaları arasındaki çift logaritma ilişkisi değerlendirildiğinde, kamu harcamalarındaki ekonomik gelişim etkisini yansıtan durum olarak, esnekliğin bütünsel unsurlardan biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir finanse etme yöntemi olarak Wagner Yasası çalışma dönemi esnasında Libya ekonomisinde aktif olabilir, bu nedenle giderlerin bütçede yetersizlikten kaçınmak için gelirler ışığında uyarlanması gerekir fakat devletin ekonomik durumuna göre fazlalık durumu veya yetersizlik durumundaki bütçe şeklinde, gerçek hayatta bunun tam tersi önemsenmektedir. Dolayısıyla, kamu gelirlerinin kamu harcamaları üzerindeki esnekliği hesaplanarak kamu gelirlerinin etkisi hakkındaki Colum hipotezinin test edilmesinde, esnek artış hızlı sorumlu endeks olarak kullanan Colum'un açıkladığı bu gelirler boyutunda meydana gelen değişime kamu harcamaları hızlı ve net bir şekilde yanıt veremeyecektir. Bağımlı değişken ve kamu harcamaları olarak bağımsız değişkenli gelirler arasındaki bir çifte logaritma denklemin hesaplanması yoluyla, hesaplanan değerler ile (T) çizelge (T) değerleri ve de serbest öz bağlantı sorunu denklemini olarak, açıklayıcı gücü ifade eden (R^2) değerindeki artış ile kıyaslanarak denklemin yüksek anlamlılığa sahip olduğu gösterilmektedir. Yüksek korelasyon katsayısı, değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü açıklamaktadır fakat kamu gelirlerinin değişimi ile değişen kamu harcamalarının sorumlu derecesi yüksek değildi çünkü esnekli bütünleyicilerden daha düşüktü ki bu durum kamu harcamaları kararları ve petrol gelirleri getirisindeki değişimler arasındaki çifte bağlantıyı yansıtmaktadır.

Tablo 4.19. *GSYİH ve kişi başına GSYİH payı*

Yıl	GSYİH	Milli hasıladan kişi başına gelir	GSYİH büyüme hızı (US Dolar) %
2000	34574000	6130	13.4
2001	30031000	5141	-13.1
2002	21924000	3641	-27.0
2003	26235000	4227	19.9
2004	33419000	5206	27.1
2005	45395000	6848	35.8
2006	55226000	8071	21.7
2007	62895000	8902	13.9
2008	86506000	11860	37.5
2009	63769000	8469	-26.3
2010	73965000	9515	16.0
2011	34699000	6454	-53.1
2012	78697332	10041	126.8
2013	60990432	10505	-22.5
2014	28543523	6573	-53.2

* Araştırmacı tarafından hazırlandı.

Libya ekonomisi doksanlı yıllarda rekor fiyatları takip eden yüksek büyüme oranları sergilemiştir; (1997) yılında (%14) bir orana ulaşp, daha sonra bu artışın ardından (2007) yılında (%6.2) ve (2008) yılında (%10.4) ulaşmak için yeniden gerilerken, bu oran dünyadaki ekonomik durgunluk ve petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle (2009) yılında (%2.4)'ye gerilemiş, dolayısıyla kamu harcamalarındaki değişim oranı (2007) yılında (%37.92)'den ve (2009) yılında (%22.6)'ya gerilemiştir.

4.6.3. Araştırma Dönemindeki Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Gelişimi

Libya ekonomisi, ulusal marketteki fiyatların ve bunların bahsi geçen dönemin özellikle son yıllarında rekor düzeylere ulaştırmanın sonucu olarak büyük petrol

gelirlerinin gelişmesi ile (2000-2015) yıllarında bir piyasa gelişimi ve devlet ve özel büyük projelerin bir sonucu olarak ekonomik faaliyetin artan temposuna yansıyan (2000) yılından (2015) yılına kadar petrol üretim miktarlarında gerçekleşen büyümeyi sergilemiştir; GSYİH devam eden fiyatlar ile (2000) yılında (33126) milyon dinardan (2009) yılında (49854) milyon dinara yükselmiştir. Bütün bu olanlar, (%76.5) oranında büyüme oranı ile başa çıkmayı sağlamıştır, bir başka deyişle Libya ekonomisinin GSYİH'sı (2000-2015) yıllarında yarıdan daha fazla katlanmıştır. (2007) yılı ise, özellikle yapı ve inşaat sektöründeki fiyatlarda ve ürün maliyetlerinde büyük bir artış ve ekonomik büyüme akışı ile sınırlı olan yüksek mal, ham madde ve ithalat fiyatları sergilemiştir; aynı yılın ikinci yarısı ise, bir dünya mali krizi duyurmuş ve bunun akabinde tepkiler ve hasarlar yılın son çeyreğinde en yüksek düzeye ulaşmıştır; burada, krizin etkisi devlet ekonomisindeki canlılık sektörlerinden olan mali sektörde ve inşaat sektöründe net bir şekilde görülmüştür, ayrıca, dünya büyüme oranları ile kıyaslandığında (2008) yılında devlet ekonomisinin büyüme oranı hala yüksektir. Bu yılda, tüketici talebindeki büyük bir açıktan doğan talebi canlandırmak amacıyla, her düzeyde pek çok politika, finansal politika ve nakit politikası benimsenerek, Libya dahil dünya ülkelerinin çoğu krize baskı yapmıştır. Hükümet, mali sisteme yüksek miktardaki likidite sağlamış ve ticari ve yatırım bankalarının performansını iyileştirmek için yeni yasalar benimsemiş, düzenlemesini yapmış ve tavsiyelerde bulunmuştur. Dünya mali krizinin bir sonucu olarak, dünya ticaretinin sanayi ürünü ve ilerlemesinin büyük bir gerileme yaşaması ile anılan GSYİH (2009) yılında (%11.8) oranında gerilemiştir ki bu felaket beraberinde sanayi sektöründeki yeniden yapılandırma değişikliklerinin geldiği (2011) yılına dek devam etmiştir.

Bahsedilen dönemdeki GSYİH'daki yıllık büyüme oranı (%11.8)'e ulaşmış, () ulaşan daha düşük ve en yüksek oran arasındaki değişim sınırının, gelir ve milli hasıla elde edilmesinde GSYİH'ya olan büyük bağımlılığa dikkat çektiği, bu yıllardaki GSYİH'nın brüt milli gelire katkısının kapsamı (1.54) ve (127.9) arasında bir orana sahip olmuştur.

4.7. Ana ve İkincil Bileşenlerin ve Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Analizi

GSYİH'yı oluşturan ana sektörler, bu sektörlerdeki bilinen denetim ve gelişim artışı, GSYİH'ki katkı oranı incelenmiş ve analiz edilmiştir; (4-9) GSYİH formuna bakınız.

4.7.1. Mali Olmayan Proje Sektörü

(4.20) Tablo, bu sektörün geliri (%22.9) yıllık bir büyüme oranı ile (2015) yılının sonuna kadar (2000) yılında (%253) oranda büyürken, mali olmayan proje sektörü gelirinin tüm araştırma döneminde arttığını, bu artışın özellikle 2000 yılından sonraki GSYİH artışından düşüldüğünü göstermektedir, bir başka deyişle, araştırma döneminde bu sektörün GSYİH'daki katkı oranı (%9.5-%84) arasında değiştiğinden, bu sektörün geliri bu dönem zarfında iki buçuk kattan fazla artmıştır.

4.7.1.1. Tarım ve balık ve hayvan devrimi sektörü

Tarım alanındaki başarıları ile Libya, dünyada özel bir yere sahiptir ve bu sektördeki lider deneyimi, doğanın acımasızlığını yenme ve çöl kumlarını ele geçirme ve yeşile dönüştürme isteğinde bir model haline gelmiştir.

Tablo 4.20. *Ekonomi sektörüne göre GSYİH*

Ekonomik sektörü	2008		2009		2010		2001		2012		Yıllık büyüme	Yıllık büyüme hızı
	değer	hisse	değer	hisse	değer	hisse	değer	hisse	değer	hisse	2002-2008	2008-2010
Tarım	636.8	0.01	648.7	0.01	642	0.01	180.9	0.01	248.1	0.004	-12.20%	27%
Balıkçılık	55591.6	0.72	51712.7	0.7	52943.1	0.69	15492.6	0.57	38511.3	0.88	-6.10%	
Ormancılık	285.1	0.004	279.7	0.004	294.9	0.004	61.4	0.002	86	0.001	-13.90%	
Dönüştürücü sanayiler	3205.5	0.04	3487.3	0.05	3344	0.04	704.3	0.03	2352.1	0.04	-5.30%	
Elektrik, gaz ve su	790.1	0.01	814.3	0.01	796.9	0.01	410.4	0.02	926.3	0.02	3.40%	+
İnşaatlar	3418.4	0.04	3839.9	0.05	4053.3	0.05	852.8	0.03	954.5	0.02	-14.40%	
Toptan ve perakende ticaret	3063.7	0.04	3224.8	0.04	3434.4	0.05	1283.6	0.05	2397	0.04	-4.40%	
Oteller	124.2	0.002	132.6	0.002	140.7	0.002	26.8	0.001	22.1	0.0004	-16.40%	
Restoranlar	579.7	0.01	616.4	0.008	657.2	0.009	279.7	0.01	333.2	0.01	-8.50%	
Ulaşım, Depolama ve Taşıma	3959.1	0.05	4206.3	0.06	4433.5	0.06	2380.2	0.09	3168.9	0.06	-3.90%	
Simsarlık	191.5	0.002	231.2	0.003	279.9	0.004	161.7	0.01	229.3	0.004	3.90%	+
Emlak faaliyetleri ve kiralama	5583	0.07	5750.5	0.08	5903.8	0.08	6034.5	0.22	7470.3	0.13	6.80%	+
Kamu yönetimi, savunma ve sosyal güvenlik	441.6	0.01	673.6	0.01	680.4	0.01	190.7	0.01	371.3	0.01	-3.20%	
Eğitim	305.5	0.004	372.7	0.01	381.2	0.01	386	0.01	502.5	0.01	12.90%	+
Sağlık ve sosyal çalışma	2344.3	0.03	2352.3	0.032	2460.1	0.032	1138.2	0.04	1822.6	0.032	-4.50%	
Kişisel ve sosyal hizmet faaliyetleri	-3773.4	-0.03	-4002.1		-4254.1		-2296.4		-3041.4			
Mali hizmetler	76746.7	100%	74341.1		76191.5		27287.4		56355.1		39016.3	20388.2

Bu sektörlerin sınırsız devlet desteğine sahip olduğu, limanlar, yemyeşil bahçeler ve verimli çiftlikler her türlü sebzeye sahiptir; bu sektörün gıda güvenliği ve istikrarını sağlamasının önemine inanarak, bu destek tarım bakanlığı tarafından benimsenen ve süt ürünlerinin, hayvan üretiminin, balık yetiştiriciliğinin, gıda ve gübre üretiminin, tarım arazisinin genişletilmesindeki karın, bazı sebze türlerinin üretimine ayrılan arazilerin oluşturulmasının, barajlar gibi su kaynaklarının gelişimi için çoklu projelerin başlatılmasının ve gıda açısından güvenliği sağlayan tüm türleri ile en yüksek öz tatmin mallarına erişmek için tarım, hayvan ve balık gelişimi alanında bilimsel düzeyde araçlardan birinin takip edilmesi. desteklenmesi gibi altyapı ile başlayan birtakım aşamalarda uygulanan tarım gelişim planı şeklinde ortaya çıkmıştır. Tarım sektöründeki yatırımın artması ve tarımsal üretimdeki gelişime ilişkin ortaya çıkan sonuçları, (1970) yılında (33.1) milyon dinardan (1987) yılında (342.5) milyon dinara kadar tarım sektörünün GSYİH'daki katkı oranı üzerinde bir piyasa etkisine sahiptir; burada, tarım sektöründeki bu yükseliş, sektörün aynı süre zarfında yıllık (%14.7) bileşik büyüme oranı ile büyüdüğünü göstermektedir, bunun sonucunda ise, bu sektörün GSYİH'daki katkı oranı (1970) yılında (%2.6)'dan (1987) yılında (%5.1)'e yükselirken, aynı zamanda o dönemde ekonomik ve sosyal dönüşüm planının hedeflediği amaç olan, ekonominin ürün sektörünün yaptığı katkı oranında bir artış meydana gelmiştir.

Bu sektörün GSYİH'ya olan katkısı zayıf olduğu halde, bu sektöre Libya ekonomisinde en yüksek büyümenin yaşandığı sektördür; bu sektöre olan büyük ilgi kendisini o kadar yüksek oranlarla yansıtmıştır ki araştırma döneminde (%6.7)'ye ulaşmıştır ve araştırma döneminde GSYİH'ya olan bu katkının oranı (%4-%13.5) arasında değişmiştir.

4.7.1.2. Maden çıkarma sektörü

Maden çıkarma sanayileri, önemli bir GSYİH kaynağıdır, ham petrol ve doğal gaz önemli bir doğal madde işleme sanayisi unsuru meydana getirdiği için, bu faaliyetten elde edilen gelirler devletin kamu dengesinin ana gelirlerini oluşturmaktadır; maden çıkarma sanayi bu nedenle madencilik faaliyetlerine benzemektedir.

Libya ülkesi petrol üreten ülkelerden biri olduğu halde, (2015) yılında katkı oranı (%34.3)'e ulaşırken, maden çıkarma sanayisi sektörünün devletin GSYİH'sına katkısının yüksek oranlarda olduğu sonucuna varılmaktadır, sanayi sektörlerinin gücü ve GSYİH'daki yüksek katkı oranına rağmen, ham madde hala devletin ekonomik kalkınmasının gerçek gücüdür.

Bahsettiklerimize dayalı olarak, bu sektörün çıktısının petrol fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalardan büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir, bu nedenle de (2000-2010) yılları arasındaki şirket çıktısındaki büyük değişiklikler olduğu görülmektedir ve (2013) yılından beri ve dünya petrol fiyatlarındaki büyük atılımların bir sonucu olarak, (1997-2002)) yıllarındaki (%3.3) milyon dinara ulaşan sektör çıktısının oranı ile kıyaslandığında (2003-2007) yıllarında (%2.91)'e yaklaşan sektör çıktısı oranı olarak çok hızlı şekilde büyümüştür.

Genel olarak, (%19) oranında yıllık büyüme oranı ile sektör çıktısı (2000) yılından (2015) yılı sonuna kadar (%4.24) oranında büyümüştür, bir başka deyişle, sektör çıktısı bu dönemde dört kattan daha fazla katlanmıştır. Bu sektörün araştırma döneminde GSYİH'daki katkı oranları (%5.02-%6.9) arasında değişmiştir.

4.7.1.3. Dönüşüm sanayileri

Tablo (4.20)'den yola çıkarak, sektörün çıktısının (2000-2015) yıllarında devamlı olarak arttığı görülmektedir; işsizliği sınırlamadaki katkısının yanı sıra ürün tabanının ve gelir kaynağının çeşitlendirilmesinde bu faaliyetin öneminden dolayı dönüşüm sanayilerinin gelişimine ilişkin kazanç devletin strateji planı dahil sağlamayı amaçladığı önceliklerden biriydi; petrol ihracına dayanan ekonomiden çeşitliliğe dayanan ekonomiye olan aşamalı dönüşüm, devlette sürdürülebilir bir gelişime ulaşmaya yönelik bir strateji hedefi olan, gelişim sanayisinin genişleme esasıdır; Libya'daki petrol ve gaz rezervlerinin (%90)'dan daha fazlasına sahip, Libya'daki bilhassa piyasayı ele geçiren rafineri olmak üzere gaz sıvılaştırma komplekslerine, petrol rafinerilerine ve petrokimyasal fabrikalara milyon dolarlık yatırımların yapıldığı petrokimya sanayisi sektörü büyük bir gelişme gösterirken, bu

büyük artışta ilginç olan durum, devletin kamu sanayisi kuruluşlarının artışına ve bu sektördeki gelişim boyutundaki artışa olan etkisidir.

Bu sektör, petrol dışındaki sektörler arasında denge kurmaya katkıda bulunan ve üretim sektörlerinin GSYİH'daki katkılarının artmasına yol açan sanayi yatırımlarını desteklemek için önemli işleri sağlama alan, en istikrarlı ve dünya mali felaketine daha az etkisi olan sektörlerden biri olarak görülür; bu sektörün çıktısı, (%29) yıllık bir oranla (2000) yılında (2015) yılı sonuna kadar (%67.5) oranında büyüme göstermiştir, bir başka deyişle, bu sektörün çıktısı o dönemde yarıdan daha fazla katlanmıştır ve (4-20) tabloyu destekler şekilde, bu sektörün GSYİH'daki katkı oranı (%3.9-%58.0) arasında değişmiştir.

4.7.1.4. Elektrik, gaz ve su

Bu sektörün, bu sektörün projelerinin bir kar artış başlatan ekonomi altyapısı ile olan bağlantısından dolayı, vatandaşlara gerekli hizmetlerin sağlanması ile başlayıp ürün ve hizmet projelerine ve kuruluşlarına elektrik ve su sağlanması ile son bulan, bütün alanlardaki büyük katkı rolü dolayısıyla, devletteki ekonomik sektörler arasında önemli bir yeri vardır ve bu sektörün payları yatırım programlarında bir ilerleme aşaması kaydettiği için bu sektöre odaklanılmaktadır. Kapsamlı fiziksel faaliyete, sanayi, tarım ve sosyal gelişime eşlik etmektedir ki devlet yetmişli yıllardan bu yana bu durumun farkındaydı ve devlet düzeyinde elektrik üretmek, ilk aşamada gerek üretim süreci için gerekse yaşam standartlarının yükseltilmesi için bu aktif unsurun sağlanabilirlik aralığına dayanan gelişim planlarının başarısı başta olmak üzere her yere elektrik sağlanması amacına ulaşmak için pek çok fosil yakıt enerji istasyonu inşa etmektedir. Bu dönemdeki elektrik, gaz ve su sektörü çıktısındaki devam eden artışa rağmen, GSYİH'daki diğer sektörlerin katkısının artışın bir sonucu olarak (%2.5-%3.4) arasında değişiklik gösterirken, sektörün GSYİH'daki katkı oranı araştırma dönemi zarfında çok fazla değişmemiştir. Bu sektörün çıktısı, yıllık (%4.4) büyüme oranı ile (2000)yılında (2015) yılına kadar (%48.8) oranında büyüme göstermiştir, bir başka deyişle, sektörün çıktısı (4-20) tabloda görüleceği üzere o dönemde yarıdan fazla katlanmıştır.

4.7.1.5. Yapı ve inşaat sektörü

İnşaat sektörü Libya ekonomisindeki öncü faaliyet olarak görülmektedir; bu faaliyetin ayırt edici özelliği, diğer faaliyetlere güçlü bağlarla bağlı olmasıdır; sonrasında ise, konut birimlerinin sağlanması yoluyla konutun desteklenmesi ile bağlantılı olduğu için, farklı ekonomik faaliyetleri ile sektörlerin gerekli yapılarını sağlayarak işletme sektörleri ile bağlantılı olduğu için, yolların, köprülerin, tünellerin ve diğer unsurların altyapısını sağladığı için, ekonomideki etkili faaliyetlerdendir; ekonomik ve sosyal yaşamın farklı yönlerinde meydana gelen gelişmeleri bu faaliyetteki gelişmeler ile birleştirerek sosyal ihtiyaçların öğrenilmesinin yanı sıra, bulunabilirliği de herhangi bir ekonomik faaliyeti gerçekleştirmek için önemli görülmektedir.

Libya, özellikle Tripoli ve Benghazi, son beş yıllık süre zarfında inşaata yönelik dönüşümler sergilemiştir, popülasyonların ihtiyaçlarının artması ve farklı ekonomik faaliyetlerin büyümesine uygun şekilde pek çok inşaat projesi gerçekleştirilmiş ve bu da GSYİH'daki yapı ve inşaat sektörünün katkısının(2000) yılında (%32)'den (2015) yılında (%12.4)'e artmasına yol açmıştır (bakınız, Tablo (4-20)). Bu sektör hızlı gelişim gösteren ekonomik sektörlerden olduğu için, yapı ve inşaat sektörünün çıktısının araştırma dönemi zarfında artış gösterdiği görülmektedir; bu sektörün çıktısı, yıllık (%24.4)büyüme oranı ile (200) yılından (2015) yılının sonuna kadar (%12.4) oranı ile büyüme göstermiştir, bir başka deyişle, bu sektörün GSYİH'daki katkı oranı (%5.4-%258.9) arasında değişim gösterdiği için bu süre zarfında bir buçuk katına çıkmıştır (Bakınız, Tablo 4.18).

4.7.1.6. Ulaşım, depolama ve iletişim sektörü

Ekonomik gelişim aynı zamanda çöl, hava ve kara ulaşımını araçlarının bulunabilirliğinde paralel gelişme gerektirdiği için, ulaşım, depolama ve iletişim sektörü, ülke içerisindeki nüfusların ve malların hareketinin kolaylaştırılması hususunda öneme sahip olmasının yanı sıra, devletin diğer ülkeler ve dış dünya ile olan iletişim durumunun gücünü göstermektedir. Ham maddelerin, ürünlerin ve strateji mallarının ihtiyaç duyulana kadar saklanması için uygun yerlerin sağlaması

yönünden depolama sektörünün önemi diğer sektörlerden daha az değildir. Ekonomik ve sosyal büyüme sağlamak için sağlam stratejilerin formüle edilmesindeki etkisi ve rolünden başlayarak, ülkelerin büyümesi ve gelişmesinde bilgi ve iletişim teknolojisinin önemi görülmektedir. Buradan yola çıkarak, büyüme oranlarının arttırılmasına ve toplumlar için refah sağlanmasına ilişkin rolünden dolayı hesaplanan ve açık planların amacına uygun olarak bilgi teknolojisi sektörünün geliştirilmesi için ülkelerin politika durumu ve gerekli stratejiler ile ilgilenmesinin yanı sıra, ülke son zamanlarda gelişim ülkeleri ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki sayısal boşluğun en aza indirilmesine hızlı şekilde eşlik etmek için bu sektörle ilgilenmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, ülke bilgi teknolojisi sektörünün altyapısına özel bir önem vermekte ve halka yüksek güven ve daha fazla kalite ile hizmetlerin sağlanması yoluyla, bütün hükümet bölümlerini bir faaliyet şebekesine bağlamayı amaçlamaktadır.

Ulaşım sektörü iyi bir geleceği beklemekte ve pozitif bir büyüme ve gelişimi umut etmektedir; her bir üretici ve tüketiciyi birbirine bağlayarak piyasalara girme gücü sağlamaktadır, mevcut globalleşme sürecinde, ekonomik süreçteki ulaşım sektörünün temel eğilimleri şöyle sınıflandırılır: (A) Coğrafi özellikler, (B) Artan rekabet, (C) Arazi değeri artışı. Lojistik hizmetlerindeki bilgi yönetiminin öneminin yanı sıra, ekonomik büyümenin ulaşım alanı ve spesifik altyapıdaki gelişimler ile olan ilişkisini geliştirdiği bilindiği üzere, ulaşım sektöründeki GSYİH'nın büyümesi (2010) yılında (%10.6) iken, (2011) yılında (%10.7)'ye çıkmıştır. Libya GSYİH'sındaki ulaşım, depolama ve iletişim sektörünün payı (2000) yılında (%13) olan maksimum artış oranının son yıllarında (2010) yılında (%10.7)'ye kadar düşmüştür (Bakınız, Tablo 4-20).

Ulaşım, depolama ve iletişim sektörünün çıktısı yıllık (%5.2) büyüme oranı ile (2015) yılına kadar (2000) yılında (%2.6) oranla arttığı için bu sektörün çıktısının tüm çalışma döneminde arttığı açıkça görülmektedir, bir başka deyişle, bu sektörün araştırma dönemindeki GSYİH'daki katkı oranları (%7.3-%75.4) arasında değişirken, o dönemde bu sektörün çıktısı (%2.6) oranla düşmüştür. (Bakınız, Tablo 4-20).

4.7.1.7. Oteller ve restoranlar sektörü

Bir yandan ulusal ekonomiyi desteklemesi açısından ve bir diğer yandan ekonomi, ticaret ve finans ile bağlantılı olan tüm unsurlara bağlı ilişkisinden dolayı diğer alanları canlandırması açısından bu sektör önemli olduğu için, dünya turist haritasındaki en büyük turist ülkeleri karşısında Libya'nın adını getirmek amacıyla, ülkenin çeşitli şehirleri ve köylerinde ana taşınmaz malların ve turist çekme projelerinin duyurulması ışığında Libya büyük bir turist patlamasına tanıklık etmektedir. devletin ulusal üst komutasının turizm ve yatırım ile ilgilenmeye ve devletin sahip olduğu turizm potansiyelinden ve ekonomiden faydalanmaya yönelmesinin bir sonucu olarak, devlet yönetimi bu eşsiz yönelime yansıyan yatırım ve turist projeleri yoluyla eşsiz ve özel bir turizm sağlamak için bu seneyi fazlasıyla turizm alanına dayandırmıştır; 2009 yılı boyunca Libya, ülkedeki en önemli ulusal ekonomi olarak hesaplanan turizm sektörüne tam bir yönelim sağlayarak, milyar dinar olarak değerlendirilen çok büyük yatırım ve turizm projelerine tanıklık etmiştir.

2009 yılı GSYİH'sında oteller ve restoranlar, bir turizm önemi olarak Orta Doğuda bir sanayi hakimiyeti başlatan sergiler ve konferanslar olarak, devletteki turizm faaliyetinin devam eden büyümesini yansıtan, (16.457) milyar dinara ulaşacak (%10.9) bir oran oluşturmuştur; devlet 2003 yılı boyunca, on bin yerel ve dünya şirketi ve dış ülkelere milyonlarca ziyaretçi çeken (150)'den fazla büyük sergi ve konferans etkinlikleri organize etmiştir.

Oteller ve restoranlar sektörünün çıktısı yıllık (%10) büyüme oranı ile 2015 yılının sonuna kadar 2000 yılında (%-39.05) oranla büyürken, bu sektörün çıktısı araştırma dönemi boyunca arttığını göstermektedir, bir başka deyişle, bu sektörün o araştırma döneminde GSYİH'ya katkısı (%5.3-27.1) arasında değişirken, bu sektörün çıktısı o dönemde her geçen yıl azalmıştır. (Bakınız, Tablo 4-20).

4.7.1.8. Kişisel ve sosyal hizmetler sektörü (sosyal tesisler)

Krizin etkileri, devasa emlak şirketlerinin listesinde yer alan bazı büyük projeleri dondurduğundan ve ekonomik büyüme oranı ve insan gücü ve insanların artmasını kapsayan strateji planlarının hedeflediği nicel hedefleri yeniden incelemek için

özellikle ana şehirlerdeki işverenlerin sayısının minimuma indirilmesi ile iptal edildiğinden beri, ulusal ekonominin açıklık oranını ve dünya ekonomisi ile bütünlüğünü ölçen ticaret oranında (GSYİH'ya malların ve hizmetlerin ihracat ve ithalat oranı) gösterildiği üzere, Libya ekonomisi açık ve dünya ekonomisi ile güçlü bir şekilde tamamlandığı için, kişisel ve sosyal hizmetler sektörü, dünya mali krizini en çok etkileyen sektörlerden biriydi; mevcut durumda çoğu kişinin gurbetçilerden olmasına dayanarak, devletin toplam popülasyonundaki tahmin edilen oranları (%75)'den daha fazla olduğu zaman, bunun sonucunda gurbetçi hizmetlerinin sona erdirilmesi sadece iş piyasasındaki varlıklarının sona ermesi anlamına gelmez aynı zamanda ülkelerdeki kurallara ve kanunlara göre devletten ayrılmaları anlamına gelir. İnsanların azalmasının etkisi, eğitim, sağlık, konut, kişisel ve diğer hizmetler üzerindeki toplam yerel talebin minimuma indirilmesine yansiyacaktır; mallar ve hizmetlerde fazlalığa yol açan iş piyasasında ve toplumdaki bu gibi bir gelişme spesifik olarak kamu yolları ve gayrimenkul sektörü ile ilişkili görünmektedir. Yani, sahip olduğu rol iş adamlarını kendi alanlarına yatırım yapmaya teşvik etmemektedir ve milli hazine birikimi ve gelir kaynaklarının çeşitlenmesi ile, toplam talebi olumsuz yönde ve GSYİH oranını olumsuz yönde etkileyerek yatırımlara daha az harcama yapılmasına neden olmuştur. Kişisel hizmet sektörünün çıktısının, 2000'den 2009'un sonuna kadar artış gösterdiği fakat 2003 yılında 2000 yılındaki oranına kıyasla (%65) ile keskin bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Kamusal olarak, bu sektörün çıktısı yıllık (%4.4) büyüme oranı ile (2000-2010) yılları arasında (%278.6) oranında büyümüştür, bir başka deyişle, bu sektörün çıktısı o dönemde nerdeyse üç katına çıkmıştır; araştırma döneminde bu sektörün GSYİH'ya katkı oranı (%17.8- %8239 arasında değişim gösterirken, katkı oranı aralığı (%113) idi (Bakınız, Tablo 4-20).

4.7.2. Mali Projeler Sektörü (Bankalar ve Sigortalar)

Şubeler (125) şubeye kadar yükselirken, ülkedeki ticaret bankalarının sayısı 1973 yılında (5) bankadan 2008 yılı Haziran ayına kadar (51) bankaya yükseldiği için, bu sektör, devrimin başından şimdiye kadar gösterilen gelişme ve denge gelişimi sürecine hizmet eden mali ve nakit politikaları ile kabul edilen hususlar ile Libya'da gelişim göstermiştir.

Bu sektör ekonominin bir yansımasıdır; diğer ekonomik faaliyetlerin sigorta hizmetlerinin yanı sıra, mali borç alma imkânlarının, mali dönüşümün ve diğer ana mali politikaların uygulanması anlamına geldiği için, diğer yenilenme faaliyetleri ile yenilenir ve gerilemesi ile de geriler; dolayısıyla, bu faaliyetteki alınan yatırım kararları bu konu ve diğer ekonomik faaliyetlerle ilgili mevcut olan bilgilere dayandığı için, bu faaliyete ilişkin politika bütün faaliyetlerin ekonomi politikasına bağlı bir bağ ile bağlanmaktadır. Bankacılık aracının birikim boyutu 1975 yılında (130) milyon dinardan 1987 yılının üçüncü çeyreğinin sonuna kadar (3507) milyon dinara yükseldiğinden, ülkedeki mali ve nakdi aracın işletimi yoğun olarak nakdi göstergelerin gelişimi ile geliştirilmektedir. Bu sektörün çıktısı yıllık (%16.1) büyüme oranı ile (%-27.7) oranında gelişim gösterirken, finansal projelerin çıktısının tüm yıllarda (2000-2010) artış gösterdiği görülmektedir; bir başka deyişle, o dönemde bu sektörün çıktısı 27 katına çıkarken, bu sektörün GSYİH'ya katkısı (%22.5) arasında değişmiştir (Bakınız, Tablo 4-20).

4.7.3. Hükümet Hizmetleri Sektörü

İlkokul aşamasından üniversiteye kadar genç nesillere bedava eğitimin sağlandığı, kamu sektöründe büyük bir başarı sağlanmıştır. Hükümet bir dizi yüksek teknoloji lisesi ve Benghazi'deki Gar Younis Üniversitesi ve Tripoli'deki Al-Fatih Üniversitesi olan iki en önemli üniversiteye ulaşmıştır. Ülke bütçesi üzerinden yüksek öğrenim görmek için her yıl dışarıya gönderilen Libya erkek ve kız evlatlarının yanı sıra, pek çok üniversite ve özel kolejler bulunmaktadır. Özellikle uzak alanlardaki kadınları hedef alan yaşlı insanların okuryazarlık programına gelince, yaşlı nesiller için bir okuma programı sağlanmakta ve diğer gelişmiş ülkelerdeki benzerlerinden üstündür. devlet, önleyici ve iyileştirici olmak üzere iki bölümü ile sağlık sektöründe çarpıcı başarılar göstermiş ve cerrahi tekniklerde en son meydana gelen keşifleri nominal fiyatlarla sağlayan, aynı zamanda 1998 yılında sağlık hizmetlerindeki istikrarlı bir özel sektör katılımı ile genişlemekte olan, yeni hastane şebekeleri ve devlet sağlık merkezleri ile kadınlara odaklanan sağlık eğitimi programını tamamlamıştır.

Tablo 4.21. *Libya'daki gayri safi yurtiçi hasılanın nispi önemi ve yıllık büyüme oranı*

Temel kaynaklar	İkincil kaynaklar	Göreceli önem	Kalkınma hızı
Mali olmayan projeler	-	83.7%	10.4%
	Maden çıkarma endüstrileri	34.4%	17.8%
	Tarım, Hayvancılık ve Balıkçılık	7.3%	6.7%
	Dönüşüm Sanayileri	9.9%	13.0%
	Elektrik, su ve gaz	3.2%	12.0%
	İnşaat ve yapı	3.6%	13.1%
	Ulaşım, depolama ve iletişim	10.6%	10.9%
	Oteller ve restoranlar	10.4%	
	Kişisel ve sosyal hizmetler	4.3%	
Mali projeler		2.5%	
Hükümet hizmetleri		11.8%	11.1%
Diğer hizmetler		2.0%	
Gayri safi yurtiçi hasıla		100%	11.8%

* SPSS program üzerinden araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Yıllık (%22.3) büyüme oranı ile 2003 yılında (%-2.2) ile 2010 yılının sonuna kadar büyüdüğü için, hükümet hizmetleri sektörünün çıktısı araştırma dönemi boyunca artış gösterdiği görülmektedir; bir başka deyişle, o dönemde bu çıktı iki katına kadar katlanmış, bu sektörün gayri safi yurtiçi gelirdeki katkı oranı araştırma döneminde (%7.1-%35.9) arasında değişirken, katkı oranlarının aralığı (%4.4)'e ulaşmıştır (Bakınız, Tablo 4-20).

4.7.4. Diğer Hizmetler Sektörü

Bu sektör, diğer sektörler ve ekonomik faaliyet ile kıyaslandığında bu sektörün hizmetleri sınırlı olduğu için, GSYİH'daki katkısı ile en zayıf sektör ve ekonomik faaliyet olarak görülür, bunlara rağmen, hükümetin yerli insanların hanelerine daha iyi hizmetler sağlamaya devam eden ilgisinin bir sonucu olarak bu sektör (2000-2010) yılları arasında Libya'daki hızlı gelişen sektörlerden biriydi. Bu sektörün çıktısı yıllık (%11.7) büyüme oranı ile 2000 yılında (%-94.5) oranla büyüdüğü için, hane hizmeti sektörünün çıktısının bütün araştırma döneminde azaldığı gösterilmektedir, bu sektörün çıktısı araştırma dönemi boyunca arttığını

göstermektedir, bir başka deyişle, bu sektörün GSYİH'daki katkısı (%6.9-%839.6) arasında değişirken, bu sektörün çıktısı o dönemde %90'dan daha fazla azalmıştır (Bakınız, Tablo 4-20).

Bütün bunlardan yola çıkarak, performanstaki kesişimi ve değişimi bütün farklı ekonomik koşullarda doğal bir durum olduğundan, ekonomi genel ekonominin bir sonucu olduğu ve bir diğeri olmadan sektör üzerinde ölçüm yapılmadığını ifade eden sembol olduğu için, ülke ekonomisinin bir faaliyet üzerinden değil bütün ekonomi ele alınarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır; (2000-2010) yıllarındaki çıktıların analiz edilmesi ile, büyümeyi olumlu yönde hızlandıran ve bu şekilde sektörlerin etkisinin ve ekonomik faaliyetteki düşüşün minimuma indirilmesi ile katkıda bulunan sektörler mevcut olduğundan, her faaliyetin genel ekonomi üzerindeki etkisinde tam tersi bir durum görülmektedir. Burada, performansını önemli derecede destekleyecek şekilde nakliye ve depolama sektörünü aktif hale getirmesi ile katkıda bulunan durum olarak, dönüşüm sanayisi sektörünün ulusal ihracat büyümesindeki etkisinin büyük kısmı, ulaşım sanayisinin ürünlerinden kaynaklanmaktadır; ekonomide olumlu bir büyüme ivmesine sahip faaliyet olarak kendini göstermiştir. (eski sonuçlara göre, Tablo 4-20).

GSYİH'nın sektör düzeyi üzerindeki gelişimini takip ederek, maden çıkarma sanayileri sektörü (%17.8), üretim sektörü (%13), malzemeler ve inşaat sektörü (%12) ve ulaşım ve depolama sektörü (%13) gibi devletin GSYİH'nın büyüme oranını aşan büyüme oranlarına ulaşan sektörlerin var olduğu fark edilmiştir.

Bu yüksek oranlara ulaşılması, gelişim sürecinin ana alt yapısı olarak değerlendirilmesi gibi pek çok husus yönünden bu sektörlerle bir yönlendirilen, devasa boyutlardaki yatırımlar ve yaşam standartlarının yükseltilmesi amacına ulaşmak gibi pek çok nedene dayanmaktadır. Bu sektörlerin brüt mili gelir üzerindeki bazı katkılarına gelirsek, diğer sektörlerin katkısından daha azdır bu nedenle bu konuya odaklanması, ana gelir kaynağı olarak petrol sektörüne olan bağımlılığın azaltılmasına karşı gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik bir çabaydı. Nüfusun ve gelişimin ihtiyaçlarına ayak uydurmanın bir sonucu olarak hükümet hizmetleri sektörü (%11.1) ve oteller ve restoranlar sektörü (%10) gibi

GSYİH'nın oranına yakın büyüme oranlarına ulaşan sektörler bulunduğu gibi, bu sektörler bütün üretim sektörlerine büyük bir önem vermiştir; inşaat patlaması ve sanayi şehirleri kapsamına, bu sektörlerin gelişimine ayak uydurmak gerekiyordu. Bu sektörler tarım ve ormancılık sektörü (%6.7) ve sosyal ve kişisel hizmetler sektörü (%3.2) gibi GSYİH'dan daha düşük büyüme gösteren sektörler bulunmaktadır; maden çıkarma sanayisi sektörlerine gelirse, bu sektöre yönlendirilen yatırımın boyutu yüksek büyüme oranları üzerinde oldukça büyüktü ve sosyal ve kişisel hizmetler sektörü dünya mali krizinden etkilenmiştir.

4.8. Standart Analizin Çıktısındaki Form

Model değişkenler açıklandıktan ve kamu harcamalarının ve HSYİH'nın araştırma dönemindeki evrimi analiz edildikten sonra, şimdi korelasyon katsayısı analizinde, en küçük kareler yönteminde, zaman serilerinin istikrarı testlerinde ve birleşik tümleştirme testlerinde gösterilen, bilinen standart istatistiksel yöntemler kullanılarak kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki ilişkiyi analiz ediyoruz.

Kamu harcamaları arasındaki ve ana GSYİH kaynaklarının her biri kaynağı arasındaki ilişki incelenerek, kamu harcamaları arasındaki ve ikincil GSYİH kaynaklarının her biri kaynağı arasındaki ilişki iyi bir şekilde incelenmiştir.

4.8.1. Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için, zaman serilerinin istikrarından emin olmak ve test etmek, yani birim kökü test etmek ve başta ölçüsüz sapma denilen zaman serilerine dayanan bazı standart modeller olmak üzere zaman serilerinin tümleştirme derecesini belirlemek gerekir; buradaki sorun ise, zaman serileri değişkenleri zaman serilerinin çoğunluğundaki kadar istikrarlı değilse, bir değişkenin başka bir değişken üzerindeki etkisini öğrenmek için testim (t) yapılamayacağıdır.

Bu nedenle, bu modelin kalanının tutumuna odaklanarak birleşik tümleştirmenin analiz edilmesi, iki veya daha fazla değişken arasında uzun vadede bir denge ilişkisi geliştirmeye çalıştığı için, bu ikilemle başa çıkabilir; incelenen değişkenler arasında

birleşik bir tümleştirme ilişkisinin varlığını (yakın bir korelasyon) kanıtlamışız gibi, uzun vadede bu değişkenler arasında ekonomik ilişkinin istikrarlı olduğunu ileri süreceğiz, dolayısıyla, bu süre zarfında birbirlerinden ayrılmayacaklar, birbirlerine yakın olacaklardır.

Bu durum, kök birim seçilerek ve Dickey Fleur seçilerek, her bir zaman serisinde ele alınacaktır.

4.8.1.1. Zaman serileri

Zaman serilerinin analiz edilmesi, olayların hareketini ve uzayan zaman zarflarındaki yorumlamasını ele alan önemli sporlar ve istatistiklerden biridir; zaman serilerini oluşturan sürecin özel özelliklerinin doğru bir tanımına ulaşarak ve tutumunu açıklamak için bir model oluşturarak zaman serilerinin analiz edilmesi amaçlarını belirleyebilir ve gelecekteki tutumunu tahmin etmek için sonuçları kullanabilir; bazı model parametreleri değişecek olursa neler yapılabileceği test edilerek zaman serilerinin oluşturduğu süreçte kontrol sağlanmasının yanı sıra, bu amaca ulaşmak için, sporlar ve istatistiksel yöntemle dayanarak zaman serileri modelleri tüm ayrıntılarıyla analitik olarak incelenmelidir.

İstatistiksel zaman serileri, olasılık çoklu değişkenleri ve kanıtlı gösterge (T) alanında bilinen bir dizi rastgele değişken olarak bilinmektedir, genel olarak $\{Y(t), t \in T\}$ veya kısaca $Y(t)$ olan zaman serileri de denilmektedir; iki değişkenden oluşmaktadır: biri, (zaman) açıklamasıdır ve diğeri de (incelenen değer olgusu) yanıt değişkenidir; matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir: $Y = f(t)$.

İncelenen Y olgusunu etkileyen zaman değişkeninin yanı sıra başka değişkenler (diğer açıklama değişkenleri) mevcutmuş gibi, matematiksel ilişkiyi kullanıyoruz:

$$Y = f(t, x_1, x_2, \dots, x_k).$$

- Kanıtlanmış aritmetik ortalama $E(X_t) = \mu$
- Kanıtlanmış değer varyasyonu $Var(X_t) = \sigma_x^2$

- X_t , X_{t+k} iki diziye sahiptir. Ortak bağlantı, sadece K yer değişimi üzerinden desteklenmektedir ki bu öz birleşimli varyasyon fonksiyonu anlamına gelir.

$$Y_k = \text{Cov}(X_t, X_{t+k}) = E[(X_t - \mu)(X_{t+k} - \mu)]$$

Sadece K mutlak değerine dayanılarak, $K = 1, 2, 3 \dots T$

Pratikte ve uygulanan gerçeklikte zaman serilerinin çoğu istikrarsızdır ve tablo olarak veya istatistiksel testler olarak bu durumun kanıtlanması ile karşılaşabiliriz, örneğin, genellikle kamusal yönlendirmeden geçtiği için ekonomik değişkenlerin genellikle istikrarsız zaman serileri ile aynı oranda olduğu bu nedenle modellendirilmesini kolaylaştıran sabit zaman serilerine dönüştürülmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Prosedürlerin veya geçişlerin kullanılması, zaman serileri verilerinin analiz edilmesinde çok önemlidir çünkü dönüşümlerin kullanımı, tahmin yapmaya yönelik bir fonksiyon sağlayarak, analiz için işlenmiş ve doğru veriler meydana gelecektir.

4.8.1.1.1. Birim kökler testleri

Zaman serilerinin istikrarı, ekonomi ve finans gibi zaman verilerine dayanan pek çok uygulamadaki önemli konulardan biridir; istikrarsız değişkenlere yönelik sonuçların yanıltıcı sonuçlar verdiği, değerlendirme analizinde pratik ve canlılık önemi olan bir konudur. İstikrarsız değişkenler arasındaki ilişkinin gerçek değişim yanıltıcı olduğu ve buna sahte regresyon denildiği için, istikrarı test etmek için kullanılacak pek çok istatistik yöntemi bulunmaktadır ve bizler en doğru ve en daha yaygın olarak görülen yöntemlerden birini benimseyeceğiz: Birim Kök testi. Bu test görüntülenen zaman zarfında inceleme değişkenlerinin her bir değişkeninin zaman serileri özelliklerini test etmeyi, istikrarının aralığından emin olmayı ve her bir değişkenin entegrasyon derecesini ayrı ayrı belirlemeyi amaçlamaktadır. İlk farklılık alındıktan sonra seriler sabit hale gelmiş gibi, orijinal seriler (1) anlamına gelen birinci sırada tümleşik olacaktır, ikinci farklılık ele alındıktan sonra seriler sabit hale gelmiş gibi (ilk farklılıkların ilk farklılıkları), ilk seriler (2) anlamına gelen ikinci sırada tümleşik olacaktır, ve bu şekilde devam edecektir. Orijinal seriler kendi orijinal değerlerinde

sabit kalırsa, birim kökü olmayan (0) anlamına gelen, sıfır sıralı tümleşik olarak ifade edilecektir, genel olarak, farklılık (d) alındıktan sonra sabit bir hale gelirse, X_t serileri (d) sıralı entegre olacaktır.

Sabit limit olmadan AR(P) sembolüne ve aşağıdaki forma sahip zaman yönüne sahip P sıralı Öz bağımlı modeli kabul ettiğimiz zaman, Öz bağımlı model (AR) kullanılarak birim kök testi düşüncesi açıklanabilir:

$$Y_t = \phi_1 Y_{t-1} + \phi_2 Y_{t-2} + \dots + \phi_p Y_{t-p} + \varepsilon_t \dots \dots \dots (1)$$

Aşağıdaki gibi gerileme işlemi kullanılarak yazılabilir:

$$(1 - \phi_1 L - \phi_2 L^2 - \dots - \phi_p L^p) Y_t = \varepsilon_t \dots \dots \dots (2)$$

Veya

$$\phi(L) Y_t = \varepsilon_t \dots \dots \dots (3)$$

Burada:

$$\phi(L) = (1 - \phi_1 L - \phi_2 L^2 - \dots - \phi_p L^p) \dots \dots \dots (4)$$

(1) denklemindeki $p=1$ değerine karşılık olarak, formülü aşağıdaki gibi olan Öz bağımlı modele ulaşmaktayız:

$$Y_t = \phi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \dots \dots \dots (5)$$

Sembolü AR(1) ve Markov prosesi olarak da adlandırılır, (L) gerileme işlemi kullanılarak, AR(1) modeli aşağıdaki gibi yazılacaktır:

$$Y_t - \phi_1 Y_{t-1} = \varepsilon_t \dots \dots \dots (6)$$

$$(1 - \phi_1 L) Y_t = \varepsilon_t \dots \dots \dots (7)$$

Veya

$$\phi(L) Y_t = \varepsilon_t \dots\dots\dots (8)$$

Burada

$$\phi(L) = 1 - \phi_1 L \dots\dots\dots (9)$$

$\phi(L) = 0$ denkleminin kökleri Yarıçapı bire eşit olan döngünün dışında olduğu zaman istikrar doğrulanmaktadır.

$$1 - \phi_1 L = 0$$

$$\phi_1 L = 1$$

Bir başka deyişle:

$$\phi_1 = 1/|L| < 1 \dots\dots\dots (10)$$

Bunun anlamı:

$$[|L| > 1]$$

Ve zaman serilerinin istikrarını seçmek ve tümleştirme derecesini belirlemek için, en önemli birim kök testlerine başvuracağız:

4.8.1.1.1. Genişletilmiş dickey-fuller testi – adf

Dickey-Fuller testinin (DF test – 1979) seçilmesinin temeli, aşağıdaki imgeyi tahmin eden Öz bağımlı (AR) süreci ile oluşturulan zaman serileri teorisine dayanmaktadır.

$$\Delta Y_t = \mu + \lambda Y_{t-1} + \varepsilon_t \dots\dots\dots (11)$$

Burada:

P: Aşama modeli, ε_t : Rastgele hata (Beyaz gürültü¹)

ΔY_t : Y_t dizilerinin ilk farklılığını göstermektedir, burada: $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$

(11) denklemindeki modele Dickey-Fuller modelinin kolay testi denilmektedir.

Zaman serilerinin istikrarını test etmek ve tümleştirme derecesini belirlemek için kullanılan en ünlü testlerden biri Dickey-Fuller testidir; bu test, kullanılan model versiyonu (a,b,c), örnek boyutu (n), anlamlılık düzeyi olmak üzere, zaman serilerinin istikrar veya istikrarsızlık aralığından emin olmak için üç unsura dayanmaktadır; testte (DF) kullanılabilecek modelin üç versiyonu bulunmaktadır.

- **Birinci versiyon (a)**

Bu versiyon sabit bir limite ve zaman yönüne sahip değildir.

$$\Delta Y_t = \lambda Y_{t-1} + \mu_t \dots \dots \dots (14)$$

- **İkinci versiyon (b)**

Bu versiyon C sabitine sahip olduğu için eski versiyondan farklıdır.

$$\Delta Y_t = C + \lambda Y_{t-1} + \mu_t \dots \dots \dots (13)$$

- **Üçüncü versiyon (c)**

Bu versiyon sabit bir limite ve bir zaman yönüne sahiptir.

$$\Delta Y_t = C + \beta t + \lambda Y_{t-1} + \mu_t \dots \dots \dots (14)$$

Eğer üç versiyondaki (a,b,c) bahsedilen modeldeki yanlış limit (μ_t), Oto korelasyon sorunu yaşıyorsa, (12), (13), (14) denklemlerine uygun sayıda yavaşlayan farklı sınırlar eklenerek bu durum düzeltilebilir ve bunun sonucunda ise, üçüncü (c)

¹Beyaz gürültü: bağımlı olmayan bir dizi rastgele görüntüdür ve sıfır ortalama ve σ^2 sabit varyans ile sabit olacak görüntüleme anlamına gelmektedir:

1) $E(U_t) = 0 \quad \forall t.$

2) $E(U_t, U_s) = \{\sigma^2, t, s, \quad t = s, \quad \backslash 0, t, s, \quad t \neq s.$

$U_t \sim iid(0, \sigma^2)$ sembolü ile gösterilir.

versiyonunun denklemi olarak “Genişletilmiş Dickey-Fuller testi – ADF” olarak adlandırılır, buna göre:

$$\Delta Y_t = C + \beta t + \lambda Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} a_i \Delta Y_{t-i} + U_t \dots\dots\dots (15)$$

Bu da olmak birinci (a) ve ikinci (b) üzere her bir versiyon için geçerlidir.

Bu sorunun, uygun bir farklılıklar sayısı eklendiği zaman ortadan kalkacağı söylenebilir çünkü (U_t) öz bağımlı olmayan bir hale gelecek ve gerekli özellikler (beyaz gürültü) ile nitelendirilecektir.

Bahsi geçen formüllerin hepsini test edecek hipotezler aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

Sıfır hipotezi (bağımlı zincir) $H_0: \lambda = 0$

Alternatif hipotez (bağımsız zincir) $H_1: \lambda < 0$

Testi tamamlamak için, bir dönem için yavaşlayan değişken parametresinin istatistiği ($\tau^* \lambda$) hesaplanmalıdır:

$$\tau^* \lambda = \frac{\hat{\lambda}}{S_\lambda} \dots\dots\dots (16)$$

Burada: λ bir dönem için yavaş değişken parametresidir Y_{t-1}

S_λ bu parametresinin standart sapmasıdır

Bahsedilen bu üç versiyonun kararı, hesaplanan ($\tau^* \lambda$) değerlerinin Dickey ve Fuller tablo değerleri ile karşılaştırılması ile meydana gelecektir; Dickey-Fullet testi ve de Mackinnon tarafından geliştirilen tablolardan yola çıkarak, ADF üç versiyon (a,b,c), sembol boyutu (n), anlamlılık düzeyi (a) ile (m) modelinin $\lambda_{(m,n,a)}$ halidir.

Hesaplanan değerler ve kritik (tablodaki) değerler arasında kıyaslama yapılmıştır, hesaplanan mutlak değer tablodaki mutlak değerden daha büyükmüş gibi düşünerek, istatistiksel bir parametre ve bir birim kökün olmadığını ifade ederek, H_0 sıfır hipotezini reddedeceğiz alternatif hipotezini bekleyeceğiz; bu durum, , tam tersi de doğru olabileceği gibi, incelenen zaman serileri değişkeninin sabit olduğu anlamına gelir. Hesaplanan değerler tablodaki verilerden daha düşük olursa, sıfır hipotezini reddedecek ve zincirin sabit olmadığını ifade eden alternatif hipotezi reddedeceğiz, bu nedenle, zincirin ilk farklılığının istikrarını test etmeyi tekrarlıyoruz ve eğer sabit değilse, daha yüksek derece farklılık testini tekrarlıyoruz ...ve bu şekilde devam ediyoruz.

4.8.2. Standart Araştırma Modelleri Hesaplaması

Bu araştırmadan yola çıkarak, GSYİH ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemek için üç model hesaplayacağız ve çalışma verileri üzerinde en küçük kareler yöntemi kullanılarak, kamu harcamaları ve ana GSYİH kaynaklarının her biri arasındaki ilişkiyi inceleyecek ve son olarak kamu harcamaları ve ikincil GSYİH kaynakları arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz.

Aşağıdaki hususlara göre üç model hesaplanacaktır:

- Kamu harcamalarının GSYİH üzerindeki etkisini öğrenmek için ilk modelin hesaplanması.
- Kamu harcamalarının GSYİH kaynaklarının ana kaynakları üzerindeki etkisini öğrenmek için ikinci modelin hesaplanması.
- Kamu harcamalarının GSYİH kaynaklarının ikincil kaynakları üzerindeki etkisini öğrenmek için üçüncü modelin hesaplanması.

4.8.2.1. İlk modelin hesaplanması

Kamu harcamalarının GSYİH üzerindeki etkisini öğrenmek için, araştırma üzerinde normal en küçük kareler yöntemi kullanılarak, sonuç (4-22) Tabloda gösterildiği şekilde olacaktır.

Tablo 4.22. *GSYİH ve kamu giderleri arasındaki ilişkinin gösterilmesi*

yıl	X	Y
1	7262.74	28253.4
2	6608.33	32263.2
3	7156.25	31459.9
4	6804.18	30891.8
5	7654.73	31386.4
6	7582.16	31563.6
7	8623.16	32510.5
8	9695.24	32707.2
9	9408.9	32843.3
10	7940.85	32636.8
11	8015.57	33126.8
12	8664	33290.2
13	9265.28	33163.6
14	6866.2	37423.4
15	14192.8	39678.8
16	13995.4	44087.2
17	12216	46583.6
18	16848.3	48898
19	18998.9	40228.7
20	23295.5	49854.3

- (4-23) numaralı tabloda korelasyon katsayısının değerinin hesaplanması. Korelasyon katsayısının değerini hesaplayarak, aşağıdaki Korelasyonları buluyoruz.

Tablo 4.23. *Korelasyonlar*

X	Y	
.905**	1	Y Pearson Katsayısı
.000		Anl. (2-tarafli)
20	20	N
1	.905**	X Pearson Katsayısı
	.000	Anl. (2-tarafli)
20	20	N

** İlişki 0.01 (2-tarafli) düzeyinde anlamlıdır.

Korelasyon katsayısının değerinin püskürtücü anlamına gelerek, 0.908 olduğu ifade edilmiştir ve bu durum, eski ilişki püskürtücü olduğu için, GSYİH ve kamu harcamaları arasında güçlü bir püskürtücü ilişki olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 4.24. *(2000-2015) yıllarında Libya'daki basit GSYİH doğrusalsapma modelinin sonuçları*

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	Anl.
	B	Std. Hata	Beta		
1 (sabit)	21884.426	1781.261		12.286	.000
x	1.398	.155	.905	9.012	.000

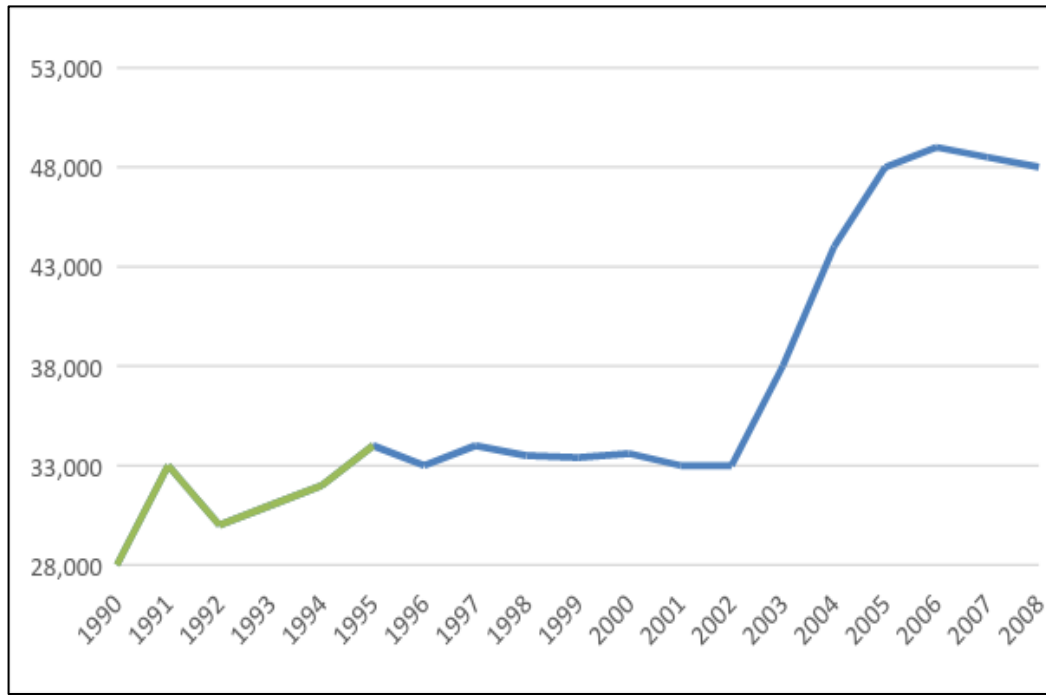
a. bağımlı değişken: Y

Regresyon ilişkisi, (4.24) Tabloda gösterildiği gibidir.

- $GSYİH = 21884.426 + (1.398) * \text{kamu harcaması. (1)}$

Şimdi, Dickey-Fuller gelişim testi göre eski zaman serilerinin istikrarını inceleyelim:

- GSYİH dizileri, (4.4) formuna bakınız.

Şekil 4.4. Gayri safi yurtiçi hasıla dizileri

Dickey-Fuller gelişim testini uyguladıktan sonra, aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

Tablo 4.25. Dickey-Fuller testi

Sıfır hipotezi: X bir birim köke sahiptir.		
Harici: Sabit Doğrusal Eğilim		
Bant genişliği: 2 (kullanılan-belirlenen) kullanılan bartlett kemel		
	Düz. t-İsta	Prob*.
Phillips-Perron test istatistiği	-0.803757	
0.9537		
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-4.309824	
5% düzeyi	-3.574244	
10% düzeyi	-3.221728	

Hesaplanan (t) değerinin tablodaki değerden daha az olduğu sonucuna varılmıştır, dolayısıyla, serilerin birim köke sahip olduğu ve bu nedenle serilerin istikrarsız olduğunu ifade eden sıfır hipotezini kabul edeceğiz.

Şimdi, ilk farklılığı hesapladıktan sonra serilerin istikrarını inceleyeceğiz:

Tablo 4.26. *Dickey-Fuller testi*

Sıfır Hipotezi: $D(Y)$ bir birim köke sahiptir.		
Harici: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 1 (Sabitlenmiş)		
	t-istatistiği	Prob*.
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-1.599908	
0.4610		
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.886751	
5% düzeyi	-3.052169	
10% düzeyi	-2.666593	

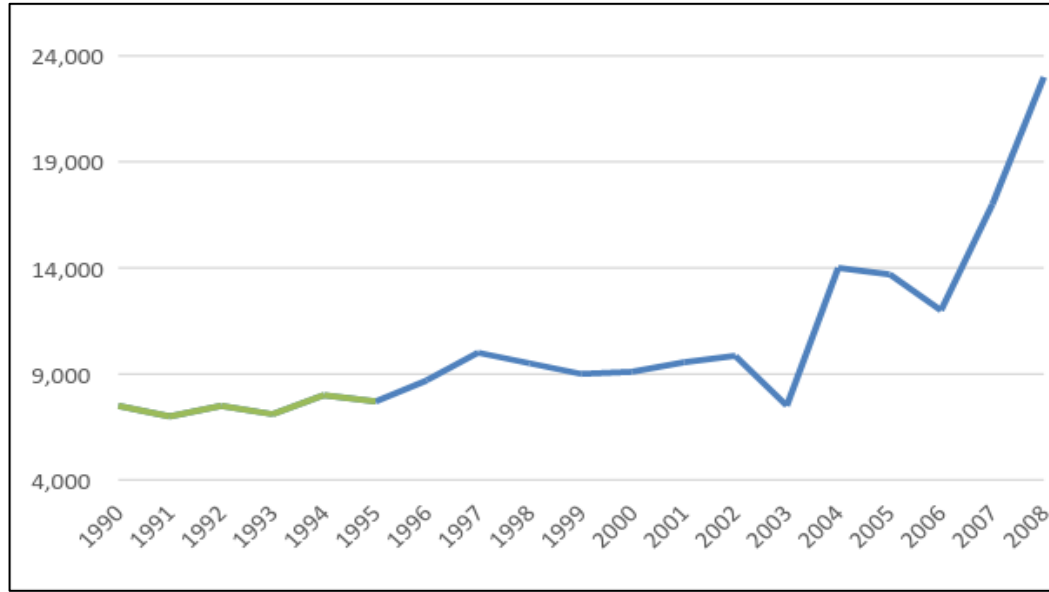
Aynı zamanda, ilk farklılık hesaplandıktan sonra serilerin sabit olmadığı fark edilmiş ve ikinci aşamalardan farklılık hesaplamak için:

Tablo 4.27. *Dickey-Fuller testi*

Sıfır Hipotezi: $D(Y,2)$ bir birim köke sahiptir.		
Harici: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 1 (Sabitlenmiş)		
	t-istatistiği	Prob*.
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-3.436147	
0.0252		
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.920350	
5% düzeyi	-3.065585	
10% düzeyi	-2.673459	

Hesaplanan (t) değerinin (%5) güven düzeyinde tablodaki verilerden daha yüksek olduğu görülmüştür, bu nedenle, geçmiş seriler sabit olacaktır ve birim kökleri olmayacaktır ve bu da, ikinci farklılık hesaplandıktan sonraki durumdur.

Şimdi, kamu harcamalarının seri istikrarını inceleyeceğiz:

Şekil 4.5. Kamu harcamalarının seri istikrarı

Dickey-Fuller test gelişim testi uygulandıktan sonra, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 4.28. Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği

Sıfır Hipotezi: X bir birim köke sahiptir.		
Harici: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 1 (Sabitlenmiş)		
	t-istatistiği	Prob*.
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-1.548787	
0.9987		
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.857386	
5% düzeyi	-3.040391	
10% düzeyi	-2.660551	

Hesaplanan (t) değerinin tablodaki değerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır, dolayısıyla, serilerin birim köke sahip olduğu ve bu nedenle serilerin istikrarsız olduğunu ifade eden sıfır hipotezini kabul edeceğiz.

Şimdi, birinci farklılık hesaplandıktan sonra serilerin istikrarını inceleyelim:

Tablo 4.29. *Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği*

Sıfır Hipotezi: $D(X)$ bir birim köke sahiptir.		
Harici: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 1 (Sabitlenmiş)		
	t-istatistiği	Prob*.
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-3.034938	
0.0516		
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.886751	
5% düzeyi	-3.052169	
10% düzeyi	-2.666593	

Aynı zamanda, ilk farklılık hesaplandıktan sonra serilerin sabit olmadığı fark edilmiş ve ikinci aşamalardan farklılık hesaplamak için:

Tablo 4.30. *Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği*

Sıfır Hipotezi: $D(X,2)$ bir birim köke sahiptir.		
Harici: Sabit		
Gecikme Uzunluğu: 1 (Sabitlenmiş)		
	t-istatistiği	Prob*.
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-6.815967	
0.0000		
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.920350	
5% düzeyi	-3.065585	
10% düzeyi	-2.673459	

Hesaplanan (t) değerinin (%5) tüm güven düzeylerinde tablodaki verilerden daha yüksek olduğu görülmüştür, bu nedenle, geçmiş seriler sabit olacaktır ve birim kökleri olmayacaktır ve bu da, ikinci farklılık hesaplandıktan sonraki durumdur.

Ve bu da, her eski serinin (%5) güven düzeyi ile ikinci farklılıktaki tamamlayıcılar olduğu anlamına gelmektedir.

İkinci farklılıkta regresyon denklemi formunu öğrenmek için:

Tablo 4.31. *Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği*

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Prob.
C	1719.835	678.5113	2.501537	0.0236
DXX	0.302898	0.210514	1.438848	0.1695

$$GSYİH = 1719.83477487 + 0.30289793609 * \text{Kamu harcaması} (2)$$

4.8.2.2. İkinci modelin hesaplanması

Kamu harcamalarının GSYİH'nın ana kaynakları üzerindeki etkisini öğrenmek için, araştırma verilerine normal en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır ve modellerin sonucu (4.32) Tabloda gösterildiği şekildedir.

Programa değişkenleri girdikten sonra, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 4.32. *Kamu harcamaları ve değişkenler arasındaki ikinci model ilişkisinin incelenmesi*

	X1	X2	X3	X4	X5	Y
1	1997	9679	257	3539	326	9695.24
2	1998	8728	257	3270	337	9408.90
3	1999	10964	324	2429	359	7940.85
4	2000	14256	357	2666	392	8015.57
5	2001	14389	377	2901	411	8664.00
6	2002	26425	528	3337	41	9265.28
7	2003	33092	591	3647	42	6822.20
8	2004	43468	628	3966	43	14192.75
9	2005	60872	717	4809	53	13995.41
10	2006	74571	817	5281	62	12216.00
11	2007	81677	900	5932	68	16848.34

Tablo 4.33. Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmin Hatası
1	.885 ^a	.783	.566	2099.90210

Geçmiş değişkenlerin, değişkenlerin 0.783'ünü açıkladığı anlamına gelerek determinasyon katsayısı değeri 0.783 olduğu halde, Korelasyon katsayısı değerinin 0.885 olduğu ve bunun değişkenler arasında güçlü bir korelasyon olduğu anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Regresyonu analiz etmek için ANOVA tablosu:

Tablo 4.34. ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	Df	Ortalama Kare	F	Anl.
1 Regresyon	79476918.885	5	15895383.777	3.605	.093 ^b
Kalan	22047944.168	5	4409588.834		
Total	101524863.053	10			

a. Bağımlı değişken: Kamu harcamaları.

b. Ön göstergeler: (Sabit), Finansal projeler sektörü, finansal olmayan projeler sektörü, GSYİH kaynakları, hükümet hizmetleri sektörü ve diğer hizmetler sektörü.

Anlamlılık değerinin 0.05'den daha fazla olduğunu görmekteyiz ve bu regresyon Analizinin anlamlı olmadığı ve regresyon analizi tablosunun (4.35) Tabloda gösterildiği şekilde olduğu anlamına gelir.

Tablo 4.35. (2000-2015)dönemindeki kamu harcamalarına göre ana GSYİH kaynaklarının lineer regresyon modellerinin sonuçları

Model	Standartlaşmamış Katsayılar B	Std. Hata	Standartlaşmış Katsayılar Beta	T	Anl.
1 (sabit)	-3580848.046-	3671059.546		-.975-	.374
GSYİH kaynakları	1800.422	1841.951	1.874	.977	.373
Mali olmayan proje sektörü	.198	.269	1.678	.733	.496
Mali proje sektörü	-53.651-	49.784	-3.775-	-1.078-	.330
Hükümet hizmetleri sektörü	2.512	2.807	.876	.895	.412
Diğer hizmetler sektörü	-5.864-	10.671	-.305-	-.549-	.606

a. Bağımlı değişkenler: Kamu harcaması

Anlamlılık sütununu inceleyerek, bütün işlemlerin anlamlı olmadığı görülmektedir çünkü anlamlılık düzeyi 0.05'den fazladır.

Anlamlı olmayan değişkenleri silerek geçmiş adımların tekrarlanması ile, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 4.36. *Model Özeti*

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmin Hatası
1	.851 ^a	.723	.693	1766.24165

a. Ön göstergeler: (Sabit), Hükümet hizmetleri sektörü.

Geçmiş değişkenlerin değişimin (0.783)'ünü açıkladığı anlamına gelen determinasyon katsayısı değeri (0.723) iken, korelasyon katsayısı değerinin (0.851) olduğunu fark etmekteyiz ve bu değer değişkenler arasında güçlü bir korelasyon olarak değerlendirilir.

Regresyon analizi ANOVA tablosu:

Tablo 4.37. *ANOVA^a*

Model	Kareler toplamı	df	Ortalama kare	F	Anl.
1 Regresyon	73448376.928	1	73448376.928	23.544	.001 ^b
Kalan	28076486.125	9	3119609.569		
Toplam	101524863.053	10			

a. Bağımlı değişken: Kamu harcamaları.

b. Ön göstergeler: (Sabit), Hükümet hizmetleri sektörü.

Regresyon analizi tablosunun anlamlı olarak değerlendirdiği anlamına gelerek, anlamlılık düzeyinin (0.05)'den daha düşük olduğunu fark ediyoruz ve sonuçlar (4.38) tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 4.38. *Katsayılar*

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış katsayılar Beta	T	Anl.
	B	Std. Hata			
1 (sabit)	1382.400	1982.074		.697	.503
hükümet	2.439	.503	.851	4.852	.001
hizmetleri sektörü					

a. Bağımlı Değişkenler: Kamu harcaması

Kamu harcamalarını etkileyen tek değişkenin hükümet hizmetleri sektörü olduğunu fark ediyoruz ve regresyon denklemi aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\text{Kamu harcamaları} = 1382.400 + 2.439 (\text{hükümet hizmetleri sektörü}) \quad (3)$$

4.8.2.3. Üçüncü modelin hesaplanması

Kamu harcamalarının GSYİH'nın ikincil kaynakları üzerindeki etkisini öğrenmek için, araştırma verilerine normal en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır ve modellerin sonucu (4.32) Tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 4.39. Kamu harcamaları ve ikincil GSYİH kaynakları arasındaki ilişkinin incelenmesi

	Yıl	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	Y
1	1997	1267	3467	819	244	703	1620	1129	257	430	3539	326	9659.24
2	1998	1394	2257	779	260	713	1714	1168	275	443	3270	337	9408.90
3	1999	1450	3996	1086	270	804	1693	1212	324	453	2429	359	7940.85
4	2000	1438	6974	1184	270	1014	1686	1214	357	476	2666	392	8015.57
5	2001	1392	6784	1185	285	1063	1882	1299	377	499	2901	441	8664.00
6	2002	1295	14384	1479	662	1935	1771	1550	528	3349	3337	41	9265.28
7	2003	1333	20218	2003	755	1787	1876	1812	591	3308	3647	42	6866.20
8	2004	1329	29227	2449	734	2159	2195	1944	628	3431	3966	43	14192.75
9	2005	1448	43947	3132	876	2683	2658	2413	717	3715	4809	53	13995.41
10	2006	1643	55649	3607	973	3129	2863	2724	817	3983	5281	62	12216.00
11	2007	1814	60619	3953	1087	3406	3249	3016	900	4531	5932	68	16848.34

Tablo 4.40. Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmin Hatası
1	.999 ^a	.998	.980	449.24061

Modelin kamu harcamalarının %99'unu açıkladığı anlamına gelen determinasyon katsayısı değeri (0.998) iken, değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı değeri, çok güçlü bir korelasyon olan (0.999)'dur.

ANOVA tablosu:

Tablo 4.41. ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	df	Ortalama kare	F	Anl.
1 Regresyon	101323045.924	9	11258116.214	55.784	.104 ^b
Kalan	201817.129	1	201817.129		
Toplam	101524863.053	10			

Regresyon analizi modelinin anlamlı olmadığı anlamına gelerek, anlamlılık değerinin (0.05)'den daha fazla olduğunu fark ediyoruz.

Tablo 4.42. Libya'daki ikincil GSYİH kaynaklarının basit lineer regresyon modellerinin sonuçları

Model	Standartlaşmamış katsayılar		Standartlaşmış katsayılar	t	sig
	B	Std. hata	Beta		
Sabit	-7544.266 3215.212		-	-2.346	.256
Tarım ve balıkçılık	3.952 3.097		.200	1.276	.423
Üretim	8.328 2.676		3.002	3.112	.198
Elektrik, su ve gaz	-78.391 12.342		-7.990	-6.352	.099
Yapı ve inşaat	-7.815 1.899		-2.428	-4.115	.152
Ticaret ve restoranlar	10.409 2.808		1.832	3.707	.168
Mali kurumlar	-28.254- 25.047		-1.988	-1.128	.462
Yatırım	16.838 3.353		9.167	5.022	.125
Hükümet hizmetleri	1.675 .791		.584	2.117	.281
Diğer hizmetler	22.804 20.346		1.184	1.121	.464

Son sütunda, bütün değişkenlerin anlamlı olmadığını görüyoruz, regresyon analizini anlamsız verileri silerek yeniden uygulayarak, aşağıdaki sonuçlara ulaşıyoruz:

Tablo 4.43. Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilen R Kare	Std. Tahmin Hatası
1	.861 ^a	.742	.713	1706.85852

a. Ön göstergeler: (Sabit), ticaret, restoranlar ve oteller.

Modelin kamu harcamalarının %74'ünü açıkladığı anlamına gelen determinasyon katsayısı değeri (0.742) iken, değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı değeri, çok güçlü bir korelasyon olan (0.861)'dir.

Tablo 4.44. ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	df	Ortalama kare	F	Anl.
1 Regresyon	75304569.077	1	75304569.77	25.848	.001 ^b
Kalan	26220293.976	9	2913365.996		
Toplam	101524863.053	10			

a. Bağımlı değişkenler: Y.

b. Ön göstergeler: (Sabit), sanayi, oteller ve restoran.

Anlamlılık değerinin (0.05)'den daha düşük olduğu fark edilmektedir, dolayısıyla, anlamlı model tabloda (katsayılar) gösterildiği gibidir.

Tablo 4.45. Katsayılar

Model	Standartlaşmamış katsayılar	Standartlaşmış katsayılar	t	anl.
	B	Std. Hata	Beta	
1(sabit)	321.261	2095.033		
Ticaret, restoranlar, oteller	4.894	.963	.861	
			.153	.882
			5.084	.001

a. Bağımlı değişkenler: Y

Tek anlamlı değişkenin sanayi, oteller ve restoran olduğu ifade edilmiştir ve regresyon Analiz Modeli:

$$\text{Kamu harcamaları} = 321.26 + 4.894 (\text{sanayi, oteller ve restoranlar}) \quad (4)$$

4.9. Araştırma Modellerinin Yorumlanması ve Analizi

4.9.1. İlk Modelin Yorumlanması ve Analizi

Kamu harcamalarının GSYİH üzerindeki etkisini öğrenmek için, araştırma verilerine normal en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır ve modellerin sonucu (4.46) Tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 4.46. *Libya'daki basit GSYİH lineer regresyon modeli sonuçları*

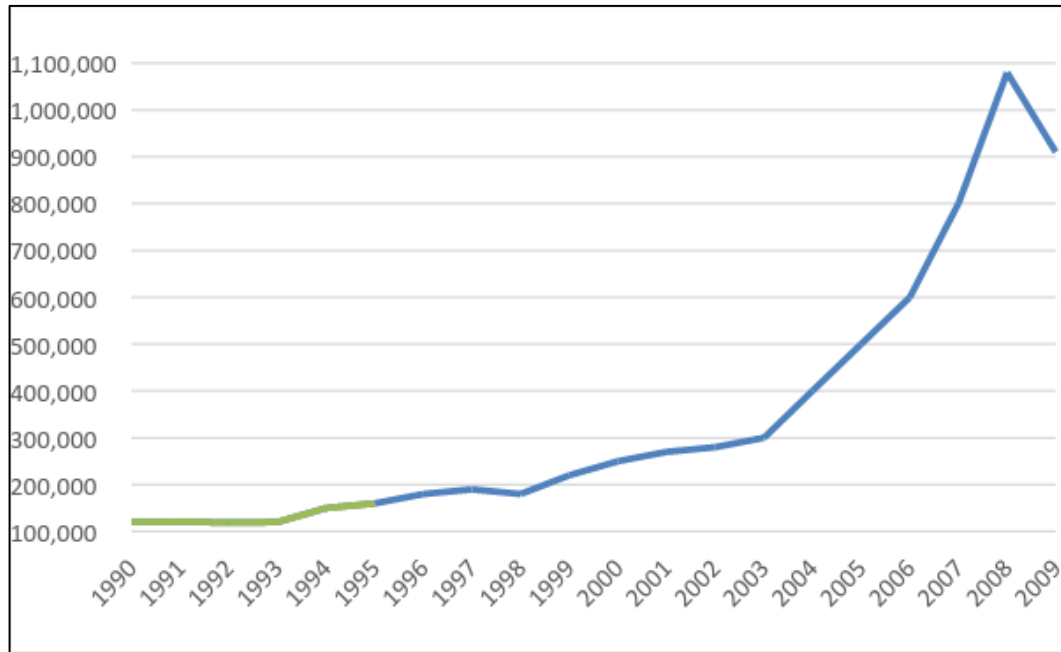
değişken	Parametre	Standart katsayı hatası	t değeri	Değer düzeyi
Sabit	21884.426	1781.261	12.286	0.00
kamu harcaması	1.398	.155	9.012	0.00
Korelasyon katsayısı	0.91	-	-	
Determinasyon katsayısı	.83	-	-	

* SPSS Programı sonuçlarına göre araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

(4.46) numaralı tablodan, kamu lineer model tahmini şöyle gösterilmektedir:

$$\text{GSYİH} = 21884.426 + 1.398 * G \quad (5)$$

(5) denklemi kullanılarak GSYİH'nın tahmini değerlerine ulaşılmıştır, (6) numaralı form, her yıl içindeki kamu harcamalarına eşit olan GSYİH'nın gerçek ve tahmini değerlerini göstermektedir.

Şekil 4.6. (MDH) (1990-2000) yıllarında Birleşik Arap Emirlikleri için GSYİH

Basit bir lineer regresyon modeli kullanılarak gerçek ve tahmini değerler (4)

(4.7) Formu, (1990-2009) araştırma yılların için (5) denklemi ile hesaplanan GSYİH'nın gerçek değerleri ve tahmini değerleri arasında büyük bir yakınlık olduğunu göstermektedir ve bu yakınlık, o yıl içinde ülkenin GSYİH'nın bilindiği belirli bir yılda Libya'nın devam eden fiyatları ile GSYİH'nın tahmin etmek için (5) denkleminin uygulanma olasılığına dikkatleri çekmektedir.

4.9.2. İkinci Modelin Yorumlanması ve Analizi

Kamu harcamalarının GSYİH'nın ana kaynakları üzerindeki etkisini öğrenmek için, araştırma verilerine normal en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır ve modellerin sonucu (4.47) Tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 4.47. *Libya'daki ana GSYİH kaynaklarının basit lineer regresyon modellerinin sonuçları*

GSYİH kaynakları	Etki oranı	Katkı oranı	Değeri	Anlamlılık düzeyi
Mali olmayan projeler sektörü	.198	83%	.733	.496
Mali Projeler Sektörü	-53.651	2%	-1.078	.330
Hükümet hizmetleri sektörü	2.512	11.8%	.895	.412
Diğer hizmetler sektörü	-5.864	2.5%	-.549	.606

* SPSS Program sonuçlarına göre araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo (4.47), (%1) anlamlılık düzeyinde ana GSYİH kaynaklarının her bir kaynağındaki hükümet kamu harcamalarının anlamlı etkisini göstermektedir ve bu da aşağıdaki şekilde olan, test değerinin (t) anlamlılık düzeylerine dayanmaktadır:

- **Mali olmayan projeler sektörü:** Kamu harcamaları her bir milyon dinar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (0.198) bin dinar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%84) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- **Mali projeler sektörü:** Kamu harcamaları her bir milyon dinar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (54) milyon dinar artacaktır ve bu sektörün (%2) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- **Hükümet hizmetleri sektörü:** Kamu harcamaları her bir milyon dinar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (2.512) milyon dinar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%11.8) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- **Diğer hizmetler sektörü:** Kamu harcamaları her bir milyon dinar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (5.864) milyon dinar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%2.5) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.

4.9.3. Üçüncü Modelin Yorumlanması ve Analizi

Kamu harcamalarının GSYİH'nın ikincil kaynakları üzerindeki etkisini öğrenmek için, araştırma verilerine normal en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır ve modellerin sonucu (4.48) Tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 4.48. (2000-2015) döneminde kamu harcamalarına göre Libya'daki GSYİH'nın ikincil kaynaklarının basit lineer regresyonunun sonuçları

GSYİH kaynakları	Etki oranı	Katkı oranı	Değeri	Anlamlılık düzeyi
Tarım, besi hayvanı ve balıkçılık	3.952	7.3%	1.276	0.423
Maden çıkarma Sanayileri	16.838	34.4%	5.022	0.125
Dönüştürücü Sanayiler	8.328	9.9%	3.112	0.198
Elektrik, gaz, su	-78.391	3.2%	-.352	0.099
İnşaat	-7.815	3.6%	-4.115	0.152
Oteller ve Restoranlar	10.409	10.4%	3.707	0.168
Ulaşım, depolama ve iletişim	-22.254	10.6%	-1.128	0.462
Hükümet hizmetleri sektörü	1.675	11.8%	2.117	0.281
Diğer hizmetler sektörü	22.804	2.0%	1.121	0.464

*SPSS Program sonuçlarına göre araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo (4.48), (%1) anlamlılık düzeyinde ikincil GSYİH kaynaklarının her bir kaynağındaki hükümet kamu harcamalarının anlamlı etkisini göstermektedir ve bu da aşağıdaki şekilde olan, test değerinin (t)m anlamlılık düzeylerine dayanmaktadır:

- Tarım ve Balıkçılık ve Hayvan Devrimi Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dinar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (3.952) milyon dinar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%7.3) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- Maden çıkarma Sanayileri Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dinar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (16.838) milyon dinar artacaktır ve bu

sektörün çıktısında (%34.4) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.

- Üretim Faaliyetlerinin Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dolar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (8.328) milyon dolar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%9.9) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- Elektrik, Gaz ve Su Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dolar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (78.391) milyon dolar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%3.2) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- İnşaat ve Yapı Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dolar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (7.815) milyon dolar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%3.6) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- Restoranlar ve Otellerin Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dolar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (10.409) milyon dolar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%10.4) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- Ulaşım ve İletişim Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dolar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (28.284) milyon dolar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%10.6) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- Hükümet Hizmetleri Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dolar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (1.675) milyon dolar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%11.8) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.
- Diğer Hizmetlerin Faaliyeti: Kamu harcamaları her bir milyon dolar arttığı zaman, bu sektörün çıktısı (22.804) milyon dolar artacaktır ve bu sektörün çıktısında (%2) oranında meydana gelen değişimlerin kaynağı kamu giderleridir.

4.10. Özet

Libya ekonomisi ve geçirmiş olduğu aşamaların geçerliliği analiz edilerek, Libya ekonomisinin GSYİH’da artışa neden olan yüksek oranlara ulaştığını söyleyebiliriz; aynı zamanda, özellikle seksenlerin başındaki petrol fiyatlarının sert düşüşünün ardından büyüme oranı gerilediği için, yatırımın ve hisse başına GSYİH’nın artmasına yol açmıştır ve bu durum, ülkenin gelir kaynaklarını çeşitlendirmek, bütün yatırımları tarım ve sanayi gibi ürün sektörlerine yönlendirerek petrole olan bağımlılığın azaltılması, vatandaşlar ile ekonomik ve sosyal dönüşümün paylaşılmasına ağırlık verilmesi ve dengeli mekansal gelişim sağlanması için politikasını değiştirmesine yol açmıştır.

Libya ekonomi ve bileşen sektörleri, Libya’daki modelin betimlendiği, analiz edildiği, Libya’daki kamu harcamaları ve gelişiminin açıklandığı dış ve iç gelişim politikasına ayak uydurmak için yeniden yapılandırılmıştır. Ekonomik yaşamdaki müdahale çalışmasını yansıtan, kamu harcamalarının GSYİH’ya oran endeksi gibi bazı endeksleri açıklarken, ikinci endeks bu göstergedeki artışın toplumun yaşam düzeyindeki artışı simgelediği kişi başına kamu harcamalarıdır; Wagner tarafından betimlenen kamu harcamalarındaki devam eden artış olgusunu, bu şekilde (%90)’a ulaşan kamu harcamaları ve GSYİH arasındaki korelasyon katsayısı değerini açıklamaktadır. Son olarak, araştırma dönemindeki GSYİH’nın öğelerinin yorumlanması ve analizidir ve sonuçlar ve öneriler ile devam etmektedir; bu nedenle geçmiş sonuçlar:

Kamu harcamalarının, bu konuyla bağlantılı olan hususlarla ilgili Keynes teorisinin bakış açısına uymak için ekonomik faaliyetin ilerletilmesinde olumlu ve önemli bir rolü vardır ve kurucu döviz kuru sistemi ve düşük kamu borcunun yanı sıra, ekonomik faaliyette kamu sektörüne yönelik çok önemli rolü ile hala büyüme sürecinde olduğu için, Libya ekonomisinin sahip olduğu özelliklere yansımaktadır.

Bu araştırmanın amacı, kamu harcamaları öğelerinin Libya’daki GSYİH ve öğeleri üzerindeki etkisini öğrenmeye çalışmaktır ve bunu sağlamak için, statik ve birleşik tümleştirme testinin başında kullanılan değişkenler sunulmuştur. Burada sonuçlar,

kendi düzeyindeki sabit olmayan değişkenleri fakat ilk farklılıkları alındıktan sonra sabit hale geleceklerini ve kamu harcamaları öğeleri ve GSYİH ve öğeleri arasında uzun vadede bir denge ilişkisi bulunduğunu ifade etmiştir. Daha sonra, kamu harcamaları öğelerinin GSYİH ve öğeleri üzerindeki etkisinin doğası ve boyutunun öğrenilmesinin ardından araştırma devam ettirilmiştir; burada Vektörleştirme Otomatik Regresyon (VAR) kullanılarak, sonuçlar, yatırım harcamaları toplam GSYİH ve sanayi ve hizmetler sektörü üzerinde olumlu bir etkiye ve sanayi sektöründe olumsuz bir etkiye sahip olduğu zaman, tüketici harcamalarının toplam GSYİH ve tarım ve hizmetler sektöründe olumlu bir etkisinin olduğunu ve sanayi sektöründe olumsuz bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Son olarak dönüşüm giderlerinin tarım sektörü üzerinde olumlu bir etkisi ve toplam GSYİH ve sanayi ve hizmetler sektörlerinde olumsuz bir etkisi vardır; bu etkinin boyutuna gelirsek, bu öğelerin etkisi değişen oranlarla zaman ile artış gösterdiği halde, bu oranlar sanayi sektöründe (%78)'e düştüğü ve tarım sektöründe (%49)'a düştüğü zaman, sonuçlar kamu harcamaları öğelerinin, ortalama olarak brüt gelir ve hizmet sektörü gelirinin her birindeki değişimin yaklaşık (%91)'i oranında katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Bütün bu sonuçlar, dönüşüm harcamalarının olumsuz etkisi karşısında tüketici ve yatırım hükümet harcamalarının GSYİH'nın yolu üzerindeki olumlu etkisine dikkat çekmektedir ve bu da, rekabet etkisinin olmamasının bir işareti olacaktır ve bir kamu harcamaları finansman kaynağı olarak vergilerin yokluğuna yansıtacak ve Libya'daki ekonomik faaliyeti ilerleten ana bir kaynak olarak, kamu harcamaları, tüketici ve yatırımın öneminin bir göstergesi olacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1. Giriş

Dünyanın 1929 yılından 1933 yılına kadar başından geçen büyük krizin ardından önemi ortaya çıktığı zaman kamu harcamaları temel ekonomik politika araçlarından biri olarak görülmüştür, bu aracın önemine rağmen, ekonomik gelişimi canlandırması hala teorik ve uygulama düzeylerinde bir tartışma konumundadır ve bu da pek çok faktöre dayanmaktadır. Bu faktörlerden en önemlisi kamu harcamalarının nitelik derecesi, rekabet etkisi ve tüketici ve yatırım harcamalarının yapısının gelirler ve harcamalar olmak üzere her yönden mali politikadaki herhangi bir özel sektör değişikliğine yansımalarıdır; buna uygun olarak, bu konu hala araştırma ve incelemeye açıktır.

Bu çalışmanın amacı, 2000-2015 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak, Libya ülkesine göre kamu harcamaları bileşenlerinin GSYİH üzerindeki etkisini öğrenmeye çalışmaktır; bu amaca ulaşmak için, ilk olarak kullanılan değişkenler durgunluk ve birleşik tümleştirme olmak üzere iki teste tabi tutulmuştur ve buradaki sonuçlar, değişkenlerin kendi düzeylerinde durgun olmadıklarını fakat ilk farklılık alındıktan sonra sabit olabileceklerini göstermiştir.

Bu mantıktan yola çıkarak çalışmanın düşüncesi ortaya çıkmıştır ve çalışmanın en önemli amaçları: kamu harcamalarının bileşenlerinin GSYİH üzerindeki etkisini ve Libya'daki ekonomik ve sosyal büyüme çarkı itmedeki rolünü incelemek ve ekonomik sektörleri düzenlerken ve teoriler oluşturulurken Libya ekonomisinin karşılaştığı zorluklar ve engelleri göstermektir. Geçmiş araştırmalar, genel görüşle yayınlanan resmi raporlar ve araştırma alanı bu nedenle bu zorlukları ve engelleri aşmak için uygun çözümler önermektedir. Aynı amaca ulaşmak için, bu çalışmanın bilimsel tarafında, çalışma hipotezi ile tamamen somutlaşan belirli sonuçlara önem verilmiş ve ardından bu konuyla ilgilenilmiştir. Veri alanının analiz süreci, bu

sorunun öğelerinin gösterilmesine açıkça yardımcı olabilecek her yönden doğru ve kapsayıcı olmalıdır çünkü performans oranlarındaki düşüşün etkilerinin ve gelişim programı ve hizmetler sektörü üzerindeki yansımalarının öğrenilmesi ile yardımcı olacak, ekonomi, sosyal ve yönetim alanlarındaki çoğu araştırmacının bildiği bir dizi ekonomik ve sosyal gösterge kullanılmaktadır.

Bu araştırma sayesinde, ele alınan verileri ve bilimsel materyallerin belirli sorulara açıkça yanıt verdiğinden emin olduk ve aynı zamanda, bu çalışmanın dördüncü bölümünde bu göstergelere göre varılan yüksek tahminlere ve de pek çok görüşe, yönetime göre ise, bu çalışmanın birinci bölümünde geçmiş çalışmalarda yer alan sonuçlara yer verilmiştir.

5.2. Sonuçlar

Bu çalışmada ortaya çıkan en önemli sonuçlar aşağıdaki şekildedir:

5.2.1. Genel Sonuçlar

- Artan kamu harcamaları olgusu, ekonomik politikası boyunca amaçlarına ulaşmak için devletin kullandığı araçlardan doğan, doğal bir ekonomik olay olarak değerlendirilir.
- Tam istihdama, fiyatlarda istikrara, gelir dağılımında eşitliğe ve artan ekonomik büyüme oranına ulaşılması.
- Artan işsizliğin görülmesi, faaliyet toplam talebindeki düşüş anlamına geldiği için kamu harcamaları politikası ile işsizliğin önlenmesi, burada ekonomik iyileşmeye ulaştırabilecek kamu harcamaları politikası genişleyebilir.
- Hükümetin daha az işsizliğe sahip olacak şekilde büyük pozisyonları doldurabileceği ana motor olarak görülen kamu harcamaları.
- Uzun süreli bir strateji politikası olduğu için ekonomik gerilemeyi iyileştirecek en başarılı yöntemler ve araçlar olarak görülen mali politika.
- Kamu harcamaları yoluyla üretim sektörlerinin rolünün ve diğer finans araçlarının aktifleştirilmesi ile enflasyon olgusunun azaltılması.

- Kamu harcamalarının boyutu azaltılarak, gelirler, giderler ve kamu ödemeleri dengesinin yeniden sağlanmaya çalışılması ile ekonomik gerilemenin etkilerinin hafifletilmesi.
- Bazı projelerin üretim maliyetini azaltmasını sağlayan ve üretime devam edilmesi için bütçesindeki açığı kapatan ekonomik destek ve yardım yoluyla gerekli malların azaltılması ile kamu harcamalarına yardım edilmesi.

5.2.2. Araştırma Konusuna İlişkin Sonuçlar

- Büyüme oranı (%206)'ya ulaşırken, GSYİH büyümesi (19990-2008) yıllarında hızlıydı; bir başka deyişle, Libya ülkesinin GSYİH o dönemde iki katına çıkmıştır.
- İlk model hesaplamasının sonuçları üzerinden, Libya'daki kamu harcamaları milyon dolar olarak her arttığında, GSYİH (1.398) milyon dinar miktarında artacaktır; bir başka deyişle, hükümet harcamalarının çifte kanununun gölgesinde, milyon dinar olarak GSYİH'nın artışı hükümet harcamalarını (715) bin dinar miktarında arttıracaktır.
- Bu modele göre, Libya kamu harcamalarını kapatmak için herhangi bir yılda (21884.426) milyon dinar oranında bir ortalama olarak minimum gayr safi yurtiçi hasılaya ulaşmalıdır.
- Kamu harcamaları, kamu harcamaları değişkeninin (t) test değerinin maddi olmayan düzeyi ile ve kamu harcamalarındaki determinasyon katsayısı değeri ile gösterildiği için, GSYİH'yı (%1) maddi olmayan bir düzeyle pozitif yönde etkilemektedir; GSYİH'da meydana gelen değişkenlerin (%17)'si faktörlere ve diğer nedenlere dayanırken, GSYİH'da meydana gelen değişimleri açıklaması ve yorumlaması ile (%83) oranında katkı sağlamaktadır.
- (t) test değerlerinin maddi olmayan düzeylerine dayanan, (%1) manevi düzeyle kamu hükümet harcamalarının her bir GSYİH kaynağı üzerinde manevi bir etkisi bulunmaktadır; determinasyon katsayısı değeri (%0.783) iken, korelasyon katsayısı değeri (%0.885)'dir.
- (t) test değerlerinin maddi olmayan düzeylerine ve (%0.881) korelasyon katsayısı değeri dayanan, (%1) manevi düzeyle kamu hükümet

harcamalarının her bir ikincil GSYİH kaynağı üzerinde manevi bir etkisi bulunmaktadır.

- Kamu harcamaları, ürün enerjisini genişletmesi ve ekonomik yapıyı değiştirmesi ile güçlü bir etkiye sahip olan yatırım harcamaları başta olmak üzere, farklı ekonomik sektörlerin ürün gücünün arttırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.
- Araştırma döneminde Libya ekonomisindeki kamu harcamaları artışı, Libya ekonomisindeki artış olgusunun açıklığına dikkat çekmektedir.
- Ekonomistlerin kamu harcamalarının yolunu seçmek için belirlediği hipotezler ve modellerden yararlanmak.
- Kamu harcamalarındaki ekonomik gelişmeyi yansıtacak olan, esnekliğin bir tam sayıdan daha fazla yükseltilmesi ve bu da Wang kanunun araştırma dönemi boyunca Libya ekonomisinde uygulanabileceği anlamına gelmektedir.
- Kamu harcamaları kararları ve petrol gelirlerinin karındaki değişimler arasındaki ilişkinin zayıflığı.
- Politika, ekonomik ve sosyal olarak ibraz edilen harcama politikaları bağlı ve ayrılması zor olanları tercih ettiği için, göstergelerin ve modellerin gelişim yollarını açıklamadaki yetersizliği.
- Libya ekonomisinin araştırması üzerinden, enflasyon oranlarından çok fazla muzdarip olduğu; (1997) yılındaki fiyatların ölçüm sayısına dikkat edildiğinde, bu oran dünya ekonomik durgunluğu ve petrol fiyatlarındaki düşüşten dolayı, (2009) yılında geri düşüp (%2.4)'e ulaşırken, (%14)'e ulaştığı daha sonra geri düştüğü fakat (2007) yılında yeniden (%6.2), (2008) yılında (%10.4) artış gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla, kamu harcamalarındaki değişim oranı, (2007) yılında (%37.92)'den (2009) yılında (%22.6)'ya gerilemiştir.
- Mali ve para politikasına bağlı iç faktörler, enflasyon dalgaları yaratarak uluslararası ekonomik dalgalanmaların etkisinden daha fazla katkıda bulunmuştur.
- Araştırma sonuçları ve araştırma dönemindeki araştırma değişkenlerinin analizi, kamu harcamalarındaki tüketici ve yatırım olmak üzere ikiye bölünen yolun arttığını, gayri safi milli gelir oranının aşacak bir oranla büyüme

oranlarının parasal bloğundaki net bir artışla ortaya çıktığını göstermektedir; bu durum, ölçülen fiyat miktarının artış sonuçlarının pozitif bir oranla (2008) yılında (%10.4)'e çıktığı toplam talepteki artışın seçilen toplam duruma uymamasına neden olmuştur.

Bu araştırmanın teorik ve uygulamalı verileri, aynı zamanda ekonomik ve sosyal dönüşüm planındaki (1973-1975), (1976-1980), (1981-1985) Libya'daki ekonomik ve sosyal alanlardaki bazı uzmanlar tarafından varsayılan çok sayıda not, eski testlerin ve deneylerin pek çok zayıf nokta üzerinden devam ettirildiğini ve gelişim programlarının planlayıcıları tarafından dikkate alınmayan bazı faktörler yüzünden çok fazla engele sahip olduğunu göstermektedir; ekonomik tabanın güçsüzlüğüne ve ekonomik büyümenin istikrarsızlığına katkıda bulunan bu faktörlere gelirsek, bunlar:

- Hızlı, planlanmamış değişim ve toplumun sosyal yapılanmadaki dengesiz değişimlerle alakalı olarak planlanan hususlar.
- Planlama sürecinin pek çok yönetsel ve teknik sorunla karşılaşmasına neden olan, gelişim sanayisi ülkelerindeki diğer deneyimlerle kıyaslandığında, nispeten kısa olan yakın zamanlı yönetim ve gelişim tecrübesi.
- Doksanların ortasında petrol keşfinden sonra yakın zamanlı parasal sermaye akışı ve mevcut yerel iş gücü boyutu, etkinliği ve teknik gücü dikkate alınmadan aynı zamanda pek çok temel projenin hazırlanması ile genişlemeden ortaya çıkan durumlar.
- İş kaleminde, özellikle çeşitli yönetim düzeylerindeki teknik becerilerdeki yetersizlik.
- Ekonomik, sosyal ve kültürel yavaşlama ve yeni teknolojinin benimsenememesi.
- Ekonomik politikadaki istikrarsızlık ve spesifik bir tür üzerindeki istikrarı.
- Genel olarak eğitim ve öğretim düzeylerinin zayıflığı.
- Çalışmaya iten malzeme ve manevi teşvik tedbirleri sisteminin güçsüzlüğü.
- İdari sistem verimliliğini olumsuz yönde etkileyen, yönetim yapısındaki değişimin bir parçasını oluşturan durumu düzeltmeye ve geliştirmeye

çalışılmasının bir sonucu olarak, tüm geçmiş yıllardaki idari durumun nispi istikrarsızlığı.

- Libya ekonomisinin tek gelir kaynağı olarak petrole dayanması, sosyal ve ekonomik gelişim planlarının üzerindeki etkisinden doğan etkiler olarak, fiyatlar, yetki veya kötü dönemlere ilişkin ulusal etkilere maruz kalmasına neden olmaktadır.

5.3. Öneriler

Bu araştırmanın bilimsel tarafından ve teorik tarafından elde edilen genel sonuçlara ek olarak, bu araştırma ifade edilen sonuçlara dayanan bir dizi öneride bulunmuştur ve en önemlileri:

5.3.1. Genel Öneriler

(1) yerel mevcut insan kapasitesinin güncel kapasitesi ile ortaya çıkan durumlar ile birlikte, coğrafi, ekonomik, demografik ve idari olarak mükemmel boyutlardaki program ve ekonomik ve sosyal kalkınma planı kapsamını ve kapsayıcılığını seçiniz.

Nerdeyse Libya'daki tüm alanları kapsayan, üç büyük kalkınma planı (73-75), (76-80), (81-85) ile pek çok ekonomik, sosyal ve hizmetler faaliyetinin genişlemesi, mevcut işgücü üzerinde sürekli bir baskı durumu oluşturulmasına neden olmuştur ve bunun sonucunda, 194 yılı Genel Nüfus Sayımının sonuçlarına göre (20) yaşından daha küçük olanların oranının nerdeyse popülasyonun (%60)'ı olmasıyla beraber, demografi popülasyondaki gençliğe ilişkin olduğundan sıhhatli kişilerin düşük yüzdesinden dolayı mülteci işgücünün kullanılması ortaya çıkmıştır.

Farklı alanlarda ülke sisteminin uzun vadede ihtiyaç duyduğu; coğrafi yolların genişletilmesini, şehirlerin, köylerin ve yerleşim birimlerinin çok yönlülüğünün, özellikle teknik olan sınırlı insan kaynaklarının ve farklı ekonomik ve sosyal alanlardaki ülke faaliyetinin genişletilmesini ve bunun sonucundaki, verimlilik, deneyim ve nitelikler bakımından en basit görev şartları ile sınırlı olmadan Libyalılara ve Libyalı olmayanlara istihdam kapılarını açmak için, idari birimlerin sayısındaki yatay genişlemeyi hesaba katan, ölçülü bir işgücü planı

bulunmamaktadır; bu durum, esnekliği, düşük verimliliği ve yüksek ekonomik maliyet ile yönetim sisteminin genişlemesine doğrudan katkıda bulunmaktadır.

5.3.2. Araştırma Projesine İlişkin Öneriler

- Ülkenin ekonomik kaynaklarının kullanılması ile verimliliğe ve etkililiğe ulaşılması için kamu harcamaları ekonomik fizibilite standartlarına dayatılmalıdır.
- Yüksek GSYİH büyümesi oranları ile ekonomik dengenin sağlanması ve böylece kamu harcamalarının, karlı dış ticaretin ve en önemli faaliyet olan para politikası azaltılmalıdır.
- Kamu bütçesi ile açığı ve artan fazlalığı iyileştirmek için genel olarak kamu harcamaları azaltılmalıdır.
- Son derecede gerekli olmadıkça, gelir büyümesine göre gider büyümesi aşılmamalıdır.
- yılın kamu harcamaları öğrenildikten sonra, belirli bir yıldaki GSYİH'nın tahmin edilmesi ile ölçüm inceleme modellerini kullanabilme gücü.
- Var olan araştırmaların da fazla olmadığı, Libya ekonomisi ile ilgili genel olarak az sayıda çalışma ve ekonomi uygulamalı araştırma bulunmaktadır ve betimleyici araştırma gelişmiş istatistiksel yöntemlere değinmemiştir, bu nedenle araştırmanın önerisi, gelecekte bu değişkenlerin ve göstergelerin gelişimi ile tahminde bulunmaya yol açacak bir gelişme olarak, analizci değişkenler ve doğru bir bilimsel analizci olarak ekonomik göstergeler hususunda aktif bir rol oynayan, istatistiksel ve niteleyici yöntemler kullanılarak incelemeler ve araştırmaların derinleştirilmesi gerektiğidir.
- Tez ve doktora tezi başlıkları sağlayacak ekonomik ve yönetim kolajlarını arttıran ekonomi konularında planlar önermek için, ekonomi ve planlama bakanlığı, sanayi ve finans bakanlığı ve dış ticaret bakanlığı gibi ekonomiyle ilgili devlet bakanlıkları arasında işbirliği ve güç birliği strateji belirlenmelidir.

Tüketici harcamaları başta olmak üzere, kamu harcamalarının azaltılmasını sağlamak için, parasal ve finansal politikayı inceleyiniz.

- Yatırımların uygun bir şekilde ve devletin mali olanakları ve gelişim şartlarına uygun olarak yatırım sektörleri arasında dağıtılması ihtiyacı.
- Ekonomik gelişimi hızlandırması ile bir öneme sahip olan insan unsuruna yapılan bir yatırım olarak görüldüğü için, eğitim sektörüne yapılan yatırım harcamalarına odaklanılmalıdır.

Son olarak, bu çalışmanın varmış olduğu en önemli sonuçlar ve tavsiye olarak önerilen hususları sizlere sunuyoruz. Libya ekonomisinin şu anda eskisi kadar sahip olmadığı ekonomik sorunlar ile ele alınacak, ortaya çıkan sorularla ilgili pek çok cevap verecek fazla miktarda bilginin sağlanması ile bu araştırmanın teorik ve uygulamalı olarak iki yönüyle katkıda bulunabileceğinden emin olabileceğimiz gibi, teorik ve pratik araştırma verileri üzerinden, amaçlanan hedeflerden ulaşılanlar ile bu çalışmada ortaya çıkan soruların yanıtlarını alabileceğimizi temin edebiliriz; bu durum, Libya ekonomisinin tüm geçmiş dönemlerde muzdarip olduğu sorunların çözülmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abd Al-Nabi and Selim, J. (2012). Economic and Social impact of Palestine balances (2000-200). Master Thesis, Faculty Economic and Administrative science, Gaza, Palestine: Al Azhar University.
- Abdelmoula, A. (without date) public finance. Cairo: Dar Al-Fiker Al-Arabi.
- Abdumuttalib, A. (2003). The impact of economy policies on national economy level. Cairo: Arab Nile Group.
- Adou, N. and Al-Ayeb, A. (2010). Unemployment and the problem of employment within the structural adjustment programs of the economy through the case of Algeria National Office of University Publications.
- Afzal, Mohammed & Qaisar, Abbas (2010), "Wagner's law in Pakistan; another look", academic journals, Vol. 2 (1), Islamabad, Pakistan.
- Ahmed, Z. (2005). The reflection of public spending policy on growth and employment in Algeria. Memorandum submitted within the requirement of obtaining a master's degree in economic science.
- Ajam, M. et al (1987). The role of the important of national employment with developing industry sector and depending on self. Industrial research center.
- Al Bataineh, Ibrahim Mohamed, (2012), :the Impact of government expenditures on economic growth in Jorden" Interdisciplinary journal of contemporary research in business, Institute of interdisciplinary business research, Vol. 4, no. 6.
- Al Mazroui, A. (2010). The impact of public spending in gross domestic product.
- Al_Zoghbi, H. and Abou ElZeit, H. (2000). Total economy. Dar El Fikr for printing and publishing.
- Al-Ahami (2014), Analyzing the relative relation between public spending and expansion in Libyan economic. Faculty of administration and economics publishing, university of Karbala, 36(9): Economic science magazine.
- Al-Ashgar, A. (2007). Total economy. Amman: House of culture for publishing and distribution.
- Al-Brawi, R. (1971). Economic Encyclopedia. Beirut: Arab Renaissance House.
- Al-Dabbagh, O. et al (2005). Introduction in total economy. Jordan: Corricolom house.
- Alexander, W. R (1990), "Growth: Some combined cross-sectional and time series", Applied Economics, PP. 1197-1204.

- Al-Ghalbi and Husien, K. (2011). Government spending and Wagner's law test in Iraq for (1975-2010) standard analysis, *Al Ghari journal of economic and administrative science*, 25, (29-52).
- Al-Haj, T. (2009). *Public financial*. Amman: Dar Safa for publishing and distribution.
- Al-Hasiab, M. The role of money with Libyan economy. Analysis and applied study, Gar Younis University, Benghazi, Al-Thawra Printing Press.
- Ali, D. (2010), public spending on infrastructure projects and its impact in economic growth in Libya, the causative approach: *Arabic economic searches magazine*, S1.
- Al-Issa, S. (2006). The impact of government spending on economic growth in Kingdom of Saudi Arabia. Ph. D in economy. King Saud University.
- Al-Mofarrij, H. (2004), Testing the relation between government spending and economic growth in Saudi Arabia. *Journal of administrative science studies*, 31(1), (180-188).
- Al-Monem, M. and A, Farid (1999). The positive financial economy between theory and practice.
- Al-Moussawi, D. (2009). *Economic theory. Total economic analysis*. Algeria: University of Algeria Press.
- Al-najafi, S. (2000). *Fundamentals of economics*. Egypt: International House for Culture investments.
- Al-Omar, H. (2010). The impact of public spending on gross domestic product in Kuwait. *Scientific journal of King Faisal university, Human and Administrative sciences*, II (1).
- Al-Sharif, M. (1994). *Lectures in macroeconomics analysis*. Algeria: Bertia publishing.
- Al-Tubali, A. et al (1980). *Foundation of economy*. First edition. Benghazi: Gar Younis University.
- Al-Wadi, M. and Z. Azzam (2007). *Public financial responsible*. Amman: Dar Al-Massira for publishing distribution and printing.
- Al-wazzni, K. and A. Al-Rifai (1999). *Principle of macroeconomics*. Jordan: Dar Wael publishing.
- Al-Wazzni, K. and A. Al-Rifai (2000), *principles of macroeconomics*. Amman: Dar Wael publishing.
- Al-Wifiati, B. (2000). *Introduction in economic science*. Tripoli: National book House.

- Al-Zamal, K. (2005). The role of monetary policy in drawing the parameters of macroeconomic policy in Syria, Syria, Damascus University.
- Al-Zoghbi, H. and Abou ElZeit, H. (1994). Principles and foundations of macroeconomic. Algeria: University publications office.
- Amro, H. (2010). Economics and macro analysis. Tripoli: Al-Fatih University.
- Arissah, S. (1984). Money and Banks. Beirut: Arab Renaissance House.
- Awad Allah, Z. (1999). International economy, Alexandria: University House for publishing.
- Awadallah, Z. (1998). Public financial responsible. Beirut: university house for printing and publishing.
- Barakat, A. (1987). Financial economy. Damascus: Publications of the university House.
- Barakat, A. Ahmed. Public financial science. Alexandria: University of Youth foundation. Without publishing year.
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries, quarterly Journal of Economics, PP. 407-444.
- Berri, Z. (2001), The relation between government spending and economic growth in Kingdom of Saudi Arabia of period (1970-1998): King Abdulaziz university magazine- economic and administration, 15 (2), 49.
- Bose, N., E. Haque, and D. Osborn (2007), "Public Expenditure and Economic growth: A disaggregated analysis for developing countries", The Manchester School, V. 75, No. 5, PP. 533-556.
- Brid. R. M. (1971), "Wagner's law of Expanding state", Public finance, Vol. 26, no. 1. ppl-2.
- C. Nelson and C. Plosser, "Trend and Random walk in macroeconomic time series: Vil. 10, 1984, PP.139-141.
- C. V. Brown and P. M. Jackson-public sector Economics (Oxford, Martin Robertson. Oxford, 1980).
- Cenral Bank of Libya. Yearly report (1968-1986).
- Central Bank of Libya. Economic publishing. Folder 25, number 4-6, April \ June, 1985.
- Central Bank of Libya. Economic publishing. January \ March. 1982, folder 22, number 1,2,3.
- Central Bank of Libya. Economic publishing. July \ December, 1983.

- Central Bank of Libya. Economic publishing. July \ September, 1985, table 32.
- Central Bank of Libya. Periodic economic publications of (1978-1986).
- Central Bank of Libya. The thirtieth annual report, 1985.
- Central Bank of Libya. The twenty-ninth annual report.
- Chipaumira, G. Hlanganipaingirande, MMangena, Yowukai Rusua, (2014), "The impact of government spending on economic growth: Case of South Africa (1990-2010), Mediterranean Journal of Social Science, Rome, Italy, Journey.
- Coffman I. J. and Mahars. D. S. The Growth of public Expenditure in selected nations "public finance, no. 1, 1971".
- Devarajan, S., S. Vinaya and H. Zou (1996), "The Composition of public Expenditure and Economic Growth", Journal of Monetary Economics, P. 313-344.
- Development Bank. Yearly reports.
- Dickey, D. and W. Fuller (1979), "Distribution of the Estimators for autoregressive Time Series with a Unit Root", Journal of Monetary Economics, PP. 313-344.
- Dilek, serkan (2018). Oyun teorisi eşliğinde sanayi ekonomisi. Seçkin Yayınları
- Draz, H. (1988). Public finance responsible. First edition: Publishing of Dar university of Alexandria.
- Dwidar, M. (2001). Principles of political economy. Part one. Beirut, Lebanon: Human rights publications.
- Easterly, W., and S. Rebelo (1993), "Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical investigation", Journal of Monetary Economics, PP. 417-458.
- F. Al-Shamsi (1997), "Fiscal Policy and economic growth: A study relating to the United Arab Emirates", Economic International, PP. 519-533.
- Fasano, U. and Q. Wang (2001), "Fiscal Expenditure Policy and Non-oil Economic Growth: Evidence from GCC Countries", IMF Working Paper, PP. 1-20.
- Fawzi, A. (1965). Public finance and financial policy, Egypt: Knowledge institution.
- Ferhy, M. (1999). Standard Model for the rationalization of economic policies with a special study of public spending policy. Introduction to PhD in Economic Sciences.
- Financial Money Branch, University of Hassiba Ben Bouali Chlef.
- General people's committee of the treasury. Office of planning and financial trade. Details of the state Budget. 92\93.

Gujarati, Damodar N. (1995), Basic Econometrics, 3rd ed, McGraw-Hill, Inc, Henrekson. M. (1993), Wagner's Law A. Spurious relationship? Public Finance, 406-415 New York.

Gupta, S., B. Clement, E. Baldacci, and C. Granados (2002), "Expenditure Composition, Fiscal Adjustment, and Growth in Low-Income Countries", IMF Working Paper, PP. 1.39.

Gupta, S., Clements, B., Baldacci, E., & Mulas-Granados, C. (2005). Fiscal policy, expenditure composition, and growth in low-income countries. Journal of International Money and Finance, 24(3), 441-463.

H. G. vatter and I. walker. Real public sector and Employment growth Wanger's law, Economic growth "public finance, no.1, 1986".

Habib, S. (2006). The impact of public spending on economic growth rate with applied study in Egypt: Cairo University.

Hamming, R., M. Kell, and S. Mahfouz (2002), "The Effectiveness of Fiscal policy in stimulating economic activity, A review of the Literature", IMF working paper, PP. 1-52.

Haque, M. E. (2004), "The composition of government expenditure and economic growth in developing countries", Global Journal of Finance and Economic, 1, 97-117.

<http://dictionary.reverso.net/english-definition/transfer+expenses>

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Social_transfers

http://economicsconcepts.com/public_expenditure.htm

http://flame.org.in/knowledgecenter/gdp_importance.aspx

<http://kalyan-city.blogspot.com.tr/2011/02/wagner-law-of-increasing-state-activity.html>

<http://kalyan-city.blogspot.com.tr/2011/02/what-is-public-expenditure-meaning-and.html>

<http://kalyan-city.blogspot.com.tr/2011/02/what-is-public-expenditure-meaning-and.html>

<http://study.com/academy/lesson/the-economists-adam-smith-david-ricardo-thomas-malthus.html>

<http://www.accountingnotes.net/financial-management/public-expenditure/growth-of-publicexpenditure-16-factors/10010>

<http://www.accountingnotes.net/financial-management/public-expenditure/growth-of-publicexpenditure-16-factors/10010>

<http://www.bestessayervices.com/blog/factors-affecting-government-spending/>

<http://www.businessdictionary.com/definition/investment-spending.html>

<http://www.businessdictionary.com/definition/real-gross-domestic-product-real-gdp.html>

<http://www.businessdictionary.com/definition-real-gross-domestic-product-real-gdp.html>

<http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/net-national-product>

<http://www.economicdiscussion.net/india/public-expenditure/public-expenditure-meaning-andprinciples-economics/26183>

<http://www.economicwebinstitute.org/glossary/pubexp.htm#impact>

<http://www.flame.org.in/knowledgecenter/gdp-importance.aspx>

<http://www.indiaonline.com/articale/news-sector-others/gdp-and-its-importance-113111403657-1.html>

http://www.indiaonline.com/article/news-sector-others/gdp-and-its-importance-113111403657_1.html

<http://www.investopedia.com/articles/investing/121213/gdp-and-its-importance-asp>

<http://www.investopedia.com/articles/investing/121213/gdp-and-its-importance-asp>

<http://www.investopedia.com/articles/investing/121213/gdp-and-its-importance.asp>

<http://www.investopedia.com/articles/investing/121213/gdp-and-its-importance.asp>

<http://www.investopedia.com/terms/r/realgdp.asp>

<http://www.investopedia.com/terms/r/realgdp.asp>

<http://www.knowledgate.com/effects-of-public-expenditure/>

<http://www.knowledgate.com/reasons-for-increase-in-public-expenditure/>

<http://www.knowledgate.com/reasons-for-increase-in-public-expenditure/>

<http://www.knowledgate.com/reasons-for-increase-in-public-expenditure/>

<http://www.knowledgate.com/reasons-for-increase-in-public-expenditure/>

<http://www.simplynotes.in/e-notes/mcomb-com/public-finance/effects-of-public-expenditure-onproduction-distribution-and-economic-stability/>

<http://www.simplynotes.in/e-notes/mcomb-com/public-finance/effects-of-public-expenditure-onproduction-distribution-and-economic-stability/>

<http://www.thebalance.com/what-is-gdp-definition-of-gross-domestic-product-3306038>

<http://www.yourarticlelibrary.com/cost-accounting-overheads-cost-accounting-overhead-definition-importance-and-classification/55573>

<http://www.yourarticlelibrary.com/cost-accounting-overheads-cost-accounting-overhead-definition-importance-and-classification/55573>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/11-main-causes-of-growth-of-public-expenditure-explained/26304>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/3-important-methods-for-measuring-national-income/2792>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/3-important-methods-for-measuring-national-income/2792>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/3-important-methods-for-measuring-national-income/2792>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/3-important-methods-for-measuring-national-income/2792>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/public-expenditure-importance-and-objects-of-public-expenditure/26303>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/public-expenditure-meaning-importance-classification-and-other-details/38100>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/public-expenditure-meaning-importance-classification-and-other-details/38100>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/public-expenditure-meaning-importance-classification-and-other-details/38100>

<http://www.yourarticlelibrary.com/economics/public-expenditure-meaning-importance-classification-and-other-details/38100>

<http://www.yourarticlelibrary.com/national-income-definition-concepts-and-methods-of-measuring-national-income/30801>

<http://www.yourarticlelibrary.com/notes/national-income-definition-concepts-and-methods-of-measuring-national-income/30801/>

<https://accountlearning.com/four-important-classification-overheads/>

<https://blog.elearnmarkets.com/how-does-government-spending-affect-the-economy/>

<https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2485>

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/net-national-product>

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2016/tnm1602a.pdf>

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2016/tnm1602a.pdf>

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2016/tnm1602a.pdf>

<https://www.myaccountingcourse.com/accounting-dictionary/government-expenditures>

<https://www.quora.com/How-can-a-country-reduce-its-public-expenditure>

<https://www.shopify.com/encyclopedia/overhead-costs>

<https://www.thebalance.com/what-is-gdp-definition-of-gross-domestic-product-3306038>

Hudson, J. and M. Harver (2000). International economic relations: Dar Al Marikh for publishing and printing.

Hussein, R. (2011), The impact of spending policy in expansion in Palestine, published master thesis, Gaza, Palestine: Al Azhar university.

Ibrahim, B. et al (2002). Standard economy. First edition, Sudan University of science and technology, Khartoum: Dar Aize for publishing.

International Bank of building and instruction. Yearly reports (1979-1981).

International Bank. Report about development in 1979.

Jaaferi, M. and Al-Aaridah, N. (2002), Trade and finance Palestinian policy, its impact on the inability of trade balance and the inability of arbitrage, MAS, Ramallah, Palestine: Palestinian economic policy research institute.

Jahi, A. (1969). The impact of oil on national income in Libya. Benghazi: Al-Kharraz Library. 96-General people's Committee of the Treasury. System of budget preparation. Treasury library press.

James, G. (1999). Total economy. Riyadh: Mars publishing house.

Karim, B. (2010). The impact of public spending policy on economic growth. Algeria situation (2001- 2009). A note submitted within the requirements of the master's degree in management science, Money and Finance Branch, Algeria University 3.

Kasbah, N. (2006). The impact of public spending in gross domestic product in Syria during years (1994-2003). Syria: Damascus University.

Keynes, J. (1964), The General theory of employment, interest and money, New York. 45-Kolms, H. Finanzwissenschaft, Sammlung, Goeschen, Pöhl: Walter, Gruyter, Berlin, New York, Vol. I, 1974\ Vol. II, 1974\ Vol. IV, 1976.

- Khatib, K. and A. Shamia (2008). Public financial foundation. Amman: Dar Wael for publishing and distribution.
- Kirchgassner G. and Wolters J. (2007), "Introduction to modern time series analysis", Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.
- Kneller, R., M. Bleaney and N. Gemmel (1999), "Fiscal policy and growth" journal of public economics, PP. 171-1990.
- Lacivita and Fredson, Deference spending and economic growth an alternative approach to the causality "Journal of development economics", Vol. 35, 1991.
- Libya revolution in twenty year. Economic policy and social transformation (1969-1986). Preparing by group of professors at the University of Garyounis. First edition. House of Jamahiriya for publication and distribution, second declaration (1989).
- Lin, S. (1994), Government spending and economic growth", Applied economic, Milbourne, R., Otto, G. and Voss, G. (2003), Public investment and economic growth, Applied economics, 35, 527-540.
- Mahmood Yousef and S. Abizaden, Growth of state government expenditure empirical evidence from united state, "Public finance" Vol. 47, no. 2, 1992.
- Mahmoud, Y. and AbdelNaim, M. (2002). Introduction to money, banking and financial markets. Alexandria: University House.
- Marwan, M. et al (1998), principles of micro and total. Amman: Library of culture House.
- Mohammed, A. (1997), principles of economics. Alexandria: University House for publishing.
- Mohammed, A. and Nasor, A. (2012), Economic growth and the direction of government spending in Algeria: Some of the experimental evidence of Wagner's law by using approach of boundary method ARDL. Journal of economics-publishing of economics and management science faculty university of Abu Baker Belgayed Tlemcue, 1, (1-23).
- Mohammed, A. et al (1985). Introduction in development and planning, Beirut: Arab Renaissance house. Al-Issa, N. and Qatif, A. (2006). Total economy, principles and applications. Amman: Dar Al Hamed publishing and distribution.
- Mostafa, A. (2000), Macroeconomic analyze, Egypt: University Youth Foundation.
- Muhi Al-Din, and Ahmed, A. (1974). Principles of economics. Beirut: Arab Renaissance House.
- Mundell, A. R. (1963), "Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates", Canadian Journal of Economics and political science, 29, 475-485.

- Musgrave R. A. and Musgrave, Public finance in theory and practice (New York, McGraw Hill, 1979).
- Najar, A. (1999). The role of public spending with achieving economic stability. Kuwait: journal of Gulf and Arabian Studies.
- Nashed, S. (2009). Public financial foundation. Beirut: Rights Halabi Publication.
- National Commission for Scientific Research. General Principle for Restructuring the Libyan Economy, 1992. Unpublished study.
- Nerbi, M. (1974). Public finance, Economic fluctuations, Economic growth and Finance policy. Syria: Alep University.
- Nijkamp, P. and J. Poot (2003), "Meta-analysis of the impact of fiscal policies on long-run growth", Tinbergen institute discussion paper, March, PP. 1-36.
- Paternostro, S., Rajaram, A. and Tiongson, E (2007), "How does the composition of public spending matter?", Oxford development studies, 35 (1).
- Pereira, A., and M. Pinho, (2006), "Public Investment, Economic performance and Budgetary Consolidation: VAR Evidence for the 12 Euro Countries", College of William & Mary, Working Paper No.40.
- Planning Secretariat. Economic and social transfer plan, (1981-1985).
- Planning Secretariat. Office of National Accounts.
- Qabachah, A. (2012). Financial sustainability of the Palestinian National Authority. Ramallah, Palestine: Historical experience and future prospects. Palestinian economic policy research institute (MAS).
- Qadi, A. (2005). Introduction to total economy foundation. Algeria: University publications.
- Radwau, A. (1990). Principle of National Economic Accounts. Algeria: University publication office.
- Roache, S. (2007), "Public investment and growth in the eastern Caribbean" IMF working paper #124, PP. 1-20.
- Rocky, O. (1994). Macroeconomic analysis. Algeria: University publications office
- Romer, P. (1990), "Human Capital and Growth: Theory and Evidence" Carnegie-Rochester Conference Series on public policy, 32, PP. 251-286.
- Sadia, K. (2006). Labor market imbalances and the effectiveness of employment policies in Algeria (1990-2004). Ph.D in economics, unpublished. Algeria University.

- Saleh, T. (2008). Principle of macroeconomic analysis. Algeria: Dar Osama for printing and publishing.
- Salih, M. (2002). Financial policy in Syria and its impact in gross domestic production growth: Damascus University.
- Salman, M. (2000). Principle of macroeconomics. Jordan: Dar Al-Masirah for publishing and distribution.
- Samhan, H. et al (2010). Public financial from Islamic perspective. Amman: Dar Safa for publishing and distribution.
- Secretariat of the General People's Committee for Economic for Economic Planning Economic and Social Growth in the Great Jamahiriya, during (1970-1990), February, 1991.
- Secretariat of the General People's Committee for Economic Planning Economic. Light on national economic achievement during (1970-1992).
- Shamia, Z. and Al-Katib, K. (1991), Public finance, Amman, Jordan: Dar Zahran for publishing.
- Shehab, A. The legal framework for issuing and trading securities. Search presented for seminar og houses of institution and financial markets in the restricting of Libyan economy. Benghazi, (29-30), 1993.
- Shenggen, Fan & Rao, Neeth. (2003). "Public Spending in Developing Countries Trends, Determination and Impact", International Food Policy Research Institute, USA, Washington, February.
- Shumway R. H. and Stoffer D. S. (2006), "Time series analysis and its applications", Springer, New York.
- Sugata, Marjit. Sasmal, Joydep & Sadmal, Ritwik, (2013), "Distributive Politics of Public Expenditure and Economic Growth: Experience from Indian State, Journal of Social Science, Vol 2, No. 1.
- Tanninen, H. (1999), "Income Inequality, Government Expenditure and Growth", Applied Economics, PP. 1109- 1117.
- Treichel, V. (1999), "Stance of fiscal policy and non-oil economic growth" Oman beyond the oil horizon: Policies toward sustainable growth, IMF Occasional Paper #185.
- W. Charemza and D. Deadman, New direction in econometric practice (English, Edward Elgar, 1992).
- Yasin, M. (2003), "Public spending and economic growth; Empirical investigation of Sub-Saharn Africa", South Economic Journal, PP. 59-68.

- Younis, M. (2000), international economics. Alexandria: University House for Publishing.
- Younis, M. et al (2001). Principles of macroeconomics. Alexandria: University House.
- Zellner, A. and Plam F. C. (2004), “The structural econometric time series analysis approach”, Cambridge University Press, New York.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Ammar Ayyad Zayid BIN ZAED
 Doğum Tarihi ve Yeri : 07.11.1962 Tripoli-Libya
 Medeni Durumu : Evli
 Yabancı Dili : İngilizce
 E-posta : a.ammarelzaidy1234@gmail.com

Eğitim Geçmişi

Lise : 1982-1983.
 Lisans : 1986-1987.
 Yüksek Lisans : 1997-1998.

İş Deneyimi

- * İç Denetim Ofisi Müdürü
 Genel Meslekler Meslek Yüksek Okulu (1-2013 - 9-2013).
- *Öz Kaynakların Geliştirilmesi Ofisi Müdürü.
 Genel Meslekler Meslek Yüksek Okulu (2008 - 2009).
- *Bilimsel ve Teknik İlişkiler Ofisi Yöneticisi.
 Genel Meslekler Meslek Yüksek Okulu (1-2007 - 11-2007).
- * İdari ve Mali İlişkiler Ofisi Müdürü.
 Genel Meslekler Meslek Yüksek Okulu (2006),
- *Muhasebe bölümü başkanı, çimento fabrikası-souk al kamees (1992 - 1995).
- *Bütçe bölümü başkanı, çimento fabrikası -souk Al kamees (1990 - 1992).
- *İstatistik Öğretmeni, Shohada Alkethna ve Genel Meslekler Yüksek Okulu

Meslekler

12 yıldan daha fazla bir süre, yüzden fazla öğrenciye ekonomi öğrettim ve temel istatistik hakkında onlardan bilgiler edindim.

Nitelikler

*Mali Planlama Yüksek lisansı, Planlama Enstitüsü Tripoli-Libya 1997-2001

*Muhasebe Lisansı, Ekonomi Fakültesi, Benghazi Üniversitesi 1982-1986

Yayınlanan araştırma dokümanları:

* (1990-2009AD) döneminde Libya Ekonomisi ile ilgili Deneysel Çalışma.
devlet Disiplinler arası Araştırma Dergisi (IJIR) Sayı-3, Basım-2, 2017 ISSN: 2454-1362.

*Libya Uluslararası İleri Araştırma gazetesinin ekonomideki GSYİH büyüme oranı evrimi, baskı NO 2320 3-2017

* (1970-2010) dönemindeki Libya'daki Ekonomik Performansın Gelişimi.
Devlet Disiplinler arası Araştırma Dergisi (IJIR) Sayı-3, Baskı-3, 2017 ISSN: 2454-1362.

*Artan Kamu Harcamaları.

Uluslararası bilimsel ve teknolojik araştırma dergisi, sayı 6, baskı 04, 4-2017

Kurslar

*Yönetim becerileri kursu 1-1995 - 2-1995

*İngilizce becerileri kursu 1-2014 -12-2014

İlgi alanları

Futbol oynamak, müzik dinlemek, Amerikan filmleri izlemek ve istatistik soruları çözmek.

Referanslar

<http://www.onlinejournal.in>

<http://www.journalijar.com/>

<http://www.ijstr.org/>

Ben zeki çocukların babasıyım, bir bilimsel araştırma tutkum var ve toplumumun yaşam standartlarını iyileştirmek için ülkemizin ekonomisine dair bir kitap yazmayı umut ediyorum.